

UNIVERSITAT POMPEU FABRA

ÈTICA I TELEVISIÓ INFORMATIVA.
ANÀLISI COMPARATIVA DELS CODIS
DEONTOLÒGICS DE NOU CADENES
D'INTERÈS MUNDIAL

VOLUM PRIMER

Salvador Alsius

1996

60

B. C. 191.326

Universitat Pompeu Fabra
Estudis de Periodisme
Departament de Periodisme i Comunicació Audiovisual

**Ètica i televisió informativa.
Anàlisi comparativa dels codis
deontològics de nou cadenes
d'interès mundial**

Tesi doctoral de
Salvador Alsius Clavera

Dirigida pel Dr. Josep Gifreu i Pinsach

Barcelona, 1996

Volum primer

(Rest)

PN

4756

.A47

1996

Al meu "onze" predilecte

Nota prèvia

La present tesi doctoral es va començar a elaborar, en els seus aspectes acadèmics, la primavera de 1993. Va ser aleshores quan, amb l'assessorament i el guiatge del doctor Josep Gifreu -en aquell moment director del programa de doctorat dels Estudis de Periodisme de la Universitat Pompeu Fabra- va quedar definit el seu plantejament.

En un altre sentit la seva gènesi és més llarga. Per descriure-la em podria remuntar a diferents moments de la meua vida professional, dos dels quals mereixen un esment especial. En els primers anys d'exercici, la meua principal escola d'ètica professional va ser el Diari de Barcelona dels anys 70. Allà vaig tenir la sort de treballar al costat de periodistes, en la veterania dels quals aleshores m'emmirallava, que compaginaven la voluntat de fer una premsa moderna amb l'observança d'allò que en aquella època era la millor expressió ètica: lluitar per la veritat i per la llibertat d'expressió en les circumstàncies difícils de la dictadura franquista i preparar la professió per dur a terme una transició que va tenir en els mitjans de comunicació un bastió molt important. Als primers impulsors del Grup Democràtic de Periodistes se'ls ha de reconèixer el mèrit d'haver mantingut viva la flama d'una consciència professional posada al servei de la justícia i també de la voluntat de supervivència cultural del nostre país. Una altra font d'experiències enriquidores es situa en els anys de treball a la Televisió de Catalunya. Quan, a finals de 1983, un grup de periodistes vàrem acceptar el repte d'engegar els programes informatius de TV3, ens trobàvem desproveïts tanmateix de l'experiència necessària per respondre als molts dubtes deontològics que comporta la tasca de cada dia en els mitjans audiovisuals. Van ser tots i cadascun dels col·legues amb qui vaig tenir el privilegi de treballar, primer a les instal·lacions del carrer Numància i després a Sant Joan Despí, que van anar desbrossant el terreny per aplicar els criteris ètics de sempre a les noves exigències mediàtiques. A tots ells els dono les gràcies pels coneixements adquirits treballant al seu costat i que constitueixen, sens dubte, un bagatge fonamental d'aquesta recerca.

També he d'expressar el meu agraïment a Imma Tubella i Elena Goixens, de la Corporació Catalana de Ràdio i Televisió, per l'ajut que em varen proporcionar a l'hora d'explorar l'existència de codis a organitzacions televisives de tot el món i a Sílvia Halm, que

va fer les gestions adients per aconseguir els que existien. A l'Institut d'Història de la Universitat Pompeu Fabra, i en concret a la seva "factotum" Rosa Maria Udina, he de reconèixer les facilitats rebudes per escanejar els textos dels codis amb un lector automàtic de caràcters, i a Gemma Menéndez, de l'equip informàtic de la Universitat, que m'ajudés a desentranyar els secrets d'aquella aleshores novíssima eina. Continuant amb la informàtica, Joan Homar em va ajudar a fer bones dreceres en la materialització formal de la feina i li he d'atribuir el mèrit d'una presentació decorosa (els aspectes mal resolts que hi pugui haver només s'han d'imputar, doncs, a la meua poca destresa en aquesta matèria). Així mateix no puc deixar d'esmentar amb gratitud les observacions de caràcter metodològic que m'han fet en diferents moments els doctors Joaquim Casal i José Luis Crespán, el primer de la UAB i el segon de la UPF, tots dos antics companys d'estudis de Sociologia, així com la pacient revisió que Lluïsa Rancé ha fet del text.

Finalment, i amb un especial èmfasi, faig el regreïament envers el director de la tesi, el doctor Josep Gifreu. Ja fa força temps vàrem recórrer plegats un trajecte inoblidable a la Universitat, acomboïats pel Departament de Teoria de la Comunicació de la Universitat Autònoma. Ell va perseverar en el camí, cosa que jo no vaig fer en un determinat moment. Circumstàncies ben imprevisibles han fet possible que ens haguem retrobat i que fos el vell amic qui ara m'hagi ajudat a recuperar una part del temps esmerçat en altres menesters. Ell em va donar alè per tornar-me a posar en ruta i m'ha ajudat a fer-ho amb el ritme oportú, a no entrar en viaranys perdedors i a no ensopegar en pedres que es coneix de memòria.

Barcelona, 2 de setembre de 1996

Índex

Volum primer

PRESENTACIÓ	5
1. INTRODUCCIÓ	17
1.1. Antecedents	19
1.2. Objecte, propòsits i pressuposicions	29
1.3. Mètode	41
2. L'ÈTICA PERIODÍSTICA	57
2.1. Ètica, avui	58
2.1.1. Alguns trets de l'ètica actual	64
2.1.2. Ètica i drets humans	71
2.2. L'espai deontològic	78
2.2.1. Deontologia i Dret	82
2.2.2. Aportacions i límits d'una sociologia de les professions	87
2.3. El dret a la informació, base de l'ètica periodística	99
2.3.1. Ètica periodística, perquè?	107
2.3.2. El repte de la qualitat	113
2.3.3. Llibertat i/o responsabilitat	119
2.4. La normativitat de l'ètica periodística	127
2.4.1. El desvetllament d'una consciència professional	130
2.4.2. Cap a una internacionalització dels codis	135
3. MARCS DE REFERÈNCIA DELS CODIS TELEVISIUS	141
3.1. Marc legal	142
3.1.1. Llibertat d'expressió i dret a la informació	144
3.1.2. Els grans temes del Dret de la Informació	150
3.1.3. Els nous reptes de la televisió	156
3.1.4. Regulació versus des-regulació	161
3.2. Marc socio-polític	165
3.2.1. El paper del públic	168
3.2.2. La "demanda" d'ètica informativa	172
3.2.3. Mecanismes de regulació i control	176

4. ANÀLISI DELS CODIS	181
4.1. Aspectes generals	183
4.1.1. Estructura formal dels codis	184
4.1.2. Justificacions i fonamentacions morals	192
4.1.3. Enunciació dels principis ètics fonamentals	202
4.2. Principi de veracitat	215
4.2.1. <u>Cura i rigor</u>	224
4.2.1.1. Precisió i exactitud	234
4.2.1.2. Tria, esment i fiabilitat de les fonts	241
4.2.1.3. Contextualització i aprofundiment de la informació	248
4.2.1.4. Difamació i libel	255
4.2.1.5. Rectificacions	261
4.2.2. <u>Neutralitat valorant</u>	267
4.2.2.1. Separació d'informació i opinió	272
4.2.2.2. Selecció de les notícies i criteris d'inclusió	279
4.2.2.3. Formes de presentació	285
4.2.3. <u>Procediments discursius audiovisuals</u>	289
4.2.3.1. Enregistrament	294
4.2.3.2. Selecció i ordenació d'imatges i so	297
4.2.3.3. Estructura i gèneres informatius	305
4.2.3.4. Elements espuris: músiques i gràfics	313
4.2.4. <u>Recreacions i falsejaments</u>	319
4.2.4.1. Elements de ficció i escenificacions	326
4.2.4.2. Realimentació per presència d'informadors	335
4.2.5. <u>Procediments enganyosos en l'obtenció de la informació</u>	342
4.2.5.1. Anonimat i disfresses	350
4.2.5.2. Càmeres ocultes i enregistraments subrepticis	356
4.2.6. <u>Plagiarisme</u>	371

Volum segon

4.3. Principi de justícia	377
4.3.1. <u>Imparcialitat</u>	385.
4.3.1.1. Inclusió dels diferents punts de vista	390
4.3.1.2. Dret de rèplica	410
4.3.1.3. Quotes polítiques	415
4.3.2. <u>Tractament de grups socials desfavorits</u>	426
4.3.3. <u>Presumpció d'innocència</u>	452
4.4. Principi de llibertat	473
4.4.1. <u>Condicionaments externs</u>	484
4.4.1.1. Control del poder polític	490
4.4.1.2. Servituds comercials	503
4.4.1.3. Altres formes de control	522
4.4.2. <u>Relacions amb les fonts</u>	527
4.4.2.1. Subministrament d'informació	534
4.4.2.2. Pagaments als implicats	540
4.4.2.3. Condicions imposades i drets de les fonts	547
4.4.2.4. Secret professional	566
4.4.3. <u>Conflictes d'interessos</u>	584
4.4.3.1. Interessos empresarials	587
4.4.3.2. Interessos particulars dels periodistes	595
4.5. Principi de responsabilitat	627
4.5.1. <u>Primacia de la vida i de la seguretat de les persones</u>	634
4.5.1.1. Prioritat de l'ajut humanitari	637
4.5.1.2. Seguretat nacional	643
4.5.1.3. Terrorisme	651
4.5.2. <u>Privadesa</u>	676
4.5.2.1. Invasió de la intimitat	685
4.5.2.2. Protecció dels menors	697
4.5.2.3. Dret a la pròpia imatge	702
4.5.2.4. Dolor i sofriment	709
4.5.2.5. Suïcidi	716

4.5.4. <u>Matèries d'especial sensibilitat social</u>	720
4.5.4.1. Inducció a la violència i a altres conductes anti-socials	723
4.5.4.2. Mal gust	742
5. SÍNTEESI I CONCLUSIONS	763
5.1. Comparacions específiques	764
5.1.1. Valors ètics explícits	765
5.1.2. Normes	768
5.2. Nivells globals de comparació	808
5.2.1. Àrees geo-polítiques	809
5.2.2. Públic-privat	812
5.3. Discussió de resultats i perspectives d'investigació	816
6. BIBLIOGRAFIA	823

Apèndix documental

Codi de l'ABC (Estats Units)	3
Codi de la CBS (Estats Units)	35
Codi de la NBC (Estats Units)	89
Codi de la SRC/CBC (Canadà)	125
Codi de la BBC (Gran Bretanya)	185
Codi de la ITC (Gran Bretanya)	267
Codi de l'ABERT (Brasil)	325
Codi de la NAB (Japó)	333
Documents de la RAI (Itàlia)	345

Presentació

A la societat actual hi ha demanda d'ètica. Probablement no existeix una seguretat i ni tan sols un consens sobre què cal entendre per tal cosa. Però existeix una convicció prou generalitzada que només un rearmament moral pot preservar l'humanisme d'alguns dels paranys que el món actual li para, entre els quals no és el menor l'avenç tecnològic. Aquest compta amb profetes que auguren per a la humanitat nous horitzons de realització personal i social que s'obriran amb la implantació generalitzada de noves tecnologies. Tanmateix la història demostra que els canvis tecnològics no modifiquen per ells mateixos les velles estructures socials i molt especialment les relacions de poder que les mantenen. Alhora que proporcionen unes eines per aconseguir un món millor, generen noves esclavituds i accentuen l'anomia social. L'ètica apareix aleshores com l'embolcall de tots els anhels d'autèntic canvi i com l'àmbit de defensa de les virtuts genuïnament humanes. ¿Una quimera proposada per ingenus irreductibles? ¿Una coartada per apaivagar males consciències? Possiblement. Però, en qualsevol cas, l'expressió més universal de l'humanisme amenaçat i l'espai comú de reflexió més enllà de la immanència dels sistemes polítics i jurídics.

Aquestes apreciacions generals tenen una especial aplicació al món de la comunicació. S'ha dit que vivim en una societat mediàtica. Els mitjans de comunicació amplifiquen i universalitzen tots els problemes del món modern. Són un immens mirall de la realitat social i alhora generen ells mateixos una nova realitat que arriba a tenir existència pròpia. Dificilment es poden plantejar teories crítiques sobre la comunicació de masses sense tenir en compte aquests dos aspectes de les funcions mediàtiques. Les recerques intenses sobre els efectes dels mitjans -potser la vessant més pròdiga de la investigació sobre la comunicació en els últims cinquanta anys- no ha pogut arribar a establir teories concloents sobre quines són les influències que els mitjans massius de comunicació tenen sobre les persones, els grups socials i el conjunt de la societat. Segurament són exagerats els postulats "pan-mediàtics" segons els quals tota la realitat social es produeix i es resol actualment en el si dels mitjans massius de comunicació, uns postulats que es concreten en la frase "allò que no surt a la televisió no existeix". Però no hi ha dubte que la influència dels continguts dels mitjans, i molt especialment dels que aporta la televisió, són determinants en la configuració de les visions del

món, en l'ocàs de les ideologies, en la introducció d'estereotips i en la uniformització de les conductes. L'ètica troba, així, en el terreny de la comunicació social, un terreny especialment abonat per a l'acompliment de les seves funcions redemptores.

Aquesta tesi té com objecte certs aspectes o aplicacions de l'ètica. És discutible si l'ètica pot ser objecte de la producció científica. Tant discutible com la possibilitat de fer casar qualsevol manifestació del saber filosòfic amb els patrons i els mètodes que es consideren propis de la ciència. Però un escrúpol excessiu en aquest sentit resultaria paralitzant i seria com renunciar d'entrada a descobrir i ocupar nous espais de coneixement. D'altra part, com es veurà tot seguit, s'ha procurat buscar un enfocament que fes possible, dins del que cap, una conjunció creativa de la reflexió teòrica i de l'aplicació de mètodes manllevats de les ciències socials. La primera sense la segona correria el risc d'esdevenir mera especulació i d'allunyar-se d'allò que acadèmicament s'espera de qualsevol activitat de recerca i més concretament d'una tesi doctoral; però la configuració i el seguiment d'un mètode de investigació podria ser en aquest cas un exercici relativament estèril si no anés acompanyat i guiat per la reflexió i per la contextualització teòrica.

Més concretament, el que es pretén fer és una anàlisi dels codis deontològics que regeixen el treball periodístic a la televisió. Aquests codis en molts casos brillen per la seva inexistència. Això no vol dir, òbviament, que la informació televisiva es faci al marge de tota ètica. Existeixen altres codis periodístics que recullen la doctrina deontològica bàsica que institucions professionals han donat per vàlida. I existeix, sobre tot, un conjunt de normes no escrites -algunes derivades d'actituds ètiques bàsiques i altres d'assumpcions deontològiques específiques de la professió periodística- que il·luminen la presa de decisions (que en el cas de la televisió informativa, subjecte sempre a grans pressions de temps, no resulta senzilla ni còmoda per als professionals). Però hi ha televisions que sí que compten amb normes escrites recollides en documents més o menys estructurats en forma de codis i que són fruit en alguns casos de l'experiència de molts anys de fer periodisme audiovisual. Aquests codis, i els plantejaments deontològics que dels seus continguts es desprenen, són la matèria bàsica de la present recerca.

De codis deontològics periodístics n'hi ha de dues menes. Uns són els que, a mesura que la professió periodística s'ha anat estructurant com tal, s'han atorgat les mateixes corporacions professionals. Aquests codis solen recollir allò que els periodistes, com a grup social més o menys coherent, consideren que són els seus principals deures, envers el públic destinatari de

la informació que elaboren, envers les empreses per a les quals treballen i envers els col·legues. És molt discutit -serà un tema que no es podrà passar per alt- si la deontologia periodística té un caràcter individual i està subjecta prioritàriament als dictats ètics que pesen en general per a totes les persones o si té trets específics que eventualment poden entrar en conflicte amb altres deures morals. D'altra part, els codis deontològics dels periodistes -com succeeix amb els imperatius ètics d'altres professions-, a més de ser un reflex de les normes de conducta que els professionals s'imposen, són també elements d'identificació grupal i d'atribució de status. Això equival a dir que les formulacions professionals estan subjectes permanentment a la sospita de respondre no només a autèntiques conviccions ètiques sinó també a vicis corporativistes. Sigui com sigui, es pot postular que els codis deontològics de les corporacions periodístiques plasmen, en major o en menor mesura, allò que la professió considera més definitori de la seves conductes observables. És per això que existeix una certa tradició acadèmica de compilar-los i d'estudiar-los, com una forma d'aproximar-se empíricament a l'"haver de ser" professional.

Uns altres codis periodístics són els que naixen en el si de les empreses que es dediquen a la difusió d'informació. Els codis dictats o assumits per les empreses estan exposats tant o més que els promulgats per les corporacions professionals a respondre a motivacions diferents de les estrictament ètiques. Si més no, aquestes poden ser fàcilment mistificades amb les apetències de caràcter mercantil. Unes i altres no tenen perquè entrar necessàriament en conflicte, però poden donar lloc a justificacions morals d'ordre molt divers. Per exemple, si la veritat és, com tindrem ocasió de veure, un principi ètic que es pot considerar universal, l'empresa pot tendir a substituir-lo per la idea de credibilitat, que òbviament, no és el mateix: la credibilitat és l'estimació lliurecanvista de la veracitat i no està revestida necessàriament de components ètics. Una altra característica dels codis nascuts en el si de les empreses és que solen establir normes específiques sobre el mitjà a través del qual es difon la informació. Així, els codis corresponents a les cadenes o les xarxes d'emissores especialitzades en la informació àudio-visual es plantegen una sèrie de qüestions específiques que tenen menys cabuda en els codis de les corporacions professionals, que són de caràcter més generalista.

Si els codis corporatius han estat força estudiats, no es pot dir el mateix dels codis elaborats al si de les empreses televisives i això és el que es vol abordar en aquesta tesi. Tot el seu plantejament reposa sobre el postulat bàsic de que els codis deontològics recullen en bona part allò que se'n podria dir la "doctrina" ètica de la professió periodística i que, per tant, els

codis específics de les cadenes de televisió condensen bona part de les directrius deontològiques que regeixen actualment per a aquest mitjà.

Ara bé, convé tenir en compte alguns advertiments. El primer és que són relativament poques les organitzacions televisives que compten amb codis deontològics escrits. Això vol dir que cal avaluar el seu grau de representativitat, en dos sentits: si són suficients com a mostra del conjunt i si aquesta mostra està subjecta a alguna mena de biaix. Pel que fa a la primera qüestió val a dir que algunes de les principals cadenes del món, que posseeixen una dilatada experiència en la tasca de produir informació per a la televisió, sí que tenen codis deontològics i que aquests són suficients per extreure'n trets característics i significatius. Pel que fa a la segona qüestió, en canvi, cal reconèixer que la majoria de les cadenes televisives que compten amb codis pertanyen a països on hi és vigent el model econòmic i polític del que en podríem dir el "món occidental", la qual cosa vol dir que qualsevol conclusió que es pugui treure del seu estudi respondrà a una manera d'entendre el periodisme i la televisió que són pròpies del mateix i que caldrà anar amb molt de compte de no caure en paranys etnocèntrics.

Un altre advertiment important és que l'estudi que s'emprèn no entrarà a considerar la gènesi que han tingut els diversos codis que s'analitzaran en el si de les respectives empreses i, per tant, no parlarà esment en el grau d'adhesió que els professionals tenen respecte als seus continguts. En altres paraules, no es disposa d'elements d'informació suficients per esbrinar la mistificació d'interessos periodístics i interessos empresarials que es produeix en els codis i, consegüentment, tot el que es pugui dir sobre les intencions ocultes en els textos dels codis haurà de restar en el nivell de les meres suposicions.

El tercer advertiment és que, òbviament, l'existència d'unes normes no diu res sobre el grau d'acompliment de les mateixes. Aquesta tesi es mourà en tot moment en el terreny doctrinal i no entrarà a comprovar si la doctrina és observada o no pels mateixos que la han promulgada. És evident que l'abast geogràfic dels codis analitzats (nou cadenes de televisió de sis països diferents) fa materialment impossible abordar aquest aspecte de la qüestió.

Els objectius que es pretenen aconseguir amb l'anàlisi dels codis deontològics seleccionats seran explicitats al primer capítol. Es pot avançar aquí que són de dos ordres. D'una part, se'n pretén extreure uns trets bàsics que es puguin considerar com els més defintoris d'una deontologia periodística de la televisió. Aquests trets bàsics seran contrastats en tot moment amb allò que en cada cas hagin aportat altres estudis sobre les respectives

matèries, bé en el camp teòric, bé a través d'altres procediments empírics. D'una altra part s'abordarà, fins allà on la mostra de codis ho faci possible, un estudi comparatiu dels plantejaments amb què els diversos codis plantegen problemes ètics específics de la tasca informativa a la televisió. Així mateix es contemplarà la possible existència d'afinitats entre els codis en funció de dos criteris: les àrees geo-polítiques de les corresponents cadenes (per exemple, es mirarà de veure si les televisions dels Estats Units, més antigues i tributàries d'una tradició liberal, adopten actituds iguals i diferencials davant dels mateixos temes) i el caràcter públic o privat de la titularitat empresarial. En el mateix capítol es farà també una descripció de la metodologia adoptada per abordar l'anàlisi, que ha estat manlevada bàsicament del Dret Comparat: finalment del què es tracta és d'analitzar textos codificats, com ho són les lleis, encara que en aquest cas no tinguin la mateixa força coercitiva. La principal característica del mètode emprat és la confecció d'un tesaurus que pretén contemplar de forma exhaustiva tots els aspectes deontològicament rellevants de la tasca informativa a la televisió. Aquest tesaurus està estructurat en successius nivells de classificació, el primer dels quals està constituït pel que es consideren principis bàsics de l'ètica periodística (i al menys tres d'ells principis bàsics de tota ètica): veracitat, justícia, llibertat i responsabilitat.

La tesi inclou una part (capítol 2) que pretén ser una descripció dels elements teòrics que concorren en l'estudi de la deontologia periodística. Aquesta part està configurada de tal manera que produeix una aproximació successiva a l'objecte de la tesi, els codis deontològics a la televisió. Es podria dir que opera conceptualment de la mateixa manera que ho fa el "zoom" d'un objectiu fotogràfic, anant dels conceptes més generals als més particulars: es comença amb una aproximació al concepte mateix d'ètica, amb una descripció dels trets més característics de l'ètica actual; es continua amb una sèrie de consideracions sobre la deontologia professional, entesa com espai diferenciat i previ a l'ordenament jurídic de les diverses professions; es presenta després un compendi dels trets característics de l'ètica periodística, fonamentant aquesta primordialment en el dret a la informació que té la societat; i s'acaba amb una somera descripció de la forma com al llarg del present segle l'ètica periodística s'ha concretat doctrinalment en les codis deontològics de caràcter corporatiu.

Abans encara de procedir a l'anàlisi dels codis deontològics de la televisió, es prenen en consideració (capítol 3) els marcs de referència en els quals aquests operen. El primer marc és

el jurídic. Com s'ha dit anteriorment, l'espai deontològic és a la base de l'ordenament jurídic de l'activitat professional; però alhora, un cop establert aquest, es constitueix en un límit que constreny i condiona les decisions deontològiques. Els codis analitzats, efectivament, en algunes matèries no poden fer res més que remetre's a les disposicions legals existents sobre les mateixes, independentment que en alguns casos s'hi puguin mostrar crítics. La llibertat d'expressió i el dret a la informació, els dos grans pilars de l'edifici de l'ètica informativa, són conceptes reconeguts en els acords internacionals sobre drets humans i que la majoria d'estats democràtics han reconegut, de forma més o menys explícita, en les seves respectives constitucions. Aquest reconeixement va acompanyat de disposicions legals que els potencien i alhora els limiten, una limitació fins cert punt necessària si es té en compte que es tracta de drets els exercicis dels quals entren sovint en conflicte.

L'altre marc contemplat és el socio-polític. Hi ha demanda social d'ètica, es deia al cap de munt. Aquesta demanda es fa especialment palesa pel que es refereix als continguts televisius. El públic consumidor de televisió (que actualment equival pràcticament a la societat entera) és sovint denigrat des de cercles il·lustrats pel que es jutja com una actitud excessivament passiva i acrítica davant dels efectes narcòtics de la televisió. Però aquest mateix públic reacciona de forma visiblement enèrgica quan la televisió transgredeix normes ètiques elementals o quan sobrepassa els límits d'allò que comunament es considera admissible. Les dues actituds, la de consumir acríticament els continguts televisius i la de reaccionar enèrgicament davant els excessos, tenen quelcom de paradoxal. No és aquest el lloc d'analitzar en profunditat quines són les causes i les manifestacions de les aparents contradiccions que existeixen entre el discurs social predominant respecte a la televisió i les respostes reals que es donen a les seves propostes. Ens hem de limitar a subratllar que la demanda d'un capteniment deontològic existeix, si més no en forma de rebuig davant les transgressions manifestes.¹ El públic, en demanar als periodistes en general i als periodistes de televisió molt particularment que compleixin els seus deures ètics, el que està fent és usar un dret que li es propi: el dret a la informació. Sense comptar amb aquest dret, la informació seria només una mercaderia comparable a qualsevol altra, i l'ètica de la informació podria veure's reduïda a un pur additament comercial, un valor afegit per "homologar" un producte subjecte als avatars del mercat. Però el públic participa molt remotament en la confecció de les normes que concreten

---

¹ Aquesta actitud es va posar de relleu a Catalunya i en el conjunt de l'estat espanyol quan es va produir el cas del triple crim d'Alcàsser. Aquell fet i el tractament que en van fer moltes cadenes de televisió va marcar un punt d'inflexió que va obligar empreses i periodistes a entendre que no era cert que tot s'hi valgués i a prémer el fre (encara que molts puguin pensar que encara massa suaument) en la disbauxada cursa per les audiències

el bagatge ètic dels mitjans de comunicació. La societat democràtica sí que estableix, a través dels seus mecanismes de representació política, un règim jurídic per a l'activitat informativa que marca -encara que no sempre amb precisió- els límits del permissible. Més enllà d'això, hi ha l'espai deontològic que, a la pràctica, és dissenyat pels mateixos actors del procés informatiu: els periodistes i les empreses.

El capítol 4 -lògicament, el més extens- inclou el cos central d'aquesta tesi, és a dir, l'anàlisi dels codis deontològics de nou cadenes televisives o associacions d'emissores de diferents països: ABC, CBS i NBC dels Estats Units, SRC del Canadà, BBC i ITC de la Gran Bretanya, RAI d'Itàlia, ABERT del Brasil i NAB del Japó. Quatre d'ells corresponen a Amèrica del Nord, una a Amèrica del Sud, tres a Europa i una a Àsia; pel que fa a la titularitat, tres de les cadenes són de titularitat pública i la resta són organitzacions de caràcter privat.

La part analítica està encapçalada per amb un primer subcapítol dedicat als aspectes genèrics dels nou codis. Un d'aquests aspectes és l'estructura formal dels textos, de caràcter molt divers. Cal tenir en compte que cada empresa o associació, en funció de les seves característiques i de circumstàncies històriques particulars, atribueix al codi deontològic unes funcions diferents: en alguns casos, els codis es refereixen al conjunt de la programació i en altres només als programes informatius; uns inclouen matèries de règim laboral o relacionades amb l'estatut professional dels periodistes, mentre altres es remeten a documents interns que aborden més específicament aquests assumptes; i estilísticament, uns estan estructurats seguint una ordenació ideològica mentre que altres presenten ordenacions que en pretenen fer més operativa la consulta (com, per exemple, l'ordenació alfabètica). Algun dels textos seleccionats entra amb dificultat en la consideració de codi: és el cas de la RAI, cadena de la qual s'han tingut en compte dos documents que en conjunt tracten de forma molt genèrica alguns dels temes que altres codis desenvolupen amb molt més detall. Aquestes circumstàncies fan molt difícil la comparació dels diferents textos, però aquests s'han triat amb un criteri ampli perquè la mostra fos el més representativa possible de televisions de diversos tipus.

Un altre dels aspectes generals comparats és la fonamentació moral que els diferents codis fan de les respectives normes. Com s'haurà comentat prèviament en la part teòrica, a la història de la filosofia moral hi ha diferents maneres de justificar els preceptes ètics. Una de les divisòries més clares és la que s'estableix entre les ètiques basades en l'acompliment imperatiu del deure (ètiques deontològiques) i les que es basen en les conseqüències que es deriven de

cada conducta (ètiques teleològiques). La majoria dels codis tendeixen a emfasitzar més les conseqüències de les diverses línies d'acció professional que no pas a fonamentar-les en obligacions de caràcter absolut, però mentre uns apel·len bàsicament al dret a la informació per part del públic, altres parteixen de la base que l'empresa informativa és un negoci que ha de vendre un producte de qualitat.

Hi ha encara un tercer aspecte general: els principis ètics generals que són invocats pels diversos codis. A tall d'hipòtesi, per exemple, es pot preveure que els codis que corresponen a països de tradició liberal posaran l'accent en la llibertat (entesa, principalment, en el sentit en què es sol parlar de llibertat de premsa) i que defugiran doncs els compromisos o les limitacions que tendeixin a coartar-la. Igualment es plausible pensar que les televisions públiques establiran majors compromisos amb el principi de justícia, en el sentit de garantir una equitativa distribució del dret d'accés al mitjà per part dels diferents grups socials que operen en la seva àrea de cobertura.

Es procedirà a continuació a fer l'anàlisi sistemàtica dels continguts preceptius dels codis. L'eina bàsica serà aquí el tesaurus temàtic abans esmentat i que, com ja s'ha dit, està estructurat en el seu primer nivell pels principis de veracitat, justícia, llibertat i responsabilitat. Cadascun d'aquests principis abasta una sèrie de matèries que plantegen qüestions clàssiques de la deontologia de la informació en general o específiques de la tasca informativa a la televisió. Així, dins del principi de veracitat es contemplen temes com la cura ("accuracy") o la neutralitat valorant, però també el problema de les recreacions fictícies dels esdeveniments que es fan per obtenir imatges que serveixen per il·lustrar certes informacions al mitjà televisiu; i dins del principi de responsabilitat -per posar un altre exemple- hi ha apartats com la primacia de la vida i la seguretat de les persones, el respecte dels dret a la privadesa o el tractament televisiu de les matèries que susciten una especial sensibilitat social, com són les imatges violentes o de mal gust. Cadascun dels apartats està subdividit, quan s'escau, en una sèrie d'ítems més concrets que són els que constitueixen les categories més elementals d'anàlisi del contingut dels codis i de comparació. Aquesta anàlisi defuig per complet el tractament quantitatiu. Ni la mostra disponible ni el tipus de matèries que es tracta de comparar (conceptes explicats de vegades amb terminologia molt diversa) fa aconsellable l'aplicació d'una comptabilitat de freqüències.

L'esquema que es segueix en aquesta part analítica es sempre el mateix. Cadascun dels quatre grans blocs que s'identifiquen amb els principis universals estan encapçalats amb un

petit assaig que és alhora una justificació de l'adopció del principi en qüestió i una primera aproximació als temes deontològics que abasta. Els successius apartats temàtics compten també amb una introducció teòrica que tracta de descriure "l'estat de la qüestió", és a dir, la forma com tradicionalment la deontologia periodística ha abordat aquella matèria, els dubtes que es plantegen, les possibilitats de resoldre'ls amb normes més o menys definides, etc. Això es va repetint en cada apartat i també en cadascun dels ítems quan l'apartat està subdividit. Després s'entra ja en cada cas a fer la revisió del que diuen sobre aquella matèria els codis deontològics presos en consideració. Les similituds i les diferències més significatives seran recollides posteriorment de manera sistemàtica en el capítol 5, dedicat a les conclusions.

Aquesta estructura permet diversos nivells de lectura del cos central de la tesi. La lectura horitzontal de les parts introductòries de cadascun dels epígrafs pot servir per fer-se una idea general de tots els problemes deontològics a què pot haver de fer front el periodista que treballa a la televisió. Una lectura també horitzontal de les segones parts de cada epígraf -és a dir, de l'anàlisi comparativa de les aportacions dels diversos codis- serveix per fer-se càrrec de quines són les normatives imperants sobre les diverses qüestions plantejades (i les síntesis que s'ofereixen al capítol 5 ajuden a fer-ho d'una manera panoràmica). Però és possible també fer lectures verticals de cadascun dels epígrafs de forma independent ja que s'ha procurat que en la seva redacció existissin els elements necessaris per a una comprensió suficient dels assumptes que s'hi contenen sense necessitat d'haver de seguir el fil dels precedents. A més, en notes a peu de pàgina, es van transcrivint els paràgrafs dels codis analitzats que resulten més significatius per il·lustrar les seves respectives posicions respecte a cada matèria.

El capítol 5 recull les conclusions de la tesi. D'una part, com ja s'ha dit, aquest capítol inclou la síntesi del que diuen els diversos codis deontològics sobre cada matèria. Aquestes síntesis seran en realitat conclusions específiques sobre cadascun dels temes tinguts en compte en la tasca analítica. D'una altra part, s'exposaran les conclusions a què pugui arribar-se sobre els nivells globals de comparació. La tesi es clou amb la bibliografia i amb un annex que recull els textos complets de cadascun dels codis analitzats (als epígrafs dels quals remetent els fragments inclosos a les notes a peu de pàgina suara esmentades).

La tesi pretén, com pertoca a aquest tipus de produccions acadèmiques, presentar una recerca original realitzada de forma metòdica. Però, més enllà d'aquest objectiu, s'ha procurat plantejar-la de manera que podés resultar útil en diversos sentits:

a) Proporcionar referències i elements de judici per a la construcció de futurs codis deontològics per a mitjans de comunicació que no en disposin. Malgrat certes diferències contextuals que hi pugui haver, els interrogants ètics que es plantegen a tot arreu són similars. L'experiència acumulada pels mitjans que tenen trajectòries més dilatades -i que els ha servit per confegir les seves normes de conducta- pot ser molt útil als mitjans nous o que disposen d'una experiència menor.²

b) Establir nous àmbits de reflexió que proporcionin lligams entre l'estudi teòric de l'ètica professional i els interrogants deontològics que constantment es plantegen en l'activitat periodística. És amb aquesta intenció que han estat incorporats a la tesi alguns elements teòrics que no haguessin estat estrictament indispensables per a l'aconseguint dels seus principals objectius.

c) Crear nous marcs conceptuals i eines de recerca que permetin aprofundir l'estudi de la deontologia periodística. En aquest sentit, el tesaurus que vertebrava la part analítica, tot i ser un element metodològic "ad hoc", constitueix la base d'un model útil per a altres recerques.

d) Oferir elements teòric-pràctics que puguin servir com punt de partida d'investigacions específiques sobre els diversos problemes ètics que suscita l'exercici de la professió periodística. A aquestes efectes s'ha procurat dotar cadascuna de les matèries plantejades d'unes referències documentals que permetin accedir a nivells d'aprofundiment que aquí eren inabordables donada l'extensió temàtica assumida.

La utilitat que pot tenir l'estudi dels valors i de les normes que conformen el bagatge ètic de la professió periodística ha estat subratllada per Spartak Beglov amb unes paraules que expressen bona part dels propòsits d'aquesta tesi: "De forma simultània i paral·lela a la investigació sobre uns principis universals de deontologia de la professió periodística en totes les seves variades dimensions i manifestacions, és convenient fixar-se com una tasca

---

² Quan l'any 1983 Televisió de Catalunya era a punt de començar les seves emissions regulars, es va elaborar un llibre de normes provisional en el qual estava previst que s'hi inclogués un capítol dedicat a aspectes deontològics. Aquell capítol va quedar sense escriure perquè la manca d'experiència feia irresoluble un nombre excessiu de qüestions. Actualment, 13 anys després, el Consell d'Administració de la Corporació Catalana de Ràdio i Televisió s'ha plantejat la conveniència de dotar d'un codi ètic Televisió de Catalunya i les emissores de ràdio de la Generalitat.

especialment urgent l'aconseguint d'una entesa entre els periodistes de tots els països pel que fa a les normes ètiques per les quals han de guiar-se en la vida internacional. Una primera col·lecció de normes morals i de principis en aquesta esfera esdevé un punt de referència universalment acceptat, el millor".³

La dimensió pràctica buscada en aquesta tesi podria quedar en entredit si s'acomplissim els presagis d'alguns experts segons els quals la televisió generalista, almenys tal com la coneixem ara, té els anys comptats. Certament les noves tecnologies poden plantejar qüestions deontològiques insospitades, i és possible, per exemple, que el tesaurus vertebrador de l'anàlisi s'hagi d'ampliar amb nous ítems. Però les qüestions de fons no han de sofrir variacions essencials. La societat continuarà reclamant -i els professionals hauran d'estar en condicions d'oferir- un periodisme veraç, just, lliure i responsable.

---

³ BEGLOV, Spartak: "Journalist's Responsibility for the Destiny of Peace", a BRUUN, Lars (ed.): *Professional Codes in Journalism* International Organization of Journalists. Praga, 1979. (p.57)

1. Introducció

Aquest capítol està destinat a exposar l'objecte de la tesi i les línies metodològiques de bàsiques que es seguiran.

En un primer apartat es farà un repàs de les principals tendències que ha seguit fins ara l'estudi de la deontologia periodística i es referiran algunes de les obres representatives de cadascuna d'aquestes tendències. Es parlarà especial esment en les obres que s'han centrat en l'estudi de codis de conducta professional, avaluant-ne els resultats i les limitacions. Així mateix, s'assenyalaran els aspectes diferencials de la investigació que s'emprèn.

Un segon apartat servirà per delimitar l'objecte de la tesi -els codis deontològics de la televisió informativa-, per avançar els propòsits de la recerca i per formular les pressuposicions de caràcter més general que serviran com punt de partida de la seva part analítica.

Finalment s'exposarà i es justificarà la metodologia de treball prevista.

1.1. Antecedents

Les obres sobre deontologia periodística són abundoses. En el bagatge de la moderna recerca sobre els mitjans de comunicació aquest aspecte ocupa un lloc cada vegada més important perquè n'existeix una demanda des del camp professional i també des de la mateixa societat, creixentment sensibilitzada respecte a la influència que els mitjans informatius tenen en les seves estructures. Clifford Christians, autor d'algunes de les més citades obres sobre la matèria, ha subratllat recentment que només en els primers cinc anys de la dècada dels 90 s'han publicat més llibres i monografies sobre la matèria que en el conjunt de la dècada dels 80, quan ja havien vist la llum més aportacions que les s'havien pogut comptabilitzar des de començament de segle.¹

Existeixen, a grans trets, dos enfocaments predominants en l'estudi de la deontologia periodística. Un d'ells és el que pren com a punt de partida les diverses teories ètiques forjades al llarg de la història de la filosofia moral, per aplicar-les de forma sistemàtica a la presa de decisions professionals, a nivell col·lectiu o a nivell individual. D'aquesta manera, les ètiques pretesament absolutes donaran lloc a unes normes imperatives que sovint voldran ser aplicades d'una manera inflexible i acrítica. I de les ètiques situacionistes se'n derivaran dissenys deontològics molt més permissius, que tendeixen a rebutjar el constrenyiment de les conductes professionals i que tendiran a ser lògicament, anormatius.²

El segon enfocament té una base molt més empírica. Pren com punt de partida la tasca diària dels periodistes i adopta decididament el punt de vista de les ètiques contractuals: s'admet que en una societat eminentment lliurecanvista, els principis ètics no poden ser altra

---

¹ CHRISTIANS, Clifford G.: "Review Essay: Current Trends in Media Ethics", *European Journal of Communication* 10:4, desembre 1995.

² Exemples d'obres que prenen com punt de partida les diverses teories ètiques i que desenvolupen, a partir d'aquestes, plantejaments sobre deontologia periodística són:

HAUSMAN, Carl: *Crisis of Conscience: Perspectives on Journalism Ethics* Harper Collins. Nova York, 1992

CHRISTIANS, Clifford G./ ROTZOLL, Kim B. / FACKLER, Marc P.: *Media Ethics: Cases and Moral Reasoning* (3ª ed.) Longman. Nova York, 1991

LAMBETH, Edmund: *Committed Journalism: An Ethic for the Profession* (2ª ed.) Indiana State University Press. Bloomington, 1991

PATTERSON, Philip / WILKINS, Lee: *Media Ethics. Issues and Cases* Wm.C.Brown Publishers. Dubuque, IA, 1991

cosa que el resultat d'una constant negociació entre els oferents de productes, en aquest cas informatius, i la demanda social representada institucionalment o, sobre tot, a través de l'exponent més fiable: el quiosc o els estudis d'audiència qualitatiu o quantitatiu. No s'ha de confondre aquest plantejament amb el situacionisme abans esmentat. Aquí es dona importància suprema al "dia a dia", però més aviat com a base experimental per forjar uns costums i unes normes que de vegades poden ser tant rígides com les que es deriven de les ètiques absolutistes. Hi ha un bon nombre d'obres que exhibeixen aquest enfocament. Acostumen a estar escrites per professionals que estan o han estat en exercici o bé per autors que prenen com a matèria primera de la seva recerca l'experiència d'aquests professionals. Són les d'aquesta mena unes obres basades en la casuística i tenen nivells de sistematització molt desiguals. D'altra part, si bé és cert que en part les enriqueix el coneixement vivencial de la matèria per part dels autors, aquest mateix motiu les sol fer patir d'un biaix subjectivista més o menys acusat.³

Hi ha encara un tercer enfocament, menys prodigat. Consisteix en l'exposició i anàlisi dels codis deontològics promulgats per les corporacions professionals que existeixen als diferents països. També en la dissecció d'aquests codis es pot apreciar que contenen algunes normes que emanen primordialment de principis generals no discutits i d'altres que s'han bastit a partir de l'experiència professional acumulada al llarg dels anys. Però en qualsevol cas aquests codis, sobre tot quan es prenen en consideració conjuntament, venen a ser la cristallització d'un cúmul de principis i experiències i la plasmació deontològica d'una resultant de forces teòriques i pràctiques que interactuen en un terreny real. Una altra qüestió és que els codis analitzats siguin més o menys observats en els seus respectius àmbits. Però representen, si més no, fotografies prou precises d'allò que es considera que hauria de ser la línia de conductes correctes. Els estudis que es fonamenten en els codis deontològics accedeixen doncs alhora al terreny doctrinal i al pragmàtic, i ho fan amb l'avantatge de fer-ho sobre una base positiva.

---

³ Exemples d'aquest tipus d'aportacions són:

GOLDSTEIN, Tom: *The News at Any Cost. How Journalists Compromise their Ethics to Shape the News* Simon and Shuster. Nova York, 1986

GOODWIN, H.Eugene: *Groping for Ethics in Journalism* Iowa State University Press. Ames, 1983

HULTENG, John L.: *The Messenger's Motives: Ethical Problems of the News Media* (2ª edició) Prentice-Hall. Englewood Cliffs, NJ, 1985 (1ª ed., 1976)

WESTIN, Av.: *Newswatch. How TV Decides the News* Simon and Schuster. Nova York, 1982

Entre els estudis centrats en els continguts dels codis deontològics destaquen els de Jones, Leppanen, Barroso, i Nordenstreng i Hannikainen.⁴ Clement Jones no diu quants codis ha estudiat exactament però en descriu de cinquanta països, que analitza per àrees geogràfiques: 24 a Europa, 7 a Amèrica del Nord i del Sud, i 5 a Àfrica i als estats àrabs. Repassa un per un els codis nacionals o intranacionals, i analitza apart els de caràcter internacional (multinacionals o bé globals). Harry Leppanen n'enumera 59. Aquests inclouen codis multinacionals, com ara la Declaració de Principis de l'any 1954 de La Federació Internacional de Periodistes i el Projecte de Codi d'Ètica Internacional adoptat pel Consell Social i Econòmic de la UNESCO el 1952. Nordenstreng i Hannikainen usen 50 codis, dels quals 42 són llistats per països i la resta per associacions multinacionals. Set països hi estan representats per dos codis. A més, comparen els codis amb uns altres 24 "instruments internacionals" (dotze tractats, catorze declaracions i divuit resolucions) que contenen directa o indirectament referències als mass-media. Per la seva part Porfirio Barroso aplega una setantena de codis deontològics de caràcter eminentment periodístic, al costat d'altres relatius a diferents activitats comunicatives, com la ràdio i la televisió (més enllà dels seus continguts informatius), el cinema o les relacions públiques. Entre els codis estrictament periodístics, Barroso en reproduïx i n'analitza 9 de caràcter supranacional⁵ i també codis corresponents a corporacions professionals de 55 països de tot el món.

El principal interès que tenen aquestes obres és que, a través de la lectura sistemàtica dels codis que analitzen, aconseguen induir quins són els temes clau de l'ètica periodística. A més, el fet de poder d'abastar un bon nombre de països augura per a les seves conclusions un caràcter global que no poden pretendre altres aproximacions empíriques a la deontologia professional fetes en escenaris laborals concrets.

---

⁴ LEPPANEN, Harry: *Journalistien Kanaslliset ja Konsainvaliset Saannostot* Tampere, 1977. És una tesi de mestratge escrita en finès, citada i resumida a: BRUUN, Lars: *Professional Codes in Journalism* International Organization of Journalists. Praga, 1979.

JONES, Clement: *Mass Media Codes of Ethics and Councils. A Comparative International Study on Professional Standards* UNESCO Paris, 1980

NORDENSTRENG, Kaarle i HANNIKAINEN, Lauri: *The Mass Media Declaration of UNESCO* Ablex. Norwood, NJ. 1984

BARROSO, Porfirio: *Códigos deontológicos de los medios de comunicación (Prensa, Radio, Televisión, Cine, Publicidad y Relaciones Públicas)* Ediciones Paulinas/Verbo Divino. Madrid/Pamplona, 1984

⁵ En lloc del terme "internacional" Barroso usa el terme "supranacional", proposat per José María Desantes, per referir-se a codis que han estat adoptats des d'instàncies que no representen més que parcialment regions geo-polítiques del món.

Tanmateix, les anàlisis comparatives que s'han dut a terme han trobat algunes evidents limitacions. En primer lloc, per poder fer el buidatge de materials de procedència tan diversa han hagut d'establir categories molt generals, amb la qual cosa la relació dels temes que apareixen amb major freqüència als codis es converteix en un catàleg d'evidències. Filar més prim comportaria probablement el risc de la descontextualització de conceptes i de termes que tenen significacions molt diferents en les diverses àrees geo-polítiques. Thomas Cooper, que ha estudiat críticament aquesta línia d'investigació, adverteix que els codis revisats han aparegut en diferents moments, es refereixen a diferents grups i nivells de representació, i es deriven de diferents estructures, funcions, estàndards i audiències.⁶ En la seva gènesi hi concorren múltiples factors de caràcter legal, polític, econòmic, cultural, religió, antropològic, lingüístic, etc. la consideració dels quals és important per procedir a la seva anàlisis acurada. Si els codis han de ser "interpretats" per ser entesos -es planteja Cooper- la seva comparació pot perdre validesa en la mesura que tal interpretació introdueix subjectivitat. Aquesta dificultat epistemològica és la mateixa que en major o menor grau té qualsevol mètode d'anàlisi de contingut. Els experts en aquesta tècnica de recerca han polemitzat sobre les possibilitats de superar els problemes epistemològics que comporta la interpretació subjectiva de les dades. Mentre Berelson sostenia que només pot ser avaluat el contingut manifest dels missatges⁷, altres investigadors com Krippendorff accepten que, a través de delicats processos d'inferència, és possible abordar fins i tot l'anàlisi de comunicacions de caràcter simbòlic.⁸ En qualsevol cas, s'han d'advertir els problemes que pot comportar la pretensió d'analitzar documents sense tenir suficientment en compte el context en el qual han estat produïts i analitzats. Aquest perill és manifest en el cas dels codis, en la mesura que es tracta de textos procedents de diferents països i escrits en diferents llengües, i que versen sobre una matèria, com és l'ètica, que incorpora elements culturals que poden ser molt diversos.

---

⁶ COOPER, Thomas W.: "Methodological Challenges: Comparison of Codes and Challenges", a COOPER, Thomas W. (ed.): *Communications Ethics and Global Change* Longman Inc. Nova York, 1989. (pp. 227 a 241)

⁷ BERELSON, Bernard: *Content Analysis in Communications Research* Free Press. Nova York, 1952.

⁸ KRIPPENDORF, Klaus: *Metodología de análisis de contenido* Paidós. Barcelona, 1990
Edició original: *Content Analysis. An Introduction to its Methodology* Sage Publications. Newbury Park, 1980

Cooper expressa les precaucions que cal prendre en aquest tipus de recerques usant com exemple un estudi dels codis sobre publicitat de productes mèdics fet a divuit països: "Si aquests països representen realment una preocupació global (a molts països no hi ha aquesta mena d'anuncis), si aquests codis representen realment preocupacions de la població que hi ha al darrere, i si el codi és un instrument vàlid, que significa allò que diu, i si les variables ocultes són universalment consistents, i si la recerca d'un determinat estudiós és prou acurada, i si l'univers més ampli confirma aquest estudi, aleshores és possible que l'estudi podés apuntar cap a un universal". Com es pot veure, hi ha molts significatius "si" en aquest paràgraf. Són uns condicionals que han de servir, si més no, per subratllar el capteniment que cal observar abans d'extreure conclusions que pretenguin tenir caràcter universal. Els codis són documents amb continguts prou manifestos i objectivables, però el seu estudi no pot ser independent d'una reflexió epistemològica sobre els conceptes que incorporen i d'una consideració del marc social en el qual han estat produïts.

Tot i això, els codis deontològics apareixen com la via més clara per inferir una ètica general de la comunicació. És el mateix Cooper -un cop fets els advertiments anteriors- qui ens porta de la mà en aquest raonament. La pretensió de determinar una representativitat global absoluta (en el sentit que sigui aplicable a tots els llocs i a tots els temps) per a l'ètica de la comunicació és, en el pla empíric, una missió impossible. No es pot entrevistar tota la gent, viva i morta, sobre el paper moral dels mass-media a la societat. Però sí que es poden prendre en consideració instruments representatius -declaracions internacionals i lleis sobre comunicació, codis de premsa nacionals, documents dels consells de premsa- com propostes conscients fetes per representar institucions i poblacions. I, entre tots els instruments representatius, els codis apareixen com els més vàlids per diverses raons. Els codis contenen el que Cooper anomena "universals conscients" de l'ètica de la informació, és a dir, principis i normes que són la clau de volta d'un conjunt de conviccions i de línies de conducta que apareixen aparentment desmanegades, i que en el marc d'un plantejament empíric poden ser més útils que conjectures que, per més raonades que siguin, poden no tenir cap mena de representativitat. En els codis (independentment del seu grau de sinceritat i coherència), hi ha expressions que expressen formes de pensar d'un grup, que representa poc o molt una organització, un país o, en alguns casos, grups de països. Al menys a nivell quantitatiu, aquest tipus de documents són més representatius que els d'altra mena. Cooper alimenta i concreta tal convicció amb aquests cinc arguments:

1. Un codi d'ètica és concret. Per més que puguin diferir les interpretacions que se'n fan, el codi -tot i ser revisable- està fixat. Està escrit de forma tangible (en la majoria dels casos), és reproduïble, datat històricament, i està disponible per ser estudiat.

2. El codi ideal és representatiu. Pot representar els professionals, el govern, la població d'un país, una institució, o un grup de països o institucions.

3. Idealment, un codi d'ètica està focalitzat. Normalment, un codi d'ètica està fet per delinear específicament alguna mesura de principis i pràctiques universals d'ètica aplicats de manera consistent en l'univers al qual es refereix.

4. Un codi d'ètica és intencional. Independentment de quina sigui la seva relació amb els universals subconscients, un codi està concebut conscientment, i sovint laboriosament. Pot ser el producte d'hores, dies, o fins i tot anys de reflexions conscients, revisions, negociacions col·lectives i escrutinis crítics.

5. Un codi porta amb ell un cert grau de significació. Uns codis són estrictament simbòlics, altres nominals, altres encara són inspiradors. Tanmateix, sigui quin sigui el pes d'un codi en la modificació de les conductes humanes, representa d'alguna manera o bé uns ideals altruistes o uns interessos que retraten els autors i, en certa manera, aquells que representen.

Un dels punts en comú que tenen les anàlisis de codis periodístics citades anteriorment és que es el seu corpus està constituït per textos que fan referència de manera gairebé exclusiva a la premsa. Molts dels documents recollits estan plantejats explícitament com codis deontològics del periodisme escrit; i n'hi ha d'altres que, tot i que pretenen abastar totes les formes d'exercici professional, de fet estan molt imbuïts del predomini de la premsa com a camp de treball natural del periodista. Aquest fenomen té moltes traduccions en la vida professional: des del model de redacció periodística que es practica a les escoles i facultats universitàries fins a l'hegemonia que en l'argot professional tenen encara els termes i referències a la producció de diaris (començant pel mateix vocable "premsa" que no només en el reducte professional sinó en l'ús social habitual sol referir-se al conjunt dels mitjans de comunicació). En alguns dels codis de corporacions professionals (com és el cas del codi dels periodistes catalans) existeixen referències als problemes específics dels mitjans audiovisuals, però són molt genèriques. I són excepcionals els codis de caràcter corporatiu que tenen com objecte la regulació de les conductes a la televisió.⁹ Es pot dir que la majoria de les anàlisis de

---

⁹ Una excepció és el "Code of Broadcast News Ethics" de la "Radio-Television News Directors Association". Aquest codi està reproduït a DAY, Louis. A.: *Ethics in Media Communications: Cases and Controversies* Wadsworth Publishing Company. Belmont, CA, 1991 (p. 353)

codis existents ignoren gairebé del tot els creixents problemes ètics que suscita l'exercici del periodisme dit "electrònic", quan precisament són aquests problemes els que d'una manera major i més punyent han transcendit darrerament al debat social sobre els límits dels comportaments dels mitjans informatius.¹⁰

És raonable preguntar-se fins quin punt o en quina mesura, existeix una especificitat de l'ètica a la televisió. Nigel Harris s'ha ocupat d'aquest assumpte, i reconeix que pot haver-hi hagut una diferència relativament petita entre els codis escrits explícitament per als periodistes audiovisuals i aquells que estan pensats per als periodistes de premsa pel que fa a la mena d'actuacions que es relacionen com prohibides. Però això tendeix a evolucionar: "El periodisme audiovisual era modelat originàriament de forma molt similar a l'imprès, però les coses estan canviant. La divisió entre els informatius a la ràdio i a la televisió i els programes de discussió sobre temes d'actualitat s'està fent borrosa; els conductors estan esdevenint entrevistadors de figures mundials, centres de polèmica, i fins i tot negociadors; i amb la cobertura per part de la CNN de la Guerra del Golf hem entrat en una era no només de programes continuats sinó, el que és més important, de notícies en directe a les quals es dona la més absoluta prioritat. Tot això fa que la natura dels programes de notícies divergeixi cada vegada més de la dels diaris, de manera que els codis de conducta més rellevants han quedat endarrerits i la majoria no tenen resposta sobre els nous problemes ètics que aquests nous rumbos estan plantejant".¹¹

Òbviament els codis que sí que plantegen de manera específica els deures i els límits que comporta l'exercici del periodisme audiovisual són els establerts per les mateixes empreses que centren la seva activitat en els mitjans de suport electrònic, bàsicament ràdio i televisió. Però aquests no han estat objecte d'anàlisi en la mateixa mesura que els de caràcter més genèric. Val a dir que als Estats Units sí que s'han realitzat compilacions i comparacions dels codis de què disposen moltes emissores locals. Així, un estudi fet l'any 90 sobre 220 emissores de televisió i 66 emissores de ràdio posava de manifest que quatre de cada deu d'elles disposaven de codis deontològic.¹² A la primavera de 1992 el National Ethics Comitee de la Society of

---

¹⁰ Barroso classifica el seu recull en diferents apartats: premsa, ràdio, televisió, cinema, publicitat. Però el gruix de l'obra està dedicat als codis de la premsa, i la mostra dels específics de la televisió és molt mins.

¹¹ HARRIS, Nigel G.E.: "Codes of conduct for journalists", a BELSEY, Andrew / CHADWICK, Ruth (ed.): *Ethical issues in journalism and the media* Routledge. Londres, 1992 (p. 63)

¹² WULFEMEYER, K.T.: "Defining Ethics in Electronic Journalism: Perceptions of News Directors", *Journalism Quarterly*, 67:4, 1990 (pp. 984-992).

Professional Journalists va impulsar un altre "survey" que va comprendre 304 mitjans de comunicació nord-americans (166 diaris i 138 emissores de televisió seleccionats aleatòriament a partir dels llistats del "Editor & Publisher Yearbook" i el "Broadcasting/Cablecasting Yearbook"), per tal d'esbrinar com reaccionaven davant d'una sèrie de dilemes ètics. D'entre ells, un 49 per cent de les emissores de televisió comptaven amb codis escrits (davant d'un 44 per cent dels mitjans impresos), a la vora de la meitat dels quals havien estat elaborats a la mateixa emissora, i majoritàriament per part dels seus directius.¹³ Aquests estudis tenen un innegable interès, però el fet de circumscriure el seu abast a un sol país els limita òbviamment els seus resultats.

Ens trobem doncs amb que les anàlisis comparatives que s'han fet dels codis deontològics televisius són de caràcter intranacional i que, en canvi, aquelles que es plantegen un abast global solen ignorar els codis que més elements aporten sobre els problemes ètics als quals han de fer front els periodistes que treballen a la televisió. Com s'explicarà amb major deteniment en el següent apartat, aquesta tesi vol omplir aquest espai i ocupar-se dels codis deontològics de la televisió i que són susceptibles d'una comparació a nivell global, és a dir, codis que pertanyen a televisions que tenen una gran cobertura en els seus respectius països. A diferència dels codis de caràcter corporatiu que han estat analitzats per Jones, Nordesntreng, Leppanen i Barroso, aquests són codis interns, d'empreses públiques o d'empreses privades. En general, no són codis elaborats pels professionals, sinó que han estat impulsats per les mateixes empreses; però aborden de manera concreta i definida la major part dels problemes habituals que suscita el "dia a dia" del treball a la televisió. Tracten també, com és lògic, alguns temes de caràcter general i comú a la tasca pròpia dels mitjans audiovisuals i dels impresos, però, així com els codis de pretensions generalistes tendeixen a decantar-se cap als problemes específics de la premsa, aquests altres, els emprats per les corporacions públiques i privades de ràdio i televisió, miren tots els assumptes des de la perspectiva que els és pròpia.

Cooper insta als estudiosos de l'ètica de la comunicació a aprofundir en l'ús dels codis com instrument de recerca. Amb aquesta finalitat planteja el que ell en diu una "agenda de la

---

¹³ Una àmplia descripció d'aquest estudi es pot trobar a l'apèndix A de l'obra BLACK, Jay / STEELE, Bob / BARNEY, Ralph: *Doing Ethics in Journalism* The Sigma Delta Chi Foundation i The Society of Professional Journalists. Greencastle, IN, 1993 (p. 203-220). Els autors fan la següent valoració de la diversitat de plantejaments deontològics descoberts a través d'aquesta recerca: Si les diferències signifiquen que la professió està èticament confosa, com el periodista-educador Philip Meyer va escriure recentment, continua sent una interessant qüestió. Tanmateix l'allau de codis escrits i de procediments de presa de decisió que hi ha a les redaccions sí que semblen indicar que la professió està compromesa en una saludable recerca de la seva ètica. (p. 204)

investigació" en la qual inclou una sèrie de directrius que caldria tenir en compte i que pretén, a més, crear lligams entre l'estudi dels codis deontològics i les aportacions fetes des d'altres àmbits científics. Les seves propostes es condensen en els següents punts:¹⁴

1. Han de merèixer l'atenció dels estudiosos no tan sols els codis periodístics sinó també els que fan referència als diversos aspectes i modalitats de la comunicació.

2. Rarament els estudis fan la diferenciació entre l'ethos i l'epistemologia. És rar el cas d'estudis que examinen les seves pròpies assumpcions epistemològiques, i la natura i la percepció de l'ètica com una estructura en la consciència. La gran majoria d'estudis comencen amb assumpcions tancades sobre la natura i la definició d'ètica, que porten a espais cecs més que no pas a contextos més amplis i a paradigmes oberts.

3. Moltes recerques són temoroses de la normativitat. Potser ningú com Clifford Christians ha superat la temptació de subvertir els estàndards de l'ètica substancial davant del cinisme, els relativisme i el situacionisme. Un eticista sense estàndards és com una llei sense aplicació.

4. El terreny de joc és embrionari i demana documentació substancial per part d'historiadors experts. Els útils i respectats intents de traçar la història dels codis dels media són tanmateix esquemàtics i en certa manera contradictoris. Això és típic d'una nova disciplina, poc acostumada encara a ser contestada i a ser posada en qüestió per diverses escoles de pensament.

5. La categorització tripartida de blocs de països -comunistes, occidentals i subdesenvolupats- ha esdevingut paradigmàtica de molts estudis internacionals. Però l'estudi de l'ètica dels mitjans en nacions particulars i cultures específiques està molt poc desenvolupat. La literatura sobre ètica comparativa és rara, existint en proporcions mínimes respecte a la que hi ha sobre comparació de sistemes i institucions.

6. La col·lecció internacional de codis és fragmentària i incompleta. Els codis comparats sovint pertanyen a diferents medis, processos, tipus d'organitzacions i dècades. Està pendent de fer-se un més intel·ligible, actualitzat i particularitzat anàlisi de contingut amb la mostra més gran possible de codis nacionals comparables.

7. Els diferents tipus de codis -internacionals, multinacionals, i sobre medis específics- haurien de ser també curosament estudiats per grups.

---

¹⁴ COOPER, Thomas W.: "Conclusions and Directions", a op.cit. (pp. 251 a 269)

8. En general tots els estudis de codis haurien de ser perfilats de tal manera que les declaracions, principis i codis, i tot plegat, no esdevingui un magma i de manera que quedi clar l'estatus de cada document.

9. Els estudis de les històries nacionals i de les diferències culturals són un background molt valuós per als estudis més cenyits sobre les pràctiques ètiques. Per disminuir els prejudicis, la ignorància i la mala interpretació dels codis, són essencials els estudis en profunditat de les identitats nacionals i culturals.

10. És essencial per a l'estudiós un plantejament de la psicologia social. Els prejudicis profunds, les pors, i les enveges entre nacions que competeixen o que són bel·ligerants es reflecteixen en els documents.

11. Resulta crucial la gran transcendència que pot tenir el propi background i l'etnocentrisme dels investigadors. Calen estudis que detectin i minimitzin l'estigmatisme personal i cultural que sol tenir el punt de vista dels estudiosos.

12. Calen pautes de reconeixement de tota mena. S'ha d'obrir la ment a observar la causalitat i la interacció que es produeix en variades direccions.

13. Cal la col·laboració entre estudiosos de diferents backgrounds.

Tots els reptes científics inclosos en aquests punts són inabastables de forma simultània, però en conjunt resulten altament estimulants per l'inici d'un camí de recerca. Alguns d'ells són assumits de forma directa i explícita en el plantejament d'aquesta tesi, que pretén avançar en l'estudi d'uns codis que es refereixen a una modalitat determinada del periodisme, l'àudiovisual, i que vol fer-ho posant en relació els problemes deontològics concrets amb els principis universals dibuixats a la història de la filosofia moral. Altres serviran, si més no, per mantenir una actitud vigilant davant de possibles biaixos o desviacions etnocèntriques o subjectives. Així, s'ha de tenir present que el fet que la major part de la literatura sobre ètica periodística provingui del món anglosaxó, i molt especialment dels Estats Units, pot introduir fàcilment apreciacions no suficientment contrastades. Pel que fa a "l'estigmatisme personal", aquesta és un arma de doble tall: l'aportació de l'experiència particular en el mitjà televisiu pot ser valuosa per a una més precisa interpretació de la seva problemàtica específica, però pot comportar òbviament algunes limitacions de perspectiva.¹⁵ Finalment, alguns dels punts de l'agenda de

---

¹⁵ Per optimitzar la resolució d'aquest dilema, es procurarà que l'experiència de l'autor en el camp del periodisme televisiu es projecti més en els plantejaments temàtics genèrics que no pas en l'exemplificació de situacions concretes. En les comptades ocasions en què s'al·ludeixi a casos viscuts, aquests es relataran en notes a peu de pàgina.

Cooper no poden reflectir-se més que en un desideràtum: que aquesta tesi obri portes a recerques més àmplies i fetes en múltiples direccions.

1.2. Objecte, propòsits i pressuposicions

Malgrat que -com s'ha vist en l'apartat anterior- existeixen notables precedents d'estudis de codis periodístics, els que són propis dels mitjans audiovisuals no han estat encara suficientment estudiats, almenys a nivell global. L'objecte d'aquesta tesi són els codis deontològics específics del mitjà televisiu. Es pretén analitzar les normes de conducta expressades per les organitzacions televisives de gran abast dins dels seus respectius països (descartant, doncs, els d'emissores de caràcter local), per tal d'establir un compendi dels temes clau de l'ètica periodística al mitjà televisiu i esbrinar quins són els plantejaments comuns i els trets diferencials. Això es farà a partir del postulat, ja assumit per treballs anteriors sobre codis deontològics, de que aquest tipus de documents són el resultat d'una experiència adquirida pels directius dels mitjans i dels periodistes que hi treballen i que expressen bàsicament les conviccions ètiques imperants. Com es veurà, entre els codis que seran objecte d'estudi, n'hi ha que corresponen a empreses privades i n'hi ha de corporacions de caràcter públic, però en tots els casos es tracta d'organitzacions que es dediquen primordialment a la difusió audiovisual i que han plasmat formalment les seves normes deontològiques.

Els codis més antics corresponen a la iniciativa privada. Són els de les grans cadenes americanes que en els anys 20 varen començar a emetre ràdio i a incloure continguts informatius en la programació. La informació fins a aquell moment era patrimoni exclusiu dels mitjans impresos i ja aleshores estava subjecta a una certa normativa deontològica que emanava dels primers codis de caràcter general establerts a començaments de segle. Els gestors de les noves empreses varen considerar que, si volien que la informació que havien d'oferir per ràdio s'homologués com producte seriós que podés competir eficaçment amb la que oferien els diaris, havien de sotmetre-la a una certa normativitat. Així va ser com aquelles empreses pioneres varen generar uns primers codis de conducta i d'estil (al principi, no explícits) que amb el temps s'han anat arrodonint i consolidant. Amb l'adveniment de la televisió es va reproduir la necessitat de dotar la informació d'unes garanties de solvència, i la incorporació de normes que concretessin aquestes garanties es va veure com una cosa perfectament lògica per part de tots els estaments implicats. Paral·lelament, les corporacions de caràcter eminentment professional varen continuar elaborant codis deontològics, entre els quals destaca per la seva implantació el de la Society of Professional Journalists, Sigma Delta

Chi, adoptat el 1973 i revisat el 1984. Els codis empresarials incorporen alguns principis d'aquesta font deontològica, de manera que les seves plasmacions més recents poden ser contemplades com un compromís entre les exigències del mercat de la informació i la progressiva estructuració d'una professió que fa front a nous reptes i a noves dosis d'autoexigència.¹⁶ Tot plegat, a més, s'emmarca en el quadre evolutiu d'unes normes legals que han estat subjectes a variacions en funció de les circumstàncies polítiques i socials que s'han anat produint al llarg de les darreres dècades.

En altres països occidentals són les televisions públiques les que porten la iniciativa en matèria deontològica. A l'Europa occidental des dels anys 50 fins als 70 hi havia establert un model televisiu on les cadenes públiques eren predominants, quan no monopolistes, en l'oferta de la informació televisiva. Mentre això succeïa no es va plantejar la necessitat d'una normativa específica que anés més enllà de la defensa dels principis generals de la deontologia periodística. Si als Estats Units el principi preeminent és el de la llibertat d'informació, a Europa -i especialment des de la Declaració Universal dels Drets de l'Home- ho és el de la responsabilitat. La condició de "quart poder" que tradicionalment s'ha atribuït a la premsa queda corregida i augmentada amb la progressiva implantació dels mitjans audiovisuals. A les televisions de dependència estatal se'ls confereix una atribució de servei social essencial en totes i cadascuna de les seves tres funcions clàssiques, la d'informar, la de formar i la d'entretenir. L'acompliment d'aquestes funcions s'assegura en bona part mitjançant un estricte control legal i polític. Però va ser quan el model es va flexibilitzar i varen començar a introduir-se al mercat les televisions privades que va caldre emfasitzar més i més les responsabilitats que són inherents a les públiques. I és en aquest context que les corporacions públiques van definint les seves pròpies normes, de vegades anant més enllà de les impositions legals, de vegades per tal d'adequar-se a les mateixes o impulsant l'autoregulació com una "vacuna" contra regulacions no desitjades. Aquests codis són també un compromís: un compromís entre la necessitat de les televisions públiques de posar-se a l'altura de les exigències del mercat i la voluntat de subsistir com un servei cabal a la societat que les manté. Pel que fa a les televisions privades, els codis brillen per la seva absència. La televisió privada, en alguns països europeus, ha emergit com una alternativa als antics monopolis de les públiques, i això ha reforçat la seva tendència a abraçar els postulats liberals sobre el lliure mercat i a rebutjar qualsevol fórmula exògena o endògena que aparegui com una restricció a la

---

¹⁶ La gènesi i l'evolució històrica dels codis periodístics serà explicada amb més detall a 2.4.

llibertat d'expressió. D'altra part, a diferència del que succeeix als Estats Units, a Europa (i també a altres indrets del món) és molt menys estès el costum de dotar-se de codis deontològics per part de televisions locals o regionals. S'ha de tenir en compte que el procés de generalització i atomització del periodisme audiovisual ha anat molt més retardat, i això ha impedit que se n'acumulés l'experiència necessària per formular-ne normes de conducta prou sòlides.

Cal dir que no hi ha un gran nombre de televisions d'àmbit de difusió nacional (o equivalent) que comptin amb codi deontològic. La recerca (segons que s'explicarà amb major deteniment a l'apartat següent) va ser limitada als codis corresponents a corporacions i xarxes importants, titulars d'emissores de televisió d'un gran abast en el seu respectiu país i amb una certa projecció internacional. Però els codis presos en consideració són els suficients, i sobre tot de suficient importància, per considerar que contenen els principals nusos o esculls que planteja la pràctica professional del periodisme televisiu. Es tracta d'emissores amb molts anys d'experiència que han pogut anar delimitant els problemes i acumular dades suficients per generar una certa "doctrina" del periodisme audiovisual. El seu estudi, doncs, ha de resultar revelador al respecte i pot ser útil per ajudar a fer dreces a altres emissores i corporacions que han entrat més recentment en el gran mercat de la televisió informativa. Tot i això, caldrà tenir sempre molt present que les decisions de caràcter moral o ètic poden tenir perfils molt diversos en funció dels contextos polítics i culturals en els quals s'hagin de prendre, i que, d'altra part, quedaran condicionades pel marc legal existent en cada país.

Més concretament, en la selecció dels codis s'han tingut en compte les següents característiques:¹⁷

- Que pertanyin a emissores o corporacions audiovisuals de gran entitat: televisions de cobertura estatal o nacional o xarxes d'emissores ben implantades territorialment.
- Que es refereixin a l'activitat informativa d'una manera explícita, sigui de forma exclusiva o sigui de forma compartida amb altres consideracions normatives referides al conjunt de la programació.
- Que tinguin una estructura convencional de text codificat. S'han exclòs, en aquest sentit, els idearis, manifestos, etc. on no hi és explícita aquesta característica.

---

¹⁷ El procés de recerca i de compilació dels codis s'explicarà amb major detall a l'apartat següent, dedicat als aspectes metodològics.

Els codis presos en consideració són els nou següents: ¹⁸

1- ABC (American Broadcasting Company)

Estats Units d'Amèrica

Xarxa de ràdio i televisió privada, de cobertura nacional.

Nom del codi: "Policy and Procedure"

Data de promulgació: 1992

2- NBC (National Broadcasting Company)

Estats Units d'Amèrica

Xarxa de ràdio i televisió privada, de cobertura nacional.

Nom del codi: "NBC News Policies and Guidelines"

Àmbit d'aplicació: NBC News, una divisió de la NBC.

Data de promulgació: 15 de juliol de 1984 (revisat el 25 d'abril de 1988)

3- CBS (Columbia Broadcasting System)

Estats Units d'Amèrica

Xarxa de ràdio i televisió privada, de cobertura nacional.

Nom del codi: "CBS News Standards"

Àmbit d'aplicació: CBG News

Data de promulgació: 14 d'abril de 1976.

En anys anteriors ja s'havien anat generant normes que es donaven a conèixer en forma de "memorandum". El 1971 moltes d'aquestes normes varen ser recollides, algunes d'elles revisades, en unes anomenades "Policy Notes from the President".

4- SRC / CBC (Société Radio-Canada/Canadian Broadcasting Corporation)

Canadà

Corporació de titularitat pública

Data de promulgació: febrer de 1988

Datat a Ottawa

Nom del codi: "Politique journalistique" (n'existeix també la versió en anglès)

Edició usada: Edició revisada. Publicació: "Entreprises Radio-Canada" Montreal (Québec).

5- BBC (British Broadcasting Corporation) ¹⁹

Gran Bretanya

Corporació de titularitat pública

Nom del codi: "Guidelines for factual programmes"

Data de publicació: 1989

Publicat per "British Broadcasting Corporation". Broadcasting House. London.

---

¹⁸ L'autor no té notícia de que aquests codis hagin estat ni tan sols juxtaposats en una col·lecció comparable a les que han aplegat els codis genèrics o els relatius a la Premsa. Això confereix un especial interès a l'apèndix de la tesi, que no és altra cosa que el recull dels textos originals (i en gairebé tots els casos en les llengües respectives) dels codis analitzats. Aquest recull pot donar ocasió d'esbrinar aspectes que no hagin estat recollits en aquesta tesi o de comprovar la literalitat d'alguns fragments que no hagin estat citats de forma directa.

¹⁹ La BBC compta amb un altre codi publicat l'any 1993 amb el títol "Producer's Guidelines". Les seves directrius bàsiques no difereixen substancialment del datat l'any 1989 i que en el seu moment va ser incorporat al corpus d'aquesta tesi.

6- ITC

Gran Bretanya

Organisme de control d'emissores privades

Nom del codi: "ITC Programme Code"

El codi és d'aplicació a totes les emissores que funcionen amb llicència de la ITC ("Independent Television Commission") -entre les quals hi ha la ITV (Channel 3), Channel 4 i la DBS-, d'acord amb la part I de la Broadcasting Act de 1990, així com a alguns programes inclosos en serveis de subministrament local atorgats per la ITC d'acord amb la part II de la mateixa llei. (En alguns casos el codi fa diferents previsions per als diversos tipus de servei, i existeix un codi diferenciat per al teletext).

Data de promulgació: 21 de desembre de 1992

Publicació: gener de 1993

7- ABERT (Asociació Brasileira d'Emissores de Ràdio i Televisió)

Brasil

Entitat que aplega emissores privades.

Nom del codi: "Código de Ética da Radiodifusão Brasileira".

Data de publicació: 17 de gener de 1991

Datat a Brasília D.F.

Traducció a l'espanyol de Pedro Sánchez Paredes

8- NAB (National Association of Commercial Broadcasters in Japan)

Japó

Entitat que aplega emissores privades

Nom del codi: "Broadcasting standards"

Última revisió de la qual hi ha constància: 18 de febrer de 1993

9- RAI (Radio Associazione Italiana)

Itàlia

Corporació pública de ràdio i televisió

Dos documents complementaris:

- «La carta dei diritti e dei doveri del gioralista radiotelevisivo del servizio pubblico" (Usig-RAI)

Data de publicació: 8 d'agost de 1990.

(Amb un afegit amb el títol "Protocollo aggiuntivo alla Carta dei diritti e dei doveri")

- "Politica del prodotto e piano editoriale"

Aprovat per unanimitat al Consell d'Administració de la RAI el 21 de juliol de 1988 (la part 3 va ser ajornada a una deliberació del dia 30 de gener de 1992). Publicat a l'anuari de la RAI 1991-1992.

Alguns d'aquests codis es refereixen exclusivament a matèries informatives i tenen com àmbit bàsic d'aplicació els serveis informatius de les respectives cadenes. N'hi ha d'altres, en canvi, que són codis de caràcter més general i que estableixen normes per al conjunt de la programació de les emissores, però inclouen les corresponents referències a les conductes professionals que s'han d'observar als programes informatius o de contingut periodístic.

Com s'ha indicat al llistat precedent, la RAI compta amb dos documents diferenciats, que es complementen. En realitat cap dels dos és un codi deontològic referit exclusivament al treball periodístic, però a tots dos s'hi troben nombrosos elements que l'emmarquen i l'il·luminen. De tots els textos presos en consideració, són els que tenen un major caràcter doctrinal i presenten uns continguts més generalistes. Entren més en detall pel que fa a qüestions estatutàries que en el referent a la tasca informativa "dia a dia". Un exemple d'això és l'exigüitat de l'esment de l'obligació de rectificar les informacions que no siguin prou exactes. Molts temes, com els dels menors d'edat i el de la violència queden subsumits en epígrafs que fan referència al conjunt de la programació. Tanmateix s'han tingut en compte aquests documents i s'han assimilat a codis perquè contenen un bon nombre de directrius de caràcter deontològic.

Hi ha codis que tenen una clara unitat formal i redaccional. Han estat concebuts d'una determinada manera i s'han redactat de dalt a baix de forma perfectament travada. Potser l'exemple més clar d'aquesta mena de codis és el de la BBC. Altres, en canvi, s'han anat configurant a partir de l'engalzament de diversos textos, i el resultat formal aleshores pot ser molt més desmanegat. En aquests casos també s'observen algunes redundàncies en el contingut de les diverses parts. Un exemple de codi atípic en la seva estructura és el de la ITC, la secció tercera del qual és presentada com un codi autònom de la resta (relatiu a la "Deguda Imparcialitat"). El document de la ITC també porta tres apèndixs que són fragments de textos legals als quals cal que es supediti la tasca informativa.

Tots els codis tenen una estructura textual que els configura com tal, en el sentit que presenten una divisió en diverses parts i que s'hi poden distingir els successius articles. No tots són exhaustius, però sí que tenen una certa voluntat de ser-ho en el sentit que es presenten com el conjunt de normes que han de ser seguides per tal que el producte mediàtic s'ajusti a les característiques determinades per la corresponent cadena.²⁰

---

²⁰ Es faran majors especificacions sobre l'estructura formal dels textos quan s'escometi la part analítica de la tesi (veure 4.1.1.)

El primer i primordial propòsit que es planteja aquesta tesi és fer, a través de l'anàlisi dels codis seleccionats, una "destil·lació" dels principals problemes ètics que es plantegen en el camp de la televisió informativa. Es parteix del postulat que un sumatori de tots els elements presents en els diversos codis analitzats s'acosta molt al bagatge deontològic que avui en dia existeix a l'exercici del periodisme a la televisió. Aquest bagatge -malgrat els contrastos existents en base a la diferenciació cultural- és cada vegada més universal, en la mesura que els marcs polític i econòmic, les formes de treball i els llenguatges emprats tendeixen a una uniformització a nivell mundial.

La presumpció de que el sumatori dels continguts dels codis presumiblement "s'acosta molt" a un bagatge deontològic universal requereix algunes justificacions. Es tracta, òbviament d'un supòsit de caràcter axiomàtic i que no podrà ser demostrat en tant que enlloc no està definit en què consisteix aquell bagatge. Hi hauria, idealment, dues vies empíriques per determinar-lo, però totes dues presenten dificultats epistemològiques i, sobre tot, metodològiques. Una d'elles seria consultar tots els protagonistes del procés informatiu. Però "prendre el pols" a escala planetària tant a periodistes com a empresaris i directius de les televisions requeriria un treball de camp de proporcions inconcebibles. A més, fins i tot encara que això fos imaginable, quedaria encara per conèixer el parer d'un altre part fonamental del procés, que és el públic destinatari de la informació i titular del dret a la mateixa. L'altra via, també impracticable a nivell global, seria fer directament una anàlisi de contingut de la informació televisiva que permetés establir "de facto" quins són els valors ètics posats en joc per elaborar-la. Una i altra via d'investigació són suggestives per ser seguides a nivell local o nacional, però semblen intransitables a escala universal. És per això precisament que l'estudi dels codis apareix com una forma raonable d'aproximació, sempre i quan s'admeti com postulat que aquests compendis de normes recullen, bàsicament, els valors i les actituds que en una determinada època de la història del mitjà televisiu és donen per vàlids.

Però, a més, si es diu que el contingut conjunt dels codis "s'acosta molt" i no "és equivalent a" un bagatge deontològic universal és precisament com una forma d'expressar certes reserves epistemològiques a aquest supòsit. En primer lloc, cal tenir en compte el decalatge que sempre existeix entre l'experiència professional i la consolidació d'aquesta en normes escrites. Els codis analitzats han estat redactats o revisats en moments diversos, i s'ha de tenir per segur que entre aquests moments i l'actualitat, els professionals d'un món tan canviant com el que ens ocupa han hagut de fer front a noves qüestions, o que s'han trobat

amb elements no previstos que han fet entrar en crisi normes preexistents. En segon lloc també s'ha de tenir present que el "sumatori" al qual abans s'ha fet referència no està constituït per sumands perfectament homogenis. Els codis analitzats corresponen a àrees geogràfiques i polítiques diverses que tenen diferències culturals apreciables (i hi ha àrees geogràfiques, com el centre i el sud d'Europa, escassament representades per causa de que les respectives televisions no disposen de normes deontològiques plasmades en codis). Això determina que les estructures internes i la terminologia dels codis siguin força desiguals. S'hi aprecien moltes redundàncies, però força absències que és difícil de saber si existeixen per convicció, per descuit, o potser perquè es tracta de temes que encara no han madurat suficientment per ser plasmats en una normativa consolidada. Per tant, hi ha un marge que s'ha de tenir present: tot l'espai deontològic que no està ocupat pel conjunt de la codificació existent però que és igualment objecte de debat i de preocupació per als professionals i la societat.

Sigui com sigui, l'anterior reflexió sobre les diferències formals i contextuals dels codis ens porta cap al segon ordre d'objectius de la part analítica d'aquesta tesi. Més enllà de la juxtaposició i del sumatori d'elements, es planteja la possibilitat d'establir comparacions entre els diversos codis. Aquesta tasca comparativa es durà a terme en diferents direccions.

En primer lloc cal esperar dels codis que estableixin normes sobre un extens repertori de temes. D'aquestes temes, alguns seran específics de la deontologia de la televisió (per exemple, l'ús rigorós de les tècniques del muntatge o l'obtenció d'imatges amb càmeres ocultes) mentre que altres seran propis de la deontologia periodística aplicada a qualsevol mitjà (per exemple, la separació d'informacions i opinions o el secret professional). Però també es plausible pensar que els codis, alhora que fixen normes concretes, expressen d'una manera explícita o implícita la seva fonamentació moral i la seva adhesió a una sèrie de principis ètics. Dit d'una altra manera, de la lectura de cada codi se n'ha de poder inferir el sistema de valors prevalents per a cada organització. Un i altre aspecte, les normes i els valors que aquelles representen, són susceptibles de comparacions.

D'una altra part, els codis poden ser contemplats singularment o bé aplegats en grups definits segons diversos criteris. Els criteris que en principi semblen més rellevants són el caràcter públic o privat de les cadenes o xarxes de televisió i la pertinença a diferents àrees geo-polítiques. El primer d'aquests criteris és prou inequívoc. Dels nou codis presos en consideració, tres pertanyen a cadenes de titularitat pública (SRC, BBC i RAI) i sis pertanyen a organitzacions o xarxes de titularitat privada (ABC, CBS, NBC, ITC, ABERT i NAB). És

raonable pressuposar que uns i altres estableixen algunes normes diferents i que això ho fan d'acord amb uns sistemes de valors també diferents. Avalen aquesta expectativa tant les declaracions i documents de tot tipus que emanen de les respectives organitzacions com plantejaments periodístics que solen exhibir unes i altres a les seves programacions (per més que el fenomen de la competència esmorteixi de vegades les diferències apreciables).

El criteri d'agrupació per àrees geo-polítiques és més difícil d'establir a priori. Val a dir que alguns autors han usat categoritzacions basades en aquest criteri per descriure les seves apreciacions sobre el paper dels mitjans de comunicació i les actituds dels seus agents. Claude-Jean Bertran nota que l'"Oest" està més involucrat en pautes ètiques relacionades amb "llibertat" i que el "Tercer Món" ho està més amb les relacionades amb "justícia". Per la seva part, Herbert Altschull usa les categories "mercat", "marxista" i "avançada" en descriure el que anomena "articles de fe" de diferents àrees geo-polítiques. John Merrill presenta un mapa en el qual el món està dividit en l'"Oest", el "Sud" i els "Developing Countries".²¹ En el nostre cas ens podem imaginar, per exemple, que els codis dels Estats Units presentaran força similituds, atesos els factors comuns que hi ha a les trajectòries de les tres grans xarxes de cobertura nacional i a la tradició liberal del periodisme nord-americà. També podem pensar en la possibilitat que existeixin algunes diferències entre els codis que pertanyen a països de cultura anglosaxona i els que corresponen a països llatins. Però es fa més difícil pressuposar res sobre la inclusió del codi de la SRC en algun grup determinat en funció de factors geo-polítics, donades les peculiars característiques polítiques i culturals del Canadà; o també és problemàtic fer previsions sobre els continguts i els valors incorporats pel codi japonès, del qual tant podem esperar influències del sistema econòmic occidental com trets insospitables d'una cultura oriental.²²

L'encreuament dels dos eixos fins aquí descrits (codis individualitzats/codis agrupats i normes/valors) dona lloc a quatre àrees sobre les quals existeix la possibilitat de plantejar-se pressuposicions (o el que seria equivalent a les hipòtesis en les investigacions de caràcter experimental).²³ Aquestes àrees queden expressades en el següent quadre:

---

²¹ Veure respectivament:

BERTRAN, Claude-Jean: "Ethics in International Communication", *Intermedia* 13:2, març, 1985.

ALTSCHULL, J. Herbert: *Agents of Power* Longman. Nova York, 1984 (p.26)

MERRILL, John: *Global Journalism*. Longman. Nova York, 1984 (p.53)

²² Sobre les dificultats per establir comparacions de caràcter trans-nacional, vegis per exemple: "Cinco vías de acceso a la realidad social", a GARCIA FERRANDO, M. / IBAÑEZ, J. / ALVIRA, F. (ed.): *El análisis de la realidad social. Métodos y técnicas de investigación* Alianza Universidad Textos. Madrid, 1993 (pp. 23-27)

	Normes	Valors
Codis un per un	<p>Comparacions relatives a la manera com els diferents codis tracten normes concretes.</p> <p>Exemple: el codi de l'ABC i el de la BBC, ¿tenen normes similars respecte a l'ús de càmeres ocultes?</p>	<p>Comparacions relatives a la manera com els diferents codis assumeixen principis ètics generals</p> <p>Exemple: el codi de la BBC i el de la RAI, ¿prenen en consideració de la mateixa manera la idea d'equanimitat?</p>
Grups de codis	<p>Comparacions relatives a la manera com alguns grups de codis tracten normes concretes.</p> <p>Exemple: ¿són més permissius els codis americans que els europeus respecte a la participació dels presentadors en anuncis comercials?</p>	<p>Comparacions relatives a la manera com alguns grups de codis assumeixen principis ètics generals</p> <p>Exemple: ¿les televisions privades posen més èmfasi que les públiques en la defensa de la llibertat d'expressió?</p>

Les pressuposicions que es poden fer sobre el tractament de normes concretes (les corresponents a les dues àrees situades a l'esquerra en l'esquema anterior) són moltes i resultaria prolix enumerar-les aquí. Com es veurà en el següent apartat, el referent a la metodologia, la tasca comparativa es farà sobre la base d'una llarga sèrie d'ítems que tracten assumptes deontològics rellevants, cadascun dels quals es pot considerar com una recerca independent. El desenvolupament de tots els ítems inclou, prèviament a l'anàlisi de les normes que els codis estableixen sobre la corresponent matèria, una exposició genèrica de la mateixa. És en aquestes exposicions on es trobaran implícites les pressuposicions pertinents. Dit d'una altra manera: primer s'exposa el que és presumible que diguin els codis sobre cada tema i després es procedeix a verificar si efectivament en parlen, com ho fan, i si s'aprecien diferències significatives entre ells sobre aquells assumptes concrets.

²³ Es considera preferible el terme "pressuposicions" al d'hipòtesis per tal de remarcar el caràcter obert que tenen les mateixes en els mètodes propis de les ciències socials, i molt especialment en el mètode comparatiu. La possibilitat d'afinaments i de reformulacions de les hipòtesis inicials ha estat assenyalada, entre altres, per Stefano Bartolini, en un treball que ha servit de guia per al disseny metodològic (veure 1.3.)

Pel que fa a les pressuposicions relatives als valors ètics generals (als espais de la dreta en l'esquema anterior), no sembla en principi que se'n puguin formular d'especialment rellevants en la comparació dels codis un a un. Òbviament, és presumible que s'observaran diferències de plantejament entre uns codis i uns altres, però també ho és que les més significatives seran precisament les que existeixin en funció de la pertinença de cada organització a algun dels grups anteriorment citats. Per exemple, si s'estableixen diferències entre els respectius sistemes de valors dels codis de la BBC i de la ITC serà perquè la primera és de titularitat pública i la segona de titularitat privada. Igualment, si n'hi ha entre el codi de la CBS i el de les emissores comercials brasileres tot fa pensar que ha de ser per causa de la dilatada experiència de la primera, que comparteix amb les restants grans xarxes dels Estats Units.

Si ens centrem doncs en les pressuposicions que es puguin fer sobre les similituds i diferències entre grups de codis, les més versemblants poden ser les següents:

- Les televisions públiques fonamenten els seus principis deontològics en els deures concrets envers els ciutadans, mentre que les televisions privades, que no deixen d'admetre que la seva activitat és comercial, entenen més aviat que la informació és una mercaderia que, per ser ben acceptada, necessita acomplir certes condicions que en garanteixin la qualitat.

- És predominant en els codis, i especialment en els corresponents a les televisions privades, una actitud ètica de caràcter situacionista, és a dir, la tendència a marcar normes molt flexibles i a admetre que les circumstàncies concretes de cada situació hauran de ser les que acabin determinant quina és la conducta que convé seguir.

- Veritat, justícia, llibertat i responsabilitat es confirmen com valors universals predominants de la deontologia periodística al mitjà televisiu, tot i que la importància relativa que se'ls atribueix es diferent per a les televisions de titularitat pública i les de caràcter privat.

- La veritat és un valor considerat com prevalent per tots els codis. Tanmateix, mentre per a les televisions de caràcter públic la veritat apareix com un valor "per se" i com un compromís inqüestionable conret amb el públic, per a les televisions privades tant o més important que la mateixa veritat és l'aparença que es comunica la veritat, és a dir, la credibilitat.

- Els codis reflecteixen la pugna o conflicte entre valors ètics com la llibertat i la responsabilitat, clàssica de la deontologia periodística. Els codis de les televisions privades posen major èmfasi en la defensa de la llibertat d'expressió mentre que els codis de les

televisions públiques són més propensos a admetre que la llibertat ha d'estar limitada per les exigències d'un periodisme responsable que no causi mals més grans que els beneficis que es poguessin derivar de l'exercici de la llibertat.

- Tots els codis es preocupen d'assegurar que l'activitat informativa resulti justa. Però mentre les televisions privades apliquen la clàssica concepció liberal de la justícia, que la equipara a la idea d'equanimitat en el tractament de les parts afectades, les televisions privades propugnen línies informatives que tinguin resultats efectius en l'eliminació de les desigualtats socials i advoquen, en conseqüència, per l'accessibilitat al mitjà de les fraccions socials desfavorides.

Com s'ha dit, es més arriscat avançar pressuposicions relatives als punts en comú (o les diferències) que puguin tenir els grups de codis que es puguin formar en funció de la pertinença de les televisions a diferents àrees geo-polítiques o culturals.

En definitiva, aquesta tesi es planteja els següents propòsits:

A) Crear un inventari de tots els problemes ètics que es susciten en l'exercici del periodisme informatiu a la televisió, posant-los en relació amb els plantejaments clàssics de les teories morals i estudiant-los alhora a la llum de l'experiència pràctica.

B) Establir un compendi de les normes més significatives que figuren en els codis deontològics d'organitzacions televisives i inferir a través d'elles quins són els valors ètics predominants en el periodisme audiovisual.

C) Comparar les diferents normes incloses en els codis així com els valors ètics que hi ha al darrere d'elles, establint si és possible conclusions sobre quins són els valors predominants per a grups de codis que tenen alguna característica en comú.

1.3. Mètode

Els propòsits bàsics d'aquesta tesi -recordem-ho- són fer un compendi dels problemes ètics que suscita el treball informatiu a la televisió a través dels codis deontològics de les grans organitzacions televisives del món que n'estan dotades i establir comparacions entre les normes i els valors que expressen aquests documents. La primera tasca que es va haver de dur a terme, doncs, va ser verificar quines cadenes o xarxes disposaven de codis deontològics, i aconseguir-los. Això es va fer mitjançant gestions fetes prop de persones vinculades a les diverses empreses i corporacions.²⁴

Es va establir contacte amb una vintena d'entitats, i es van obtenir respostes molt diverses. En uns casos la resposta va ser l'enviament immediat del codi vigent en els serveis informatius; en altres es comunicava que tal codi no existia (o que feien les seves funcions documents de caràcter excessivament general per ser considerats com codis); en algunes ocasions -com el d'un parell de televisions japoneses amb les que s'establí contacte- es va comunicar l'existència d'un codi corresponent a una entitat que aplegava les diverses televisions comercials del país (i que és un dels documents que finalment han estat sotmesos a estudi). Només en un cas es va informar de l'existència d'un codi que no va poder ser facilitat per tractar-se d'un document de caràcter estrictament restringit a l'ús dels membres de la cadena: es tracta de la CNN.

Un cop recopilats tots els materials proporcionats, es va procedir a una selecció feta amb els criteris ja esmentats en l'apartat anterior. No es van estimar documents que tenen un caràcter excessivament general o que no estan estructurats en forma de codis. Així mateix, i per raons òbvies, tampoc es van tenir en compte alguns codis rebuts que feien referència a activitats audiovisuals que no eren de caràcter periodístic (per exemple, codis relatius a la publicitat). El resultat final del destriament varen ser els nou codis ja relacionats, que es van constituir en el corpus de la recerca.²⁵

---

²⁴ Aquests contactes varen tenir lloc a partir del Servei d'Estudis de la Corporació Catalana de Ràdio i Televisió. Les excel·lents relacions establertes des de l'esmentat servei amb altres entitats dedicades a la difusió audiovisual va facilitar extraordinàriament la tasca de recerca.

²⁵ Un cop establert el corpus es va procedir a la compilació dels codis seleccionats. Aquesta tasca, realitzada en la seva primera fase mitjançant un lector automàtic, ha inclòs una normalització tipogràfica dels documents per tal de facilitar-ne la consulta a l'apèndix i el seu processament en la part analítica. Tanmateix se n'ha respectat en tot moment l'estructura textual (epígrafs, sistema de titulació, etc.) Així mateix tant a l'apèndix

La distribució d'aquests nou codis segons les zones geogràfiques de procedència i segons el caràcter públic o privat de les respectives organitzacions és la següent:

	TV pública	TV privada	Total
Amèrica del Nord	1 codi	3 codis	4 codis
Amèrica Llatina	--	1 codi	1 codi
Europa	2 codis	1 codi	3 codis
Àsia	--	1 codi	1 codi
Total	3 codis	6 codis	9 codis

És important subratllar que, a certs efectes, els nou codis constitueixen per ells mateixos el corpus de la investigació. És a dir, en la mesura que es pretén analitzar la normativitat (i els corresponents valors implícits) dels codis de les televisions importants que n'estan dotades i que aquests són la pràctica totalitat dels existents, no es plantegen problemes especials de representativitat.

Ara bé, sí que ens ha de preocupar el grau de representativitat si pretenem fer servir els codis com instruments indicadors de tendències deontològiques més enllà d'allò que és normatiu segons els mateixos codis. Ja s'ha dit a l'apartat anterior que s'accepta axiomàticament que els continguts dels codis reflecteixen bàsicament les preocupacions ètiques dels mitjans, però això és menys segur quan major sigui la parcel·lació que fem. En altres paraules, no podem pretendre que el contingut d'un sol codi ètic, el de la RAI per exemple, sigui representatiu de les preocupacions deontològiques de tots els professionals i de tots els empresaris de la televisió d'un país, en aquest cas Itàlia. Els únics casos en què podem confiar en una suficient representativitat a nivell d'un sol país en el sentit suara expressat són els dels Estats Units i de la Gran Bretanya, donat el nombre de codis que hi pertanyen i la rellevància i implantació de les corresponents cadenes.

Així mateix, hem de ser cautelosos amb la representativitat dels codis que constitueixen els grups que es contemplaven a l'apartat anterior quan s'exposaven els objectius que es volen

---

com a les cites a peu de pàgina s'han mantingut les llengües de les corresponents edicions originals amb la intenció de respectar tots els matisos terminològics. És excepció el codi brasiler, del qual se n'ha usat una versió en llengua espanyola per causa de la dificultat d'accedir al document original. En el cas del codi de la Société Radio-Canada/Canadian Broadcasting Corporation, que està presentat en una edició bilingüe, s'ha reproduït tan sols en llengua francesa.

assolir, és a dir, la distribució segons el caràcter públic o privat de les cadenes i segons àrees geo-polítiques. Pel que fa al primer criteri (públic-privat) pot semblar que tres cadenes públiques són una representació minsa. Però cal tenir en compte que els investigadors socials, quan es refereixen a les mostres que es fan servir per a les recerques, distingeixen entre tres tipus de mostres: les representatives (aquelles que són estadísticament suficients), les significatives (a les quals s'atorga rellevància per les característiques dels seus elements) i les il·lustratives (que aporten coneixement sobre determinats aspectes de l'univers del qual formen part). En aquest cas ens trobem davant d'una mostra de dubtosa representativitat estadística, però que sens dubte és significativa per raó de la rellevància de les cadenes que la componen: les televisions públiques del Canadà, la Gran Bretanya i Itàlia, que es compten entre les més veteranes i prestigioses del món.

Majors preocupacions ens ha d'oferir la representativitat dels codis seleccionats respecte a àrees geogràfiques. Descartada, com s'ha dit, la representació país per país, ¿es pot pensar en una representació de tendències ètiques segons tradicions socio-econòmiques, culturals, etc.? És evident, per exemple, que si el codi d'una xarxa comercial japonesa no pot acceptar com representatiu de la deontologia del periodisme televisiu del Japó, encara menys li podem atorgar valor indicatiu sobre suposats trets ètics de les cultures orientals. Ja s'ha comentat a l'apartat anterior com és de problemàtic definir de forma convincent grups de països sota etiquetes comuns. Però a aquesta dificultat s'hi ha d'afegir la de la desigual distribució dels codis disponibles. En ells, per exemple, hi està super-representada la cultura anglo-saxona (una denominació, per cert, artificiosa en certs aspectes), però cal tenir en compte que els països que en formen part han estat pioners en molts aspectes del periodisme audiovisual. Inversament hi estan infra-representats els països en vies de desenvolupament, però les seves corporacions i empreses televisives amb prou feines estan proveïdes de codis. D'altra part, pel que fa a Europa, on sí que hi ha països amb suficient tradició de periodisme televisiu, són escasses les cadenes de televisió o les entitats que compten amb codis específics sobre aquesta matèria. A França, per exemple, força preocupacions deontològiques han estat canalitzades pel Conseil Superior de l'Audiovisuel, però cap de les cadenes principals estan dotades de codis pròpiament dits.²⁶ Tot plegat ve a confirmar el que ja s'ha avançat a l'apartat anterior: que

---

²⁶ A Espanya, igualment, existeixen codis deontològics impulsats per corporacions professionals com el Col·legi de Periodistes de Catalunya i per la FAPE (Federació d'Associacions de la Premsa), però ni Televisión Española, ni les televisions autonòmiques, ni tampoc les cadenes privades compten amb codis de conducta professional.

caldrà anar amb molt de compte a l'hora de treure conclusions sobre el que indiquen els continguts dels codis si s'agrupa aquests amb criteris geogràfics.

Un cop feta la recopilació dels codis, cal plantejar-se la manera com cal dur a terme l'anàlisi dels mateixos. Aquesta és sens dubte la part nuclear de la recerca i la que comporta una major dificultat metodològica: ¿Com afrontar els textos, com fer amb el major rendiment possible allò que anteriorment s'ha anomenat la "destil·lació" dels seus principals continguts? Cal tenir en compte que estem al davant d'uns documents que, tot i tenir força coses en comú presenten notables diferències d'extensió i d'estil. D'altra part, ¿com posar de relleu -si n'hi ha- les omissions i mancances?

Aquesta tesi seguirà bàsicament el mètode comparatiu. Aquesta opció metodològica, utilitzada per les ciències socials com substitutiva de l'experimentació, permet analitzar dades concretes, extraient-ne semblances i diferències i elements constants de caràcter tipològic.²⁷ Però cal tenir en compte que no sempre és possible el tractament estadístic de les dades, perquè aquestes no són numèriques o perquè no es presten a ser reduïdes a un còmput de freqüències. La comparació és possible a partir d'altres plantejaments metodològics, com ha posat de relleu Stefano Bartolini en un clarificador treball sobre la metodologia de la investigació en ciències socials.²⁸

Estem parlant de codis, i els codis són textos que tenen la seva pròpia estructura, el seu propi registre. De fet, al que més es semblen els codis deontològics, en aquest sentit, és als textos legals. Aquesta observació és la que va fer aconsellable adoptar una metodologia pròpia de la ciència jurídica i, més concretament, de les recerques que són pròpies del Dret Comparat. Els codis deontològics no són lleis (no tenen una legitimació formal ni una força coercitiva

---

²⁷ GRAWITZ, Madeleine: *Lexique des sciences sociales* (5^a ed.) Dalloz. Paris, 1991 (p. 73)

²⁸ BARTOLINI, Stefano: "Metodología de la investigación política", a PASQUINO, Gianfranco et al.: *Manual de ciencia política* Alianza Universidad Textos. Madrid, 1988 (pp. 39-78)

Edició original: *Manuale di scienze della politica* Il Mulino. Bologna, 1986

Malgrat estar orientat principalment cap a la recerca política, aquest article marca les pautes que ha de seguir qualsevol investigació de les ciències socials i ha estat tingut en compte en tot moment per a la validació de les opcions metodològiques preses en aquesta tesi. Bartolini, per exemple, fa una útil distinció entre els "casos" i les "propietats", entre els quals hi ha una relació inversa: si s'estén considerablement el nombre dels primers, cal limitar l'anàlisi a un nombre reduït de propietats, i viceversa. En el nostre cas, els "casos" són els codis objecte d'anàlisi i les "propietats" són les normes i els valors que contenen.

Bartolini considera el mètode comparatiu com una de les tres variants de la investigació social, al costat de l'experimental i l'estadístic. Posa en guàrdia, tanmateix, davant de les seves possibles debilitats i ofereix algunes indicacions per superar-les que han estat incorporades tàcitament en el disseny fins ara descrit. Així mateix, assenyala que els procediments de classificació, als quals dedicarem atenció en el que resta d'aquest apartat, són essencials per al reeiximent del mètode.

basa en un sistema de sancions) però "semblen" lleis. Resulta doncs pertinent "llegir-los" com lleis.

En Dret Comparat és usual treballar amb el que s'anomena "tesaurus", és a dir, una relació dels diversos aspectes que presumiblement tractaran els textos legals que es pretén comparar d'acord amb els coneixements previs que els investigadors tenen sobre la matèria i amb la informació primària que proporciona una primera lectura dels mateixos textos. Aquesta tesi utilitzarà aquest mateix instrument -que no és en realitat més una manera de concretar l'activitat classificadora pròpia de qualsevol mètode comparatiu- com principal eina metodològica. El buidatge i la comparació dels codis es farà a partir d'un tesaurus creat "ad hoc": allò que en podríem dir el "tesaurus deontològic del periodisme televisiu".

Abans, però, de desenvolupar aquest tesaurus temàtic, cal fer un breu excurs sobre el mètode del Dret Comparat. Aquesta disciplina treballa amb un primer criteri classificador que contempla els següents elements:

- Els subjectes o actors involucrats.
- L'objecte o contingut normatiu dels textos analitzats
- El procediment, com a element formal del Dret
- El sistema sancionador, tant pel que fa a tipus de sancions com a organismes que els han d'aplicar.

S'ha de prendre en consideració que els codis deontològics s'assemblen en alguns aspectes a les lleis però no contenen tots els elements que caracteritzen els textos legals. Els codis deontològics expressen habitualment una sèrie de normes, com les lleis, però no tenen la força coercitiva d'aquestes, per la qual cosa no acostumen explicitar res sobre algunes de les categories que s'acaben d'enunciar. En el cas que ens ocupa, els codis presos en consideració no contenen cap informació, o la que contenen és irrellevant, sobre els subjectes involucrats, sobre els procediments processals i sobre el sistema de sancions.

Els subjectes o actors són, en general, els membres dels serveis informatius de les respectives organitzacions. En alguns casos, quan els codis són de caràcter general i afecten a sectors més amplis de la programació, el camp s'amplia i els subjectes involucrats són tots els que -en la nòmina de l'organització o fora d'ella- participen en l'elaboració dels productes. En alguns dels codis hi ha esments explícits als professionals involucrats. En altres casos els esments són obviats perquè el codi ha estat promulgat en un context suficientment clar a aquest respecte. Una altra qüestió -més subtil- és qui rep la consideració de periodista o,

plantejant-ho en uns termes més generals, qui es considera que intervé de forma decisiva en el producte periodístic. La televisió és un mitjà tecnològicament complex i és prou conegut que en el seu si hi treballa un conjunt de professionals de diferents àmbits que participen en graus diversos en la concreció del que en podríem considerar el contingut final del producte, entenent aquí per contingut tots aquells aspectes que poden ser objecte d'una valoració ètica. Però aquesta és una qüestió sobre la qual els codis no fan apreciacions que es puguin considerar significatives i que serà obviada en la nostra anàlisi.

Pel que fa a procediments, aquesta és una categoria que s'esvaeix en el cas dels codis deontològics. Una llei ha d'oferir garanties a la comunitat a la qual aquella va adreçada. No és aquest el cas d'un codi deontològic que es sol presentar més aviat com un protocol d'intencions, per més que en el si d'una organització pugui arribar a tenir, en alguns casos, efectes coercitius. Fent una analogia una mica forçada, es podrien considerar relatives als procediments certes indicacions que fan els codis sobre els fluxos informatius d'ordre intern que ha d'haver-hi entre els diferents estaments de l'organització. Però es tracta també d'un aspecte d'escàs interès, sobre la qual no s'establiran comparacions.

I el tema de les sancions també es troba pràcticament absent de l'univers dels codis deontològics. En aquests s'indiquen de forma més o menys clara les línies que separen les conductes a seguir i les conductes reprovables (i sovint d'una manera poc clara), però rarament aquestes són tipificades com delictes o faltes -amb les corresponents gradacions de gravetat- i, conseqüentment, tampoc no són sancionades amb penes de cap mena. Sí que es troben als codis sovintejades referències a les lleis vigents sobre determinades matèries i a les sancions a què està exposat el periodista si les incompleix. N'hauré de fer esment quan aquest element resulti significatiu però tampoc no serà matèria de la nostra anàlisi ja que aquestes sancions no s'apliquen respecte al contingut normatiu del mateix codi (i, d'altra part, excediria del tot els objectius de la recerca fer una anàlisi comparada dels règims jurídics de tots i cadascun dels països corresponents als codis seleccionats).²⁹

L'analogia metodològica amb el Dret Comparat es centrarà doncs exclusivament en allò que fa referència a l'objecte o contingut normatiu dels textos analitzats. I aquí és on el tesaurus al qual s'ha fet referència anteriorment ens serveix com instrument bàsic de classificació d'unes categories d'anàlisi.

---

²⁹ En dos llocs de la tesi, tanmateix, es fan apreciacions sobre aquesta matèria. D'una part es fa una reflexió teòrica sobre les fronteres entre l'espai deontològic i l'ordenament jurídic (veure 2.2.1.) i d'una altra és descrita a grans trets el marc legal en el qual operen els codis (veure 3.1.)

El tesaurus ha estat construït a diferents nivells. El nivell primari subdivideix l'univers de continguts possibles en quatre grans àrees que es corresponen amb grans principis ètics de caràcter general: veritat, justícia, llibertat i responsabilitat. Els successius nivells de classificació serviran, com veurem, per establir les comparacions entre les normes concretes. Cal subratllar que aquesta articulació és el que ha de permetre la verificació dels dos tipus de pressuposicions que s'han plantejat a l'apartat anterior: les relatives als valors ètics reconeguts explícitament o implícitament en els codis i les relatives a les normes concretes.

A l'exposició teòrica que es farà en el següent capítol s'esmentarà el debat que existeix entre diferents escoles de la filosofia moral sobre l'existència d'uns "universals" de l'ètica. Cal significar, tanmateix, que si aquí es prenen en consideració uns principis amb vocació d'universalitat no és amb la intenció d'adoptar una posició favorable a la seva validesa com universals absoluts (de tots ells se'n discutirà la significació i l'abast), sinó de buscar un principi de classificació que ens faciliti de forma immediata la resposta a les preguntes que ens hem fet a l'apartat anterior a propòsit dels valors ètics implícits a les diferents normes dels codis. Per a la definició dels quatre principis generals que conformen el primer nivell de classificació s'ha comptat amb les aportacions de dos autors que arriben a delimitar uns "universals" de l'ètica a través de dues vies diferents. Un d'ells és Cooper, a qui ja hem citat com "investigador d'investigacions" sobre els codis deontològics. L'altre és Edmund Lambeth, autor d'una de les obres clàssiques sobre ètica periodística que prenen com a punt de partida les teories morals d'abast més general. Com es veurà, encara que no hi ha una total coincidència en la formulació dels principis, els resultats presenten unes similituds apreciables.

Thomas W. Cooper es pregunta si existeix una ètica global de la comunicació significada per l'existència d'uns valors universals.³⁰ Però en referir-se a aquest concepte, defuig les definicions de caràcter meta-ètic i el reconeixement de la condició d'absoluts per a aquests valors. Segons aquest autor, el caràcter d'absolut només podria ser-los atribuït si fos factible demostrar que són vàlids per a totes les èpoques, i això només seria possible fer-ho amb una interrogació, òbviament inviable, a tota la humanitat passada, present i futura. Així mateix,

---

³⁰ COOPER, Thomas W.: "Global Universals: In Search of Common Ground", a COOPER, Thomas W. (ed.): op.cit., pp. 20 a 39

Cooper recorda la voluntat de la ciència de trobar universals. Cita en el camp de les ciències naturals Einstein i Fibonacci; i també diu que són creixents els esforços en el camp de les ciències humanes de trobar uns universals de la natura humana i de l'ètica: per part de la sociologia, Selznick a "Natural Law and Sociology"; per part de l'antropologia Linton a "Universal Ethical Principles: An Anthropological View" i Mead a "Continuities in Cultural Evolution"; i per part de la mateixa filosofia moral, Brandt a "Ethical Theory".

qüestiona la validesa d'allò que ell anomena "universals subconscients", és a dir, conceptes referits a un univers humà però consistents en essències intangibles. Els únics universals que accepta com demostratius d'una ètica periodística de caràcter global són els que compleixen les condicions de referir-se a fenòmens concrets, de poder-se verificar empíricament i de ser representatius. Aquests universals, que Cooper anomena "clau de volta"³¹, són precisament els que es poden reconèixer en els codis deontològics.

A partir, doncs, dels estudis precedents sobre codis periodístics i d'altres documents que expressen criteris deontològics de la professió, Cooper postula com candidats a universals de l'ètica dels mass-media aquests tres:

- Veritat. Hi inclou temes com l'objectivitat i la cura³² o rigor de la informació.
- Responsabilitat. Hi inclou temes com el professionalisme, l'accessibilitat als mitjans, la imparcialitat i l'equitat de tractaments, la lleialtat, així com l'adhesió al que considera costums socials (les nocions culturals de secret, privadesa i protecció de les fonts) i a les normes de motivació (com conflicte d'interessos, suborn i auto-promoció).
- Llibertat d'expressió. Hi inclou tot allò que limita els fluxos informatius (censura, regulacions, etc.).

També Edmund Lambeth planteja l'existència d'uns universals a la deontologia de la informació, però ell els entén com una derivació de principis d'ordre més generals, presents en tota ètica.³³ A diferència de Cooper, Lambeth considera que els codis d'ètica poden establir normes però són menys explícits respecte als principis generals. Parla, en canvi, d'un "sistema" de deontologia periodística que assumeix, de forma eclèctica, les teories ètiques d'ordre general. Després d'exposar aquestes (a partir de la clàssica distinció entre ètiques deontològiques, basades en el deure imperatiu, i ètiques teleològiques, basades en les conseqüències dels actes), advoca per a la professió per un sistema que anomena de "regla mixta" i que ha d'harmonitzar la fidelitat a uns principis bàsics amb la consideració de les

---

³¹ El terme usat per Cooper és "overarching". Amb aquesta metàfora Cooper pretén subratllar la cohesió que aquest tipus d'universals proporcionen als diferents elements deontològics i també la seva "visibilitat".

³² En anglès es sol usar el terme "accuracy" (preferible a "objectivitat" per raons epistemològiques) que deriva del llatí "accuratio". Josep M. Casasús ha proposat per a la seva traducció al català la paraula "cura", ben adient tant des del punt de vista semàntic com del fonètic. Veure CASASÚS, Josep M.: "Per una ètica integral del periodisme", *Foc Nou*, 1994

³³ LAMBETH, Edmund: *Committed Journalism: An Ethic for the Profession* (2ª ed.) Indiana State University Press. Bloomington, 1991 (pp. 23-34)

circumstàncies que concorren en cada situació. Els principis bàsics de l'ètica periodística que descriu són els següents:

- Veracitat. En primer lloc, i de manera fonamental, es refereix aquest principi al compromís que tenen els mitjans de comunicació d'informar el seu públic de manera veraç i rigorosa. Temes com la precisió dels fets narrats, la necessitat de verificar totes les informacions i la possibilitat d'anticipar-se a la possibilitat d'error s'inclouen òbviament en aquest principi. La veracitat i el rigor tenen molt a veure amb la competència professional. En realitat quan es parla d'un periodisme de qualitat s'està parlant d'un periodisme rigorós. I aquest rigor inclou no només la fiabilitat de les dades aportades, sinó també la voluntat de l'aprofundiment. Existeix una veritat social profunda que els mitjans de comunicació tenen el dret i el deure de canalitzar. Així mateix s'enquadren en aquest principi els mètodes exercitats pels periodistes per aconseguir la informació.

- Imparcialitat. L'atenció a la injustícia constitueix una orientació ocupacional bàsica del periodisme occidental. De fet els periodistes solen tenir molt arrelat un cert esperit justicier. Però certament cal -diu Lambeth- aconseguir un clima d'equanimitat a les redaccions dels mitjans de comunicació. I cita com a àmbits que mereixen una especial atenció els judicis criminals, els episodis terroristes, els relats d'investigació i altres que es presten a incórrer en el llibel.

- Llibertat. Al costat de la justícia, la llibertat és un tema clau de l'ètica contemporània. I en el terreny periodístic ho és en diversos aspectes. La llibertat de premsa, consagrada com a essencial a la Primera Esmena de la Constitució dels Estats Units, està considerada com un bastió dels règims democràtics. També es pot parlar de llibertat, en un terreny més individual, per referir-nos a la necessària autonomia que ha de conservar sempre el periodista. Aquest ha de defugir qualsevol conflicte d'interessos que pugui comprometre la seva independència.

- Humanitat. Els periodistes, en tant que éssers humans, han de seguir els "deures naturals". Aquests, en principi, exigeixen al periodista que proporcioni ajut al públic en cas de necessitat. De la mateixa manera, els periodistes no han de danyar de forma directa o intencional els altres i han d'evitar el sofriment sempre que sigui possible. Per extensió, Lambeth inclou en el marc d'aquest principi assumptes com la seguretat nacional i l'actuació responsable respecte als afers de caràcter policíac.

- Servei o "majordomia" .³⁴ "Responsabilitat individual d'administrar la vida i la propietat d'un amb l'adequada consideració als drets dels altres", d'acord amb una definició

subministrada pel Webster's New Collegiate Dictionary. El periodista és un administrador (majordom) de la llibertat d'expressió. La idea de "responsabilitat social" es va elaborar en la seva forma de major influència en la "Comissió per una Premsa lliure i responsable" (la (l'anomenada "comissió Hutchins", que va lliurar els seus treballs l'any 1947). Segons Lambeth encaixen en l'espai d'aquest principi qüestions com la calúnnia, la invasió de la intimitat, el mal fet a les persones i la no atenció de les justes reclamacions d'accessibilitat als mitjans.

També Lambeth ens adverteix que aquests principis proposats com universals no poden ser considerats com categories absolutes en el terreny deontològic. No gosa dir-ne més que "quasi absoluts". Per raonar aquest capteniment assenyala les limitacions que troben aquests principis quan entren en contradicció entre ells en la seva aplicació quotidiana. "La vida -diu Lambeth- rarament és tan senzilla com per fer front a importants decisions morals que no impliquin l'avaluació i apreciació de principis antagònics". Difícilment podrem estar segurs de que, per exemple, idees com la de llibertat i la de responsabilitat puguin ser considerades amb caràcter absolut quan es tracta de principis que no només entren en conflicte sinó que es limiten mútuament.

Però, com ja s'ha indicat, aquests "quasi absoluts" seran considerats aquí amb un ànim bàsicament operatiu, per tal d'establir un principi primari de classificació que ens permeti avançar cap a la construcció del tesaurus. A aquests efectes s'ha procedit a una mena de "encreuament" entre les llistes proposades pels dos autors que s'han fet servir com a principals punts de referència.

Cooper	Lambeth
<ul style="list-style-type: none"> - Veritat - Responsabilitat - Llibertat d'expressió 	<ul style="list-style-type: none"> - Veracitat - Justícia - Llibertat - Humanitat - Servei

---

³⁴ Lambeth utilitza l'expressió "stewardship".

Tenint en compte les diferents vies que segueixen Cooper i Lambeth per arribar a la formulació dels respectius principis, cal admetre que les similituds són notables, i més si es para atenció a la descripció que en fan. Cal atribuir a raons purament expositives el matís diferencial de parlar en un cas de "llibertat" i en l'altre de "llibertat d'expressió". Ja hem dit que Lambeth parteix d'un plantejament més generalista i per tant no ens ha d'estranyar que la seva formulació d'aquesta idea tingui un caràcter més abstracte. El cert és que tant el principi de "llibertat" com el de "veritat" o "veracitat", semblen ser un factor comú de qualsevol plantejament sobre ètica periodística. Altrament s'aprecia en la proposta de Lambeth la inclusió del principi de "justícia", que no és present, en canvi, en la llista de Cooper. La causa d'això, probablement, és que els codis deontològics no solen fer esments explícits a aquest principi ètic. Tanmateix en els codis analitzats directa o indirectament per Cooper, hi ha moltes referències a conceptes que són de la mateixa família, com ara "equilibri", "igualtat d'oportunitats", etc. I d'altra part sembla indubtable que el binomi justícia-igualtat (conceptes destriables tanmateix perquè, com hi haurà ocasió de comentar, no sempre el que és igualitari és just) apareix com un dels pilars de tota ètica. En canvi, mentre que Cooper parla de "responsabilitat", Lambeth eludeix aquest terme i proposa uns altres dos principis: el d'humanitat i el de servei. Però n'hi ha prou amb repassar la descripció que Lambeth fa dels continguts d'aquests dos principis per adonar-se que són perfectament subsumibles en el de "responsabilitat". Precisament la seva distinció és discutible des d'una perspectiva epistemològica, i la confusió queda ben superada si els continguts proposats s'eleva a un grau major de generalització per parlar de "responsabilitat", un terme que, d'altra part, ha estat creixentment present en la tradició deontològica del periodisme contemporani.

Totes aquestes consideracions ens condueixen a la delimitació de quatre principis de caràcter general que, com ja s'ha avançat, constituïran el primer nivell d'articulació del tesaurus que servirà com guia de la part analítica d'aquesta tesi:

- Principi de veritat
- Principi de justícia
- Principi de llibertat
- Principi de responsabilitat

En els corresponents sub-capítols del capítol 4 s'abundará en les justificacions teòriques per la formulació de cadascun d'aquests principis. Aquí, a efectes metodològics, el que ens interessa subratllar és que la seva elecció representa una opció de caràcter hipotètic respecte als valors ètics continguts en els codis. Si resulta ser cert que totes les normes significatives poden ser enteses i comparades en el marc d'aquests principis, a més de quedar confirmada la seva vigència, s'haurà donat un pas important per la verificació d'algunes de les pressuposicions enunciades a l'apartat anterior.

Els quatre principis enunciats es constitueixen, com s'ha dit, en un primer nivell de classificació. Cadascun d'ells és el contenidor d'una sèrie de temes que formen el segon nivell de classificació i que, considerats conjuntament, cobreixen amb pretensions d'integritat tots els problemes de la deontologia periodística a la televisió informativa. Cal remarcar que entre aquests temes n'hi ha que són específics del periodisme audiovisual i n'hi ha també que són comuns a tots els mitjans. Aquests darrers tanmateix poden encabir qüestions concretes que es plantegen d'una manera peculiar en el mitjà televisiu. D'altra part, la majoria dels temes estan encara subdividits en ítems més concrets, a efectes de fer més operativa l'anàlisi.

Per a l'estructuració completa del tesaurus, s'ha comptat amb tres tipus de fonts de coneixement: una primera lectura dels mateixos codis que són objecte d'estudi, l'experiència personal de l'autor en el camp de la televisió informativa, i les aportacions de diferents autors que han estudiat des de diverses òptiques la deontologia periodística en general i la deontologia del periodisme audiovisual en particular.³⁵ Si per definir els principis més genèrics ens hem basat en dos autors que s'han preocupat expressament pels trets universals de l'ètica periodística, per la determinació dels temes del segon nivell el ventall de referències ha estat més ampli. S'han tingut en compte els criteris d'inclusió usats pels mateixos Cooper i Lambeth, però també les categories d'anàlisi usades en les anàlisis de codis periodístics citades anteriorment (veure 1.1.) i les propostes d'altres autors d'obres de caràcter divers (tractats, manuals, etc.) que, sense proposar-se tasques comparatives de cap mena, presenten un inventari exhaustiu dels principals assumptes de la deontologia professional, com Louis Day,

---

³⁵ Malgrat la dosi de subjectivitat que pot comportar, l'ús de l'experiència personal com a font de coneixement és ben acceptada per alguns reconeguts experts en metodologia de recerca en ciències socials. Vegi's, per exemple:

- BERTRAN, Miguel: *op.cit.*, (pp. 23-27)

- FEYERABEND, Paul: *Tratado contra el método* Tecnos. Madrid, 1992 (pp.152-156)

Edició original: *Against Method* (1975)

Bruce Swain i Black, Steele i Barney (que incorporen els resultats de l'estudi sobre codis deontològics de les emissores locals dels Estats Units).³⁶

Aquest conjunt d'aportacions ha portat, doncs a la confecció del que més amunt, en aquest mateix apartat, s'ha anomenat "tesaurus deontològic de la televisió informativa":

Principi de veritat

Cura i rigor

- * Precisió i exactitud
- * Tria, esment i fiabilitat de les fonts (comprobació, cotexo) (menció)
- * Contextualització i aprofundiment de la informació
- * Difamació i libel
- * Rectificacions

Neutralitat valorant

- * Separació d'informació i opinió
- * Selecció de les notícies i criteris d'inclusió
- * Formes de presentació

Procediments discursius audiovisuals

- * Enregistrament
- * Selecció i ordenació d'imatges i so
- * Estructura i gèneres informatius
- * Elements espuris: músiques i gràfics

Recreacions i falsejaments

- * Elements de ficció i escenificacions
- * Realimentació per presència d'informadors

Procediments enganyosos en l'obtenció de la informació

- * Anonimat i disfresses
- * Càmeres ocultes i enregistraments subrepticis

Plagiarisme

Principi de justícia

Imparcialitat

- * Inclusió dels diferents punts de vista

---

³⁶ L'enumeració de tots aquests repertoris, que aquí resultaria prolixa, es pot trobar a les següents obres:

BLACK, Jay / STEELE, Bob / BARNEY, Ralph: *Doing Ethics in Journalism* The Sigma Delta Chi Foundation i The Society of Professional Journalists. Greencastle, IN, 1993

DAY, Louis. A.: *Ethics in Media Communications: Cases and Controversies* Wadsworth Publishing Company. Belmont, CA, 1991

SWAIN, Bruce M.: *Etica periodística* Ed. Tres tiempos. Buenos Aires, 1983

Edició original: *Reporters Ethics* The Iowa State University Press, 1978

- * Dret de rèplica
- * Quotes polítiques

Tractament de grups socials desafavorits

Presumpció d'innocència

Principi de llibertat

Condicionaments externs

- * Control del poder polític
- * Servituds comercials
- * Altres formes de control

Relacions amb les fonts

- * Subministrament d'informació
- * Pagaments als implicats
- * Condicions imposades i drets de les fonts
- * Secret professional

Conflictes d'interessos

- * Interessos empresarials
- * Interessos particulars dels periodistes

Principi de responsabilitat

Primacia de la vida i de la seguretat de les persones

- * Prioritat de l'ajut humanitari
- * Seguretat nacional
- * Terrorisme

Privadesa

- * Invasió de la intimitat
- * Protecció dels menors
- * Dret a la pròpia imatge
- * Dolor i sofriment
- * Suicidi

Matèries d'especial sensibilitat social

- * Incitació a la violència i altres conductes anti-socials
- * Mal gust

Els principals problemes a què ha calgut fer front en abordar la confecció d'aquest tesaurus són els propis de qualsevol mètode basat en la classificació: la completesa i el caràcter exclusiu de les unitats.

Pel que fa a la primera qüestió, és obvi que una eina metodològica d'aquestes característiques ha de permetre abastar tots els elements susceptibles de ser presents en l'univers de casos possibles. En el nostre cas, una primera lectura dels codis (citada anteriorment com una de les fonts de coneixement usades) hagués pogut ser suficient per aconseguir una completesa respecte a tots els casos presents, però no respecte a tots els casos possibles. En altres paraules, calia prevenir-se de la possibilitat de que en els codis analitzats hi hagués buits respecte a qüestions rellevants (com realment succeeix). Evidentment el fet que hi pugui haver ítems que no siguin ocupats per cap element dels continguts dels codis no significaria necessàriament que aquests ítems no siguin pertinents. Podria significar, senzillament, que pot haver-hi aspectes deontològics del treball periodístic a la televisió que són massa nous per figurar en uns codis alguns dels quals tenen uns quants anys d'existència; podria significar que es refereixen a matèries sobre les quals encara no se n'ha elaborat una suficient "doctrina" deontològica; o podria significar que no han estat considerats de prou entitat o incidència com per ser presos en consideració en uns documents que han de tenir uns certs límits d'extensió per ser operatius. Per a una anàlisi com la que ens proposem, tant important és verificar quins són els temes més presents en els codis com descobrir que hi ha temes importants que no hi són contemplats. Cal recordar que s'ha partit de la presumpció que el contingut dels codis deontològics "s'acosta" molt a un bagatge ètic universal, però no existeixen garanties que abastin i reflecteixin absolutament tots els problemes ètics que es plantegen realment a les redaccions dels mitjans. L'única manera de descobrir aquest possible diferencial és comptar amb un tesaurus el més exhaustiu possible, objectiu que s'ha tractat d'assolir a través de les fonts de coneixement abans esmentades: l'experiència personal i les aportacions d'experts en la matèria. Aquesta acumulació d'aportacions ofereix unes seguretats raonables de completesa, tot i que cal advertir que aquestes garanties es poden oferir només en una perspectiva sincrònica, és a dir, per al moment present de la deontologia periodística a la televisió. Molts dels temes contemplats no haguessin estat imaginables -o s'haguessin plantejat d'una altra manera- fa vint anys; i, per descomptat, s'ha de tenir present que l'evolució dels mitjans pot generar nous problemes deontològics que ara són imprevisibles.

Respecte a l'altra condició que ha d'acomplir qualsevol sistema eficaç de classificació, és a dir, que els seus elements siguin inequívocs i disjunts, ha calgut fer front a un greu problema: el caràcter recurrent dels continguts dels codis. Aquest té dues raons de ser. En primer lloc, els codis estan concebuts amb una intenció eminentment funcional per tal de fer-ne més operativa la consulta als seus potencials usuaris (com es veurà, alguns estan organitzats per ordre alfabètic de temes). Això implica que s'hi troben moltes concomitàncies conceptuals, redundàncies, etc. que compliquen la tasca de classificació. Però aquest fet, tot i les incomoditats tècniques que comporta, resulta més fàcilment superable que l'altre aspecte del problema. L'activitat periodística és polifacètica i està subjecta a relacions i a fidelitats d'ordre molt divers. En conseqüència, hi ha poques conductes professionals que es puguin observar des d'una sola perspectiva. Un periodista té el deure de dir la veritat al públic, però també té el deure de respectar el caràcter confidencial d'algunes de les seves fonts; un mitjà ha de comptar amb llibertat d'expressió, però ha de mantenir un cert capteniment davant d'alguns temes especialment delicats. Els preceptes i les obligacions recollits en els codis són sovint polièdrics, la qual cosa els fa difícils de classificar en categories disjunts. Un cert solapament és fa, doncs, quasi inevitable. Tot i això, s'ha procurat dotar el tesaurus d'una estructura que minimitzés aquest problema i, altrament, les ambigüitats que puguin aparèixer en la tasca de classificació seran explicitades quan arribi el cas.

Els ítems en què està subdividit cadascun dels temes del tesaurus es constitueixen en les categories de l'anàlisi comparativa dels codis que es desenvoluparà al capítol 4, cos nuclear d'aquesta tesi.³⁷ Allà es farà la justificació de cada ítem i una descripció dels aspectes concrets que abasta, amb una especial atenció a la problemàtica específica que plantegen en el cas de la televisió, com pas previ a la comparació sistemàtica. Les unitats d'anàlisi seran epígrafs o paràgrafs dels codis interpretats en el seu context. S'ha renunciat a mètodes d'anàlisi de caràcter quantitatiu que difícilment podrien obviar la diversitat contextual dels nou codis analitzats.

---

³⁷ Quan un tema no estigui subdividit en ítems, es considerarà que es tracta d'un ítem únic i el mateix tema tindrà directament la consideració de categoria d'anàlisi.

2. L'ètica periodística

Aquest capítol està destinat a recollir una sèrie de conceptes i de dades històriques que puguin servir de fonamentació teòrica de la present tesi. Està concebut de manera que pugui proporcionar una focalització progressiva de l'objecte de la tesi.

En un primer apartat és plantegen les preocupacions ètiques que s'aprecien a la societat actual i es resumeixen els plantejaments de la filosofia moral que tracten de donar-les resposta. S'aborda a continuació el concepte deontologia professional, repassant-ne els components ètics i sociològics. El següent pas és fer una sèrie de consideracions sobre l'ètica periodística i la seva progressiva formulació a partir del dret humà que la fonamenta, el dret a la informació. Finalment, es presenta un esbós de l'evolució que ha tingut al llarg del segle la deontologia professional a través dels seus exponents més característics: els codis deontològics.

2.1. Ètica, avui

El terme "ètica", aplicat a la comunicació o a altres àmbits socials, ha esdevingut d'ús sovintejat no només en els reductes intel·lectuals sinó en el llenguatge comú dels ciutadans. Aquesta apreciació ja l'han feta obres sobre ètica de temps relativament reculats, i per tant està subjecta a sospites de no ser més que un tòpic.¹ Però és ben cert que la invocació a l'ètica és molt freqüent en el nostre entorn, i d'una manera molt especial en referència a l'activitat periodística. Ho és en l'esfera professional (els periodistes han incorporat l'ètica i la deontologia com un dels "leit motiv" del seu discurs corporatiu); ho és en el món polític (sovintegen les iniciatives parlamentàries per estudiar els límits de la permissió mediàtica); i ho és al nivell del carrer (on són motiu d'escàndol -expressat, si més no, verbalment- els excessos i les transgressions que es produeixen en l'oferta quotidiana dels mitjans).

Probablement en aquesta sensació de que es parla molt d'ètica hi tenen una responsabilitat decisiva els mateixos mitjans de comunicació que, en el seu conjunt, compaginen el paper de presumptes transgressors amb el de denunciants de la transgressió. En un i altre cas, transgressió d'unes normes que no tenen uns perfils gens definits. Perquè, això sí, si es parla tant d'ètica és sempre en termes de dèficit. És a dir, per criticar determinades mancances o violacions d'un règim moral que no està escrit enlloc i que, si existeix, és declaradament efímer, canviant i subjecte a infinitat d'influxos.

Aquesta constatació es presta a fer, encara que sigui de passada, una reflexió sobre la qualitat moral de la nostra societat. La tan sovintejada denúncia de les mancances ètiques -en el camp periodístic, en el camp polític, en el camp empresarial- ens podria portar a pensar que vivim en una època d'una gran depressió moral. En efecte, sentim parlar sovint d'una crisi de valors que ens tenalla i apareixen pertot desviacions de les conductes que són considerades acceptables. Qualsevol persona que avancés o reculés en el túnel del temps i que aparegués sobtadament en el nostre entorn podria alarmar-se en gran mesura si s'hagués de formar una idea del món al que ha anat a caure fent una lectura de la premsa convencional. No li semblaria, certament, que aquest sigui el millor dels móns. Però no ens podem deixar portar pel tòpic i el lloc comú. A aquest respecte hi ha dos tipus d'apreciacions a fer.

---

¹ Veure, per exemple, BRAJNOVIC, Luka: *Deontologia periodística* Universidad de Navarra. Pamplona, 1969

D'una part, cal no deixar-se influir massa per la deformació de l'"ara i aquí". Quan es parla de transgressions ètiques i de crisi de valors morals, es sol fer referència a uns contextos polítics molt concrets, a països que s'han desenvolupat en el marc d'un sistema de valors que ha sigut generat per unes determinades pautes socio-econòmiques (pautes que alhora es veien reforçades per aquell mateix sistema moral). Si pensem en termes planetaris, la sensació de crisi es relativitza; i si ho fem amb una visió històrica, haurem d'admetre que les virtuts ètiques han tendit a implantar-se i a estendre's en la humanitat de forma progressiva.

En segon lloc, és discutible que la presència de tantes denúncies sigui un símptoma de crisi ètica. Quan es parla de la corrupció política es diu fins a la sacietat -fins a convertir-se això també en un tòpic- que el sistema democràtic permet, almenys, l'aflorament de les transgressions morals a la llum pública. Fent una reflexió paral·lela a aquesta, haurem de convenir que el fet que es parli d'ètica pot ser tingut com un símptoma de moralització. Efectivament, mai com ara en les societats democràtiques havia calat tan fons la discussió de la tensió entre el ser i l'haver de ser (és a dir, l'essència de l'eticitat). Mai com ara hi havia hagut tants ulls posats en l'actuació dels governants, en la qualitat de la feina de les persones amb responsabilitats socials, en la tasca desenvolupada per determinats professionals. Mai com ara el judici sobre la "cosa pública" havia arribat a comprometre tants estaments socials i havia involucrat tantes capes socials. I mai com ara els mitjans de comunicació havien escampat tant la informació sobre els afers col·lectius i els judicis rellevants sobre els mateixos.

Naturalment arriba tot seguit la necessitat de preguntar-se si aquesta profusió del discurs social sobre l'ètica té alguna cosa a veure amb allò que sol entendre's per ètica quan se'n parla als claustres universitaris i als fòrums filosòfics. Per dir-ho d'una manera molt planera: ¿l'ètica que reclama el ciutadà l'endemà d'haver vist a la televisió quelcom que l'ha escandalitzat per la televisió, és si fa o no fa el mateix que allò que a determinades facultats universitàries s'invoca com a criatura d'Aristòtil i Kant?

La qüestió, plantejada així, pot semblar massa elemental o fora de lloc. Però no es tracta pas d'una qüestió menor. En primer lloc, per un elemental afany de clarificació conceptual i terminològica: si la resposta és afirmativa, caldrà tenir cura amb els conceptes i amb la trituració que se'n fa en el seu ús plebeu; si responem que no, que decididament l'ètica del ciutadà i la del filòsof no tenen res a veure una amb l'altra, podrem concentrar-nos a parlar de les coses que més ens interessin (que és el que afecta al ciutadà, per descomptat) i

estalviar-nos les primeres inevitables cent pàgines dels manuals sobre Ètica Periodística, aquelles on s'explica, entre altres coses, les diferències etimològiques entre ètica i moral.

Hi ha un altre raó per la qual cal prendre's seriosament la qüestió plantejada. Una raó que té que veure amb les propostes de certs filòsofs del nostre segle: aquells que han valorat com a font primordial de reflexió filosòfica precisament el llenguatge quotidià, el llenguatge que fa servir la gent per entendre's i que és el resultat acumulatiu d'una infinitud d'observacions de la realitat i de necessitats comunicatives. Un d'aquests filòsofs és Wittgenstein, que invoca el llenguatge quan afirma que els problemes filosòfics són pseudo-problemes, originats per abusos comesos en detriment del llenguatge ordinari, quan es pretén usar-lo fora dels contextos on aconpleix cabalment la seva funció. El pensador de Cambridge (tot i que matisadament en la seva segona època) va argumentar que tots els problemes filosòfics són artificials i va reservar per a la filosofia un únic paper: el d'acabar d'una vegada per totes amb aquests mateixos problemes pel procediment de descobrir el seu origen metalingüístic.

Paral·lelament, a Oxford -i seguint una tradició forjada en aquesta ciutat universitària- un altre filòsof, John Langshaw Austin, va bastir tot el seu pensament a partir de la consideració del llenguatge ordinari no només com a contrapunt del filosòfic sinó com a matèria primera de tot possible exercici de reflexió.² Austin va defensar i va posar en pràctica la idea de que les expressions del llenguatge ordinari són una font de discerniment essencial de les realitats que el mateix llenguatge descriu: cal usar una consciència aguditzada de les paraules per burxar la consciència que tenim dels fenòmens, encara que elles no siguin els àrbitres definitius d'aquests últims. Aquesta actitud comporta una relativa despreocupació per l'etiquetatge del que és i del que no és pertinent a la filosofia, i, en tot cas, difumina la barrera entre els conceptes que estan a cavall entre la reflexió filosòfica i l'ús quotidià.³

Una de les raons que ha portat als filòsofs contemporanis a buscar en el llenguatge quotidià noves fonts de reflexió és haver entès que la filosofia convencional s'ha embarcat massa en una empresa excessiva: voler dir l'inefable. I si hi ha algun concepte filosòfic inefable, aquest és el d'Ètica. L'Ètica, com ja s'ha apuntat més amunt, no parla del ser, sinó de l'haver de ser. L'haver de ser pretén transformar el ser, i en aquest sentit l'ètica pot ser contemplada com

---

² Veure AUSTIN, John L.: *Cómo hacer las cosas con palabras* Paidós. Barcelona, 1981 (1ª edició original: Oxford, 1962). L'esmentada edició en espanyol inclou una traducció de Genaro R. Carrió i Eduardo A. Rabossi on es fa un estudi clarificador sobre les aportacions d'Austin i se les compara amb les de Wittgenstein.

³ La pertinència d'esbrinar el significat usual de la paraula "ètica" es posa de relleu a DANIEL, Stephen H.: "Some Conflicting Assumptions of Journalistic Ethics", a COHEN, Elliot D. (ed.): *Philosophical Issues in Journalism* Oxford University Press. Nova York, 1992 (p. 57)

l'activitat més "important" de la tasca filosòfica. Però al mateix temps és aquella que d'una manera més gran implica el filòsof en la seva subjectivitat. El pensament del segle present ha desconfiat d'aquesta implicació, i ha rebutjat -des de molts fronts doctrinals- la validesa de qualsevol Ètica. Aquesta ha estat presentada com una pura derivació ideològica, i ha estat exclosa de corrents de pensament predominants en l'últim segle, com l'existencialisme, el neopositivisme, o el marxisme. La transformació del món que demana Marx als filòsofs a les tesis sobre Feuerbach no passa precisament per l'assumpció d'uns valors ètics, i menys encara per les disquisicions sobre les diferents teories de la filosofia moral. L'Ètica -i més encara quan se la presenta sota el nom derivat del llatí, Moral, usdefruitat per les concepcions més lligades a conviccions religioses- va quedar arraconada a les golfes de la producció filosòfica. Però en torna a sortir, i ho fa en el sentit que assenyala Victòria Camps: "Només després de Nietzsche i Marx s'assumeix la mort de Déu amb totes les conseqüències, entre les quals s'hi compta, sens dubte, la concepció de l'ètica com quelcom que ha de donar sentit a l'existència sense esperar rebre'n de cap realitat transcendent. La secularització total del pensament consolida plenament el gir antropològic iniciat a l'època moderna. Abandonat a la seva pròpia sort o desgràcia, l'ésser humà s'agafa a allò que més el constitueix: el llenguatge"⁴ Cert és que la filosofia analítica ha quedat lluny d'abastar tots els replecs i els esvorancs de la filosofia de la moral, però el seu grau d'immanència entronca bé amb les preocupacions de les nostres societats i amb la universalització dels llenguatges.

Aquest recolzament en el llenguatge (entès aquest ara en un sentit molt lax) resol, en part, el problema que més ha complicat el desenvolupament de l'Ètica com a disciplina: l'abisme conceptual i metodològic entre la teoria i la pràctica. L'Ètica apareix, des de Sòcrates, com la recerca d'uns valors i d'unes actituds que fossin vàlids per al comportament humà, és a dir, com una disciplina de dimensió eminentment pràctica. Des dels grecs fins ara, la pregunta que s'ha estat fent aquesta disciplina és si és possible fer teoria de la pràctica. Aquesta pregunta ha anat prenent abastos i formes diferents al llarg de la història de la Filosofia, però la seva recurrència és la millor prova de la dificultat que té per formalitzar-se l'estudi de l'"haver de ser".

Victòria Camps assenyala aquesta dificultat a partir de la nostàlgia que manifesta Heidegger per l'"ethos" perdut i oblidat a l'acadèmia filosòfica. D'una part la formalització del saber és necessària per a la seva transmissió, però no és menys cert que la destinació de tot

---

⁴ CAMPS, Victòria: *Proyecto docente para optar a la cátedra de Filosofía del Derecho, Moral y Política* Universitat Autònoma de Barcelona. 1987.

saber que passi a engruixir el nombre de les disciplines "escolars" és l'esclerosi. Hi ha més ethos -diu Heidegger- en les tragèdies de Sòfocles o en un dit anecdòtic d'Heràclit que en aquell gran tractat que és l'"Ètica a Nicòmac" d'Aristòtil. Asseveració segurament injusta per a Aristòtil, que va ser precisament qui va inaugurar aquesta preocupació per la vinculació entre teoria i pràctica, i qui va fonamentar una Ètica flexible, permanentment alimentada per l'experiència i allunyada, doncs, del món platònic de les idees pures. Però asseveració útil per ajudar-nos a recordar de manera permanent on és i on ha de ser la rel de tota reflexió ètica. L'expressió d'Heidegger pot ser parafrasejada i posada al dia dient que hi pot haver més ethos en el discurs del ciutadà preocupat per la corrupció política que en moltes ensenyances sobre la matèria que es puguin fer a les càtedres universitàries. O, acostant-nos més al nostre objecte d'estudi, podríem dir també que hi ha més ethos a la preocupació generada per un programa de televisió que es surt dels estàndards acceptats com correctes que en molts dels tractats de deontologia de la informació que s'han escrit en els últims cent anys.

La dicotomia entre teoria i pràctica ètiques és represa per l'altre gran puntal de la filosofia de la moral, Kant. Com és prou conegut, Kant dedica la major part dels seus esforços a reflexionar sobre l'autonomia de la raó. En una direcció, la pregunta clau és com és possible que la raó pura sigui pràctica, és a dir, si és possible que la vida personal i social, tal i com discorre en la realitat, sigui regulada per uns apriorismes racionals. En la direcció inversa, la qüestió és si l'experiència ètica del món que ens envolta, l'aprehensió intuïtiva del bé i del mal, pot ser la plataforma del raciocini ètic sense fer un salt conceptual trampós.

Sigui com sigui, l'Ètica, en tant que disciplina, s'ha trobat amb la paradoxa de que, quant més grans han estat els seus esforços per tendir ponts entre teoria i pràctica, més s'ha vist abocada a un tipus de discursos "metaètics" i que han donat poca llum a les necessitats dels grups humans de marcar normes operatives de funcionament. Això és el que fa que, en una època de grans convulsions de les idees, l'Ètica fos abandonada com impossible. Però el que no ha pogut ser abandonat mai és la reflexió sobre la conducta humana: les forces que la impulsen i les conseqüències que se'n deriven.

José Luis Aranguren ha emprat sovint la distinció entre una ètica "utens" i una ètica "docens" per assenyalar que una cosa és la moral viscuda i practicada, i una altra la reflexió filosòfica sobre aquesta moral.⁵ L'ètica "docens" s'ha estavellat moltes vegades en l'obsessió per delimitar l'especificitat d'allò que és moral. És en la mesura que ha hagut de desplegar tot

---

⁵ Veure ARANGUREN, José Luis: *Lo que sabemos de moral* Del Toro. Madrid, 1967

un aparell terminològic "homologable" filosòficament que el seu discurs s'ha anat allunyant de l'experiència -de l'ètica "utens"- per replegar-se sobre sí mateix per acabar sent un pur exercici de delectació acadèmica i veure's abocat a l'empantanegament o a la perplexitat. S'ha dit que el filòsof de la moral no ha de ser un capellà ni una "baby sister". No és a ell -o almenys no és a ell en tant que filòsof- que li correspon respondre a la pregunta "què cal fer?" El pont entre les dues ètiques, entre l'ètica "docens" i l'ètica "utens" és d'un altre tipus: "La filosofia ha de ser pensament sobre el seu temps, ha d'ajudar a prendre consciència del què succeeix, mostrar el que es troba implícit al cap i a l'acció dels contemporanis".

I en aquest sentit sí que podem respondre afirmativament a la pregunta de si l'ètica de la que tant es parla als diaris és la mateixa a la que s'havien referit els grecs. La reflexió ètica, al llarg de la història, s'ha mogut entre dos pols: l'absolutisme i el relativisme. Hi ha posicions filosòfiques que tendeixen a defensar la validesa universal d'uns criteris morals i de les corresponents normes de comportament. No cal dir que aquestes posicions han estat abonades, en general, per contextos polítics i religiosos que incidien en el debat de forma interessada o amb prejudicis conceptuals. En l'altre pol, i davant les òbvies dificultats científiques per acceptar receptes morals de validesa permanent, s'ha arribat a negar l'existència de qualsevol possibilitat de delimitar regles per la conducta humana i social. No cal dir que allò que queda de l'Ètica disciplinar navega actualment allunyada d'aquests dos pols. Però entre els dos hi ha un eix en el qual no hi ha més remei que situar-se. I aquest dubte permanent de la reflexió filosòfica té un perfecte reflex en molts dels problemes ètics que es debaten en l'actualitat. Serà retrobat, sens dubte, quan ens cenyim a l'estudi de la codificació de la deontologia periodística.

2.1.1. Alguns trets de l'ètica actual

Durant un segle llarg, diferents focus del pensament contemporani s'han dedicat a abolir les velles pretensions de l'Ètica d'oferir un còmode quadre de referències per a la conducta. Aquesta negació de l'Ètica té com a punt d'inflexió la filosofia analítica, amb la famosa, per contundent, expressió de Wittgenstein: "d'allò del que no se'n pot parlar, és millor callar". En els darrers anys, l'ètica⁶ ha estat rescatada pels filòsofs, i amb ella, per descomptat, totes les dificultats per objectivar una reflexió sobre l'"haver de ser". Philip Patterson i Lee Wilkins, estudiosos de l'ètica de la comunicació, han assenyalat que el mateix progrés científic ha posat en evidència la provisionalitat de molts dels coneixements adquirits per aquesta via i la necessitat de substituir-los; en contrast amb això, les velles teories ètiques són motiu de debat però no tant per posar en qüestió el seu valor epistemològic sinó més aviat per eixamplar les seves perspectives.⁷ D'Aristòtil els actuals plantejaments ètics en conserven sobre tot la maleabilitat, la capacitat per anar absorbint els nous problemes que l'esdevenir-se humà fa aparèixer a l'horitzó. De Kant, el paper central del deure, entès com allò que l'individu, motivat per l'interès en la convivència i empès per la raó, anteposa a la seva llibertat. No es pot dir que existeixi, a finals del segle XX, un pensament ètic predominant, una línia o escola que marqui unes directrius en el camp de la filosofia moral. Però aquesta torna a emergir amb força després de la seva crisi. Les reflexions sobre les conductes humanes arriben, tanmateix, esperonades per una creixent demanda social, si no de receptes, sí almenys de pautes referencials; i arriba també completament vacunada de vells dogmatismes i amb la humilitat pròpia del qui sap que els seus objectius últims són inabastables.

A continuació es relacionen (de forma necessàriament sintètica), alguns dels trets i dels temes claus que conformen en els nostres dies la filosofia de la moral, un àmbit en el qual s'intueix un progressiu trobament de l'Ètica acadèmica i de l'ètica del carrer. Com es veurà són unes característiques que no estan exemptes d'elements de contradicció i de recurrència. Però

---

⁶ S'haurà observat que algunes vegades s'escriu aquesta expressió amb majúscula i altres amb minúscula. Es pretén subratllar amb aquesta diferenciació la frontera existent entre una Ètica estructurada i reconeguda com disciplina filosòfica i enquadrada acadèmicament i el que és la percepció ètica del món, és a dir, aquell conjunt de coneixements i actituds que són patrimoni cultural en uns contextos socials i polítics i que impulsen els individus i els grups a observar conductes diferencials.

⁷ PATTERSON, Philip / WILKINS, Lee: *Media Ethics. Issues and Cases* Wm.C.Brown. Dubuque, IA, 1991 (p. 12)

més que una exposició sistemàtica, el que es pretén fer és dibuixar a grans pinzellades un retaule de referències teòriques que no es poden deixar de tenir presents.

- Eclecticisme

En general, la filosofia es considera deslliurada d'etiquetes que l'encotillin i mira de treure de cada època i de cada escola allò que li sigui útil per interpretar millor les noves realitats. Òbviament aquesta actitud té el perill de conduir a la dispersió i al diletantisme. Però, presa en un sentit positiu, permet allunyar-se de dogmatismes i mantenir una actitud oberta, en consonància amb els sistemes cada vegada menys lineals que adopta el mètode científic.

Aristòtil i Kant reapareixen sempre com a puntals eterns de la filosofia de la moral. La felicitat -es digui salvació eterna o es digui estat del benestar- no ha deixat mai de ser el fi últim de tota ètica, i la tensió entre la raó i la voluntat és el rerafons de tota idea del deure. Però de la mateixa manera, certs aspectes de la reflexió actual ens fan tenir molt presents els estoics i Spinoza, amb la dosi de racionalitat que pretenen imbuir en les conductes humanes: ¿qui gosaria ara negar que el coneixement propi i el coneixement de l'entorn són el punt de partida de les conductes morals?. De la mateixa manera, i per posar un altre exemple, l'Ètica actual ha manllevat dels positivismes la tendència a "desideologitzar" la reflexió filosòfica i a prendre en consideració només aquells aspectes de la realitat que són verificables, actitud que ha estat pròpia també, en certs aspectes, de la filosofia analítica. I no deixa de ser significatiu que l'Ètica es realmenti fins i tot de línies de pensament que, senzillament, l'han negada.

- Diàleg interdisciplinar

La filosofia havia estat sempre presentada com una forma de saber que discorria allunyada de la ciència. Algunes escoles filosòfiques s'han acostat a l'empirisme o l'han exaltat com a millor forma del coneixement, però tant en l'àmbit acadèmic com en l'entorn social filosofia i ciència havien estat enteses durant molt de temps com dues formes del saber essencialment diferents.

L'avenç de les ciències socials ha fet que el mètode científic anés ocupant espais que abans eren terreny reservat a la filosofia; i aquesta s'ha vist desproveïda progressivament d'objectes propis i -quan no s'ha refugiat en l'ontologia- ha tendit també a acostar-se a la ciència per il·luminar aquells terrenys de la realitat que li han semblat més susceptibles

d'amagar secrets essencials: la física, la matemàtica, el llenguatge, el dret. El mètode científic ha deixat de ser vist com l'única font del saber, entre altres coses perquè les diferents "ciències" han descobert la seva mútua recurrència. I en el maremànum interdisciplinar, la filosofia apareix com una de les possibles taules de salvació. No ja com una disciplina més que acabi de complicar les coses, sinó com subministradora de conceptes i termes -els de sempre convenientment reformulats, i d'altres de nous- que puguin ser útils per a una comprensió més cabals dels fenòmens i per a una millor orientació de les conductes. En aquest sentit, la filosofia pot aspirar, no només a eixamplar la pluridisciplinarietat, sinó també a definir i prestar nous paradigmes transdisciplinars.

La filosofia de la moral és una de les àrees del pensament que incideix d'una manera més clara en moltes de les àrees de coneixement sobre el món actual. La intercomunicació entre els individus i els grups és cada vegada més àmplia i s'estén a nous àmbits de l'activitat científica, tècnica i recreativa. L'Ètica, en tant que filosofia de les conductes, no només pot oferir punts de referència d'un corpus de pensament generat al llarg dels segles sinó que pot contemplar i animar la transposició de conceptes i oferir punts de vista globals per l'estudi de nous problemes.

- La intersubjectivitat, punt de partida

La introspecció sobre l'existència humana (a la manera cartesiana) condueix al tipus de producció filosòfica que difícilment surt del reducte acadèmic i no resulta gaire útil per atendre a les demandes que li fa ara la societat. Els fluxos comunicatius han passat a ser un element primordial de tota reflexió sobre la realitat humana (i sobre la realitat física, en la mesura que cada vegada hi ha més fenòmens que s'expliquen a través del binomi de conceptes energia-informació), i en aquest sentit no ens ha d'estranyar que la filosofia de l'últim mig segle s'hagi abocat a plantejar-se l'estudi del llenguatge humà com a ingredient bàsic de la construcció del pensament.

No han faltat en aquest segle intents de reconstruir una ètica a partir de la redefinició dels continguts, d'allò que seria específic o distintiu del discurs moral. Aquests intents s'han emparat en l'existència d'alguns conceptes (com el de la justícia, la llibertat o la vida mateixa) que gaudeixen de prou predicament per constituir un corpus de moralitat universal. Però, al costat d'aquestes propostes, en el panorama del pensament ètic contemporani s'han obert camí les tesis que fonamenten el criteri de moralitat en l'acció comunicativa. És el cas d'Habermas,

que manté que el conflicte moral ha de ser resolt dialogalment i que imagina una "comunitat ideal de diàleg" com a marc virtual per resoldre les disparitats sense enganys ni dominacions.

Aquest diàleg -en el qual tanmateix no es pot obviar les relacions de poder- es produeix en diferents sentits. Un, el fonamental, és el que es dona en el si mateix de la societat, entre els individus, els grups i les institucions: és la trama que ara se'n sol dir el teixit social el que genera un nou concepte d'eticitat (aquesta dimensió social la que motiva en bona part que es parli més d'ètica que de moral, ja que des de Hegel aquest terme ha quedat més circumscrit als problemes de la consciència individual). Un altre sentit del diàleg és el que hi ha -de forma continuada- entre el present i la història del pensament, i és aquest el que pot donar alè a l'Ètica entesa com disciplina.

- Pragmatisme

En un món on la tecnologia i els nous sistemes de comunicació acceleren de forma exponencial les interaccions, apareixen contínuament problemes nous als quals cal donar resposta, en relació als quals la societat ha d'adoptar unes actituds i conductes. I en canvi, no tots els conceptes heretats de la història de la filosofia moral són avui de la mateixa utilitat per referir-nos als problemes ètics contemporanis. La filosofia actual és eclèctica, però ho és d'una forma selectiva: manleva dels grans paradigmes d'interpretació del món aquells que li interessin. I normalment és una filosofia (i una ètica) que no té ja un caràcter substantiu, sinó que s'aplica als diversos àmbits de l'activitat humana. És en aquest sentit que podem dir que la reflexió ètica actual és decanta cap al pragmatisme.

La història de la filosofia contempla la distinció entre unes ètiques teleològiques (de les finalitats) de les quals Aristòtil n'és el primer exponent i unes ètiques deontològiques (dels deures) que tenen Kant com representant més genuí. Cal tenir en compte que les conductes morals es produeixen en una societat complexa, en la qual es dona la interacció de moltes variables de signe divers. En aquest context, els conceptes del bé i del mal es difuminen i són substituïts pels d'adequació a unes finalitats. Això ens podria portar a pensar que, en un cert sentit, l'ètica actual tendeix a ser una ètica teleològica. Però alhora, es fa cada vegada més difícil buscar correlacions clares entre les conductes i les finalitats. A més, uns mateixos actes o normes poden ser adequats per a unes finalitats i inadequats per a unes altres.

En realitat s'accepta, comunament, que hi ha unes formes d'obrar que ens són obligades. És una acceptació que s'esdevé sense entrar excessivament en la discussió de les finalitats

últimes de les conductes. En les activitats socials, persones i grups de conviccions molt diferents respecte al sentit final de la vida i del món tenen parcel·les molt àmplies de consens sobre quines són les conductes socials desitjables (en la política, en l'economia, en l'àmbit professional, etc.) Aquesta "automatització" del concepte del deure subratlla més aviat un cert caràcter deontològic de l'ètica actual, que tanmateix divergeix en molts aspectes dels predicaments kantians. Kant, en fer la "crítica de la raó pràctica", estableix un "factum" de la moral: és el deure, i la llibertat que el fa discernible. Però és a través de la raó i no de l'experiència que l'home arriba a sentir-se lliure i a delimitar el concepte de deure. Això fa que el deure kantian tingui una característica d'universalitat en el temps i en l'espai, i ens és plantejat com un imperatiu categòric. Si és fruit de la raó i no de l'observació d'un entorn canviant, és inalterable i no hi tenen cabuda els matisos ni les interpretacions, com no hi té lloc tampoc l'evidència del conflicte. Òbviament les ètiques actuals s'allunyen d'aquesta unitat.

Una de les respostes possibles a les dificultats que es troben per fonamentar l'ètica és el lliscament cap a un relativisme excessiu de caràcter sociologicista: allò que se n'ha dit "morals de situació". Però és evident que portar fins a l'extrem aquest relativisme seria negar l'essència col·lectiva de la mateixa ètica. L'altra resposta possible és admetre l'existència d'unes normes per a estadis successius de la societat. És evident que no pot existir un sistema de normes per a cada nova situació de la matriu social, però en el curs històric de la humanitat es poden discernir uns "statu quo" que esdevenen marcs sociològics de la moralitat.

- El conflicte, ingredient bàsic de la filosofia moral

S'ha debatut força sobre el contingut moral dels plantejaments marxistes. D'una part, Marx -com Hegel- renuncia al discurs ètic: no hi ha valors que puguin ser considerats universals (perquè aquest seria un plantejament ahistòric). Però alhora és obvi que en la filosofia i en la praxis marxista hi ha implícita una gran dosi de moralització teleològica: existeixen uns fins -la societat igualitària, la societat perfecta- i unes conductes socials que són marcades com a vàlides per a la seva consecució. Sembla clar que el que posa en qüestió el marxisme no és l'ètica, sinó l'existència d'uns universals de la moral, uns conceptes absoluts exògens a la mateixa dinàmica històrica.

En el post-marxisme hi ha hagut una certa tendència a recuperar, si no uns valors absoluts, sí uns universals de l'ètica, una mena d'estructura bàsica que basteix la moral a l'ús: valors com la justícia, la pau o la llibertat tenen prou predicament en el món actual per

poder-los considerar universals, encara que sigui a risc de generar malentès: hi ha el perill que al costat d'aquests valors s'hi situï, com a torna, el d'ordre. D'una altra part, qualsevol filosofia moral necessita, en certa manera, del conflicte per justificar-se. On no hi hauria ètica possible seria en la societat ideal, qualsevol que sigui aquesta i qualsevol que siguin els camins per arribar-hi.

És en dos sentits que el conflicte és la matèria primera de tota ètica. D'una part, el conflicte que es genera per un dèficit d'alguns d'aquests valors acceptats comunament com universals: dèficit de justícia, dèficit de llibertat, dèficit de pau. Situats en una perspectiva epistemològica, fins i tot es fa difícil imaginar com és possible l'aprehensió d'aquests conceptes si no és a través del seu dèficit: ¿podem interioritzar la idea de llibertat si no és a través de l'experiència de la seva mancança?

D'altra part, el conflicte apareix també en la concurrència d'aquest valors en les diferents situacions socials: la llibertat pot limitar la pau, i viceversa; la pau pot limitar la justícia, i viceversa... L'Ètica pot reparèixer com aquella disciplina i aquella praxis que conjuga i harmonitza aquests valors comunament acceptats. Però es dona la paradoxa que qualsevol harmonització (amb el que això suposa de limitació) escapça la idea d'universalitat que tendim a atribuir-los. En aquest equilibri inestable sembla condemnada a moure's en els nostres dies tota filosofia de la moral.

- Predomini de les ètiques del contracte

Una de les preguntes que s'ha fet constantment l'Ètica és si els principis de la moralitat es troben a la mateixa naturalesa humana (qualsevol que sigui l'origen d'aquesta) o si emergeixen de la societat com un artifici, com una convenció. L'oposició entre natura i llei, que es troba ja en els diàlegs platònics, centra en bona part la història de la filosofia de la moral.

En plantejar-se el fonament de l'eticitat de l'acció humana, els estoics van buscar un lligam intrínsec entre la conducta i la natura. És d'aquesta d'on brolla una llei d'acord amb la qual l'home hauria de viure: no hi ha res més convenient o just que allò que ve donat per la llei natural, però ja que l'home no és sempre capaç d'emmotllar-s'hi, cal aprofundir en l'autoconeixement i l'autodomini. La voluntat de conciliar el binomi llei-natura reapareixerà com una rendició a l'evidència de que el conflicte existeix: és el tipus de concessió que fa Spinoza quan reconeix que les limitacions de la natura humana impedeixen la identificació de la raó amb la substància divina, i és també el que fa Rousseau quan admet que el "bon

salvatge" està malejat per una societat complexa. El contracte s'imposa: ja que l'entorn de l'home el fa moure's amb finalitats egoïstes, es fa imprescindible crear unes regles del joc.

L'Estat, en el món contemporani, encarna de forma primordial el caràcter contractual de l'ètica. Lluny ja de la "polis" grega, on Plató i Aristòtil confiaven en una societat connatural a l'home, les noves ètiques del deure prenen com punt de partida la realitat del conflicte i del desordre que es dona, segons dicta l'experiència, en el si de la societat. Ja que la raó individual no sembla ser suficient per fonamentar el deure individual, cal una transposició cap a una raó col·lectiva que és assimilada al concepte d'Estat. Aquest, tot i ser una institució efímera, apareix en el món contemporani com l'expressió més clara i més identificable d'un consens moral.

Però evidentment, no és l'única. Existeixen uns substrats morals que no s'expliciten ni s'esgoten en l'actual organització política i que caldrà tenir molt en compte. Uns substrats que també tenen com a base la interacció d'individus i grups i que s'expressen en fórmules contractuals. Contínuament apareixen noves realitats per a les quals el dret convencional no té encara fetes les degudes previsions (pensem, per exemple, en l'enginyeria genètica o en la invasió de la privadesa generada per les xarxes informàtiques). La llei, per molt perfecta que sigui, no cobreix tots els imperatius de la moralitat. La jurisprudència no dona l'abast per dissimular les moltes escletxes que van apareixent als aparells legals. Al darrere de l'estricta legalitat, hi trobem un consens ètic no expressat en les lleis i que podem reconèixer en altres formes de l'organització humana: els idearis de certes entitats no governamentals, o els codis més o menys explícits de les deontologies professionals en poden ser exemples. En alguns casos aquestes manifestacions de l'eticitat social són assimilades per l'Estat. En altres, entren en conflicte amb una petrificació de l'estructura ètica, presonera de sistemes polítics que tendeixen a perpetuar-se.

Com a recapitulació dels punts anteriors, és adient aquesta nova cita de Victòria Camps: "Definir l'ètica és una empresa inacabable i inútil. Però és possible precisar, doncs, alguna cosa més, l'estructura de la moralitat. Es pot resumir en tres punts. La moral -o l'ètica- consisteix en: 1) insatisfacció davant del que hi ha, al costat d'una certa esperança de poder-ho canviar; 2) la convicció de que cal preferir, de que no tot val el mateix; 3) l'obligació de raonar o justificar les pròpies preferències d'acord amb uns criteris proporcionats per "els noms de l'ètica", els drets humans o els bens bàsics, tres formes d'apel·lar a un mateix concepte".⁸

2.1.2. Ètica i drets humans

La reflexió filosòfica sobre els valors morals sempre s'ha trobat atrapada entre dos pols antagònics: el dogmatisme i el relativisme. Cadascuna d'aquestes dues actituds bàsiques condueixen a carrers sense sortida pel que fa al problema de la fonamentació:

- ¿Com justificar una moral (i els sistemes normatius que se'n puguin derivar) que, basant-se en uns principis exògens a la contingència humana i social, pugui inspirar aquesta sense posar en qüestió conceptes que ells mateixos són considerats indestruïbles de tot fet moral, com és el de llibertat? Malgrat l'arrelament que tenen les posicions filosòfiques de caràcter jusnaturalista, és difícil defensar qualsevol principi d'universalitat de la moral sense haver-se-les de veure amb l'espantall del determinisme.

- ¿Com assentar uns principis morals suficientment vàlids i estables per regir la vida en societat, no només sense deixar d'admetre el pluralisme sinó fins i tot abonant la individualitat i la irreductibilitat de la persona humana així com el respecte i el dret a la diferència? Davant d'aquesta evidència, les posicions relativistes acaben abdicant de qualsevol intent de defensar una fonamentació moral i deriven cap a l'anomenat "escepticisme ètic".

Tota la història de la filosofia moral s'ha debatut entre aquests dos pols bàsics. En no trobar-se respostes o sortides satisfactòries a cada una de les posicions maximalistes, s'han fet multitud d'esforços per buscar vies intermèdies. I aquestes han estat, bàsicament, de dos tipus: unes són de caràcter metaètic, és a dir, intents de construir una reflexió moral a partir dels conceptes mateixos de la filosofia de la moral i de la terminologia que n'és dipositària (amb els evidents perills de que els esllavissaments semàntics acabin conduint a un caos estèril); unes altres sortides es busquen en el pragmatisme, és a dir, en un tipus d'ètica que posa entre parèntesi el problema de la fonamentació i que busca un marc de referència suficient per regir les conductes de les persones i dels grups d'una manera funcional i estable. No es tracta pas de dos tipus de sortides alternatives o contradictòries: es tracta més aviat de dos eixos de coordenades que serveixen per situar les diferents escoles o actituds intel·lectuals que predominen actualment en el camp de l'Ètica.

El pragmatisme ètic té força a veure amb una "sociologistització" de la filosofia del coneixement. La interpretació del món és tributària dels contextos històrics, amb les seves corresponents pautes culturals i econòmiques. I és per això que trobem en Karl Mannheim, un

---

⁸ CAMPS, Victòria: op.cit., p. 15

dels exponents d'aquesta aposta intel·lectual, la formulació de l'anomenat "relacionisme": una actitud que es desmarca tant de l'absolutista o dogmàtica, fonamentada en principis universals, com de la relativista segons la qual tots els valors són efímers i totalment dependents de les circumstàncies immediates. "El relacionisme -ens diu Mannheim- significa simplement que tots els elements de significació en una situació determinada es refereixen els uns als altres i deriven la seva significació de la seva interrelació recíproca en un determinat esquema de pensament. Aquest sistema de significacions és possible i vàlid només en un determinat tipus d'existència històrica al qual, durant algun temps, ofereix expressió apropiada. Quan la situació social canvia, el sistema de normes que prèviament ha nascut en la mateixa deixa d'estar en harmonia amb ella".⁹

El relacionisme no resol el problema de la fonamentació de la moral. Aquells qui pensen que existeixen, efectivament, unes arrels bàsiques de tota moralitat -uns "universals absoluts" de la moral, com la igualtat, la justícia, la pau, la solidaritat- els continuaran defensant (ja sigui en nom de la religió o de la raó pura) i admetran com a màxim que els contextos històrics revesteixen aquests universals d'unes formes canviantes en aspectes accessoris. Però des d'un punt de vista pragmàtic l'important és el "com si...": donat que no sembla que de la natura ni de la raó humana se'n desprengui fàctualment una moralitat, donat que la societat perfecta no existeix, cal establir un contracte.

I el contracte dels nostres temps són els drets humans. S'ha discutit sobre la naturalesa dels anomenats drets humans. En molts casos es dona als drets humans un abast jurídic: en aquest sentit s'entén per drets humans una sèrie de continguts de diverses disposicions del dret positiu nacional i internacional. Però aquesta delimitació és a totes llums insuficient ja que en molts contextos quan s'al·ludeix als drets humans s'està fent referència a una altra realitat menys tangible, és a dir, a un conjunt de conviccions ètiques generalitzades que són un marc raonable per a la vida social. Aquestes conviccions són, en alguns casos, recollides i consagrades com drets jurídics, però en cap cas no s'han de confondre aquests amb el marc moral que els preexisteix i els fa possibles. La millor prova que es tracta de dues entitats diferenciades és que sovint ha passat que s'han invocat els drets humans precisament per posar en evidència l'absència d'una plasmació jurídica dels mateixos. Aquesta concepció genèrica dels drets humans s'alimenta precisament de la constatació d'uns dèficits ètics (quan es detecta

---

⁹ MANNHEIM, Karl: *Ideología y utopía* Aguilar (2ª ed.) Madrid, 1966 (pp. 140-141) Veure també pp. 132-134 i 362-363)

i eventualment es denuncia "una vulneració dels drets humans") i és evident que no sempre en aquests casos el punt de referència és el dret positiu.¹⁰

Els drets humans operen en el món contemporani com una mena de constitució moral de la humanitat. Aquest marc de referència ètica es va anar dibuixant a través dels temps a través de furs i de conquestes parcials -entre les quals destaca la Carta dels Drets de l'Home, fonament de la Constitució americana (1776)- però va concretar-se en la Declaració dels Drets de l'Home i del Ciutadà de 1789, connexa a la Revolució Francesa. Si aquesta ha estat convencionalment presentada com la frontissa d'una nova edat històrica, no es tant pels canvis polítics que va forçar -subjectes, com va demostrar el l'esdevenir-se històric, a contingències i involucions- sinó pel que va tenir de llindar d'una forma d'entendre el compromís ètic, sobre les bases de la igualtat, la fraternitat i la llibertat. Els interessos vitals dels individus i la mateixa condició humana començaven a ser una raó per gaudir de certs bens i per a la tria del propi destí, amb una certa independència de la voluntat dels més forts. Els principis assentats per l'Assemblea Francesa es van anar expansionant a través de reconeixements de molts estats i de normes internacionals com la nova Declaració Universal dels Drets Humans, sancionada per les Nacions Unides el 1948, i els pactes subsegüents propiciats pel mateix organisme, sobre drets civils i polítics i sobre drets econòmics, socials i culturals.

En prendre els drets humans com a plataforma ètica d'una "polis" universal afloren tots els dilemes clàssics de la filosofia moral. Només cal recórrer a qualsevol manual d'història per adonar-se de la relativitat d'uns drets que apareixen en un estadi determinat del curs de la humanitat i que estan subjectes en la seva aplicació a tota mena d'excepcions i de limitacions mútues. Fins i tot en el marc històric de la seva formulació van estar subjectes a contingències derivades dels vaivens polítics de la França revolucionària: la Declaració que va precedir la constitució francesa de l'any 1795 era molt més moderada que les dels anys 1789 i 1793, fins al punt que la igualtat de tots els homes quedava reduïda a igualtat davant la llei. Això per sí sol ja dona a entendre les dificultats filosòfiques que hi ha d'haver per fonamentar matèria tan volàtil i pot portar fàcilment a temptacions escèptiques. "La neutralitat davant la posició escèptica -raona tanmateix Nino- es satisfà eliminant tota exigència de que els principis al·ludits per l'expressió 'drets humans' existeixin o siguin cognoscibles. És important distingir aquí una tesis semàntica d'una tesis ontològica i d'una tesis epistemològica: el fet de sostenir que un concepte es refereix a certes entitats o fenòmens no implica sostenir que existeixin o

---

¹⁰ Un tractat exhaustiu sobre aquesta matèria es pot trobar a l'obra de Carlos Nino *Etica y derechos humanos* Ariel. Madrid, 1989

que siguin cognoscibles, doncs d'una altra manera seria impossible interpretar les mitologies com a tal. Crec que amb aquesta aclariment fonamental els escèptics en matèria ètica podran acceptar la tesis de que els drets humans son drets establerts per principis morals, per més que afegixin a continuació que aquests drets son, en conseqüència -com els principis dels quals deriven- relatius, subjectius o inexistents".¹¹

Poder alliberar-nos del problema de la fonamentació ens alleugereix força. I hi ha altres veus que ens indiquen que, no només ho podem fer sense massa escrúpols, sinó que la humanitat ens ho agrairà. Llorenç Gomis -en un llibre molt més prim que el de Carlos Nino però ple d'idees suggestives sobre la relació entre la democràcia i el periodisme- s'arreglera personalment amb els jusnaturalistes, però al mateix temps opta pel realisme que quan parlava sobre els drets humans mostrava Norberto Bobbio: el principal problema del nostre temps en aquest aspecte -deia el jurista italià- no és ja el de fonamentar els drets humans, sinó el de protegir-los. El cert és que els drets humans gaudeixen -si més no sobre el paper- d'un consens suficient per pensar que la humanitat compta amb una base prou sòlida per edificar-hi l'estructura del Dret i per cimentar-hi la convivència.¹²

És cert que si mirem al nostre voltant (si veiem, per exemple, amb alguna continuïtat els noticiaris de la televisió) no ens falten motius per ser pessimistes. En el món d'avui els drets humans no són gaire ben tractats. Si hem de creure seriosament que són la nostra constitució ètica, a la nostra societat hi ha massa coses del tot inconstitucionals: en aquest mateix segle, els exemples que podem trobar de menysvaloració i de postergació dels drets humans són in comptables. Però també ens podem mirar les coses d'una altra manera. Carlos Nino, per exemple, ens ho fa veure així: "Aquests fets terribles no han d'enfosquir els lents i insegurs avenços que s'han fet en aquesta matèria, principalment després de la segona guerra mundial: l'esclavatge pràcticament ha desaparegut en el món; el procés de descolonització, encara que no és complert, ha progressat substancialment; cada cop hi ha més països en els quals hi regeix, de vegades amb retrocessos temporals, l'estat de dret; s'han establert tribunals internacionals per jutjar denúncies per violacions de drets humans; la consciència de la gent està més alerta de les aberracions que es produeixen fins i tot més enllà de les fronteres dels seus respectius països..."¹³

---

¹¹ NINO, Carlos: op.cit., p.19

¹² GOMIS, Llorenç: *La notícia, dret humà* Barcanova. Barcelona, 1993

¹³ NINO, Carlos: op.cit., p.3

Per més doloroses que siguin les transgressions flagrants dels drets humans, potser major causa de preocupació -des del punt de vista de la construcció ètica- són alguns dels "efectes secundaris" que es deriven de la seva aplicació en les societats democràtiques. L'exercici de la llibertat per part de persones i grups pot comportar, en determinades circumstàncies, greus problemes fins i tot d'integritat física per a alguns membres de la col·lectivitat: pensem, per exemple, en el problema de la producció i del consum de drogues, o en l'acció de les sectes destructives. La defensa del principi de la igualtat pot tenir conseqüències no desitjades per una societat compromesa amb el respecte a la diferència; o, inversament, la protecció de les diferències individuals o ètniques pot posar en qüestió certes conviccions igualitàries. I, si no, que els ho preguntin a les autoritats franceses quan van haver d'arbitrar en el problema plantejat per unes nenes àrabs que anaven a escola amb el "shador" al cap.

Però ni el menyspreu dels drets humans ni les paradoxes que la seva aplicació introdueix a les societats democràtiques, no són raons per abdicar d'un projecte ètic. Si més no, no ho són per una professora de Filosofia de la Moral, Victòria Camps, i d'un sociòleg, Salvador Giner: "¿Ens desautoritza, la història recent, a fer pronunciaments morals? Si en féssim cas, potser més valdria callar. Però invocar els horrors d'una història que es va proclamar progressista i que va engendrar monstres no justifica de cap manera el nostre silenci en assumptes d'ètica. Tampoc no ho fa el seu part d'un benestar enganyós, en principi generalitzable a tots els pobles, però capaç d'esquinçar, en la pràctica, el teixit delicat de la naturalesa que encara, miraculosament, ens sustenta. Practicar el silenci ètic amb la coartada del nostre estupor davant bestieses tan grosses seria deixar el lloc lliure als demagogs i capellans de diversa i fosca obediència que ja l'ocupen. Aquests bàrbars alegres, satisfets d'ells mateixos, s'han apropiat la vasta panòplia tècnica de comunicació efímera i entreteniment multitudinari que avui regna ben manyagement. Encara que a la plaça pública hi queda ben poc lloc pels altres, no es pot perdre res si provem de barrejar-nos en aquesta discussió".¹⁴ En fer-ho, Giner i Camps ja no s'entreenen gaire en disquisicions sobre la fonamentació de la moral: el seu punt de partida ja és que l'ètica existeix, que els valors hi són, que és la mateixa societat que els genera, que el conflicte social és generador d'ètica,... És a dir, molts d'aquells trets que atribuïem a la reflexió ètica contemporània. En definitiva, una actitud que representa allò que, molt genèricament, s'ha denominat pragmatisme.

---

¹⁴ GINER, Salvador / CAMPS, Victòria: *L'interès comú* Fundació Caixa de Barcelona, 1990 (p.5)

Quan parlem de pragmatisme no ens estem referint necessàriament a les posicions utilitaristes, o almenys no als plantejaments més estrictes d'aquesta posició filosòfica, segons la qual -per dir-ho esquemàticament- és bo per a la societat el que és bo per a la majoria del seus components. Si l'autonomia individual és un valor èticament vàlid i estem disposats a convenir que quanta més autonomia hi ha en una societat tant més valuosa és aquesta, no podem deixar que aquesta autonomia quedi dissolta en una agregació social de caràcter impersonal. També és cert que cal reconèixer que la idea de pluralisme, portada fins a les seves últimes conseqüències, acaba atemptant contra ella mateixa: davant de la impossibilitat d'objectivar valors i normes d'aplicació general, sembla que no hi ha més remei que apel·lar en cada moment a la voluntat de la majoria, la qual cosa -a més de crear greus problemes referencials- pot esdevenir una postergació de les conviccions minoritàries i del concepte mateix de persona entesa com "jo moral". Ardua qüestió, aquesta; però no hi ha més remei que buscar-li algun desllorigador.

Giner i Camps proposen que la clau de volta sigui la idea d'"interès comú" que dona nom a l'obra que han escrit conjuntament. Amb aquest concepte tracten d'allunyar-se de les diferents voreres filosòfiques en les que tants pensadors s'han quedat aturats. Ells consideren que ni el reconeixement de la falta de fins comuns i de la insuficiència de la participació democràtica, ni la convicció que l'autonomia ètica de la consciència sucumbeix constantment a altres servituds, no ens autoritzen a concloure que la projecció o la simple recerca d'uns interessos comuns és una il·lusió vana. Aquest interès comú és -argumenten- autònom, identificable per mitjà del raciocini, i susceptible de ser presentat a l'opinió pública com a independent de l'interès sectorial, gremial o egoista. I, a més, l'interès comú es realitza gairebé sempre a llarg termini: les preocupacions pròximes obliteren les remotes. Això a la pràctica es tradueix en la necessitat que aquells que vulguin contribuir a la descoberta de l'interès comú han de mantenir-se relativament allunyats dels centres de poder. Aquesta és una tasca que correspon d'una manera especial a aquells que, per raó de la seva posició objectiva a la societat, poden aconseguir aquest "distanciament" que es reclama; però aquesta és una responsabilitat que, d'alguna manera, tothom pot assumir des del seu rol social. "Una de les lliçons que caldria treure de la constatació de les contradiccions actuals -conclouen- és la necessitat que el pluralisme polític arribi a ser l'expressió del pluralisme social. Això vol dir que haurien d'existir més instàncies mitjanceres que permetessin sentir la veu dels més desatesos i que fessin sentir en aquestes veus la urgència d'expressar-se. Convé que els

problemes comuns es 'despolititzin', que sorgeixin i fins i tot que s'expressin extraparlamentàriament, encara que això no vol dir sempre antiparlamentàriament. No és just que adquireixi la categoria de problema només allò que les faccions o el polític decideixen que ho sigui. Els mitjans de comunicació tindrien aquí una funció essencial per a complir, si no estiguessin massa subordinats a les exigències del mercat, de la política o, simplement, dels seus amos."¹⁵

---

¹⁵ GINER, Salvador / CAMPS, Victòria: op.cit., p. 36

2.2. L'espai deontològic

La paraula "deontologia" procedeix del grec (to déon) i significa allò que cal fer, el deure. Aquest terme, com el d'"ètica", emana de la producció filosòfica i pren carta de natura en el llenguatge quotidià per acabar referint-se quasi exclusivament a l'àmbit dels deures professionals. Es sol considerar introductor de la Deontologia com a disciplina el filòsof anglès Jeremy Bentham (1748-1832), fundador de la revista *Westminster Review* i autor, entre altres obres, de *Deontology or Science of Morality*, publicada pòstumament l'any 1840.¹⁶ Des d'aleshores, altres autors han emprat aquest terme, en uns casos per designar la vessant de l'Ètica que es refereix específicament als deures dels individus i en uns altres per referir-se al conjunt de normes sense rang jurídic que regeixen les conductes en determinats àmbits de la vida social.

L'origen del terme pot prestar-se a certes confusions. Bentham és un filòsof de la moral que dona cos a la doctrina coneguda amb el nom d'utilitarisme, de la qual John Stuart Mill en serà més tard el màxim exponent. El que caracteritza aquesta posició filosòfica és que no posa en el seu accent en els deures entesos com a producció de la raó sinó més aviat en la utilitat que individualment o col·lectivament es pot aconseguir amb el seu acompliment: la idea de que cal fer allò que es bo queda substituïda per la de que es bo allò que per alguna persona o per algun conjunt de persones resulta més convenient. Paradoxalment, Bentham apareix com el punt zero de la "deontologia" quan és un abanderat de les ètiques teleològiques (les ètiques dels fins) que s'oposen a les ètiques deontològiques (les ètiques dels deures).¹⁷ El principal fi és, per Bentham, l'aconseguit del màxim plaer (un plantejament que no s'allunya massa de la recerca aristotèlica de la felicitat), però ni ell mateix ni els seus seguidors van ser capaços de definir d'una manera gaire convincent els paràmetres que haurien de servir per mesurar l'abast del grup humà que ha de vetllar per les seves conveniències (que en alguns casos queden

---

¹⁶ Vegi's, per exemple, VAZQUEZ, Francisco: *Ética y deontología de la información* Paraninfo. Madrid, 1991

També: PATTERSON, Philip / WILKINS, Lee: op.cit.; p. 10

¹⁷ Veure a aquest respecte GONZALEZ BEDOYA, Jesús: *Manual de deontología informativa* Editorial Alhambra. Madrid, 1987.

González Bedoya fa veure que el terme "deon" s'oposa a "ananké" (necessitat física) i a "jré" (utilitat), i apunta com incoherent que Bentham encunyés el nom "deontologia" precisament per desenvolupar la seva teoria utilitarista.

reduïdes a les apetències individuals) i per definir en què consisteix el gaudiment que es tracta de maximitzar.

En el seu ús més habitual, el concepte de deontologia s'ha deslligat de les seves arrels doctrinals. Quan se'n parla no es fa referència necessàriament a unes concepcions ètiques fonamentades en l'autonomia del deure (encara que les propostes deontològiques cristal·litzen habitualment en una relació de deures) i tampoc no es pretén establir una obligada identificació amb els plantejaments utilitaristes (encara que hi pot haver plantejaments deontològics que tendeixin a donar per bo aquest enfocament). Actualment el terme "deontologia" i els seus derivats es solen referir al conjunt de normes de conducta que afecten a grups socials que comparteixen els mateixos rols, habitualment de caràcter professional, i que tenen una mateixa "weltanschauung" o visió del món. En la mesura que les preocupacions deontològiques poden ser objecte d'un estudi sistemàtic, és parla també de la Deontologia com a disciplina que s'ocupa de l'anàlisi i la fonamentació dels principis o màximes d'acció que, codificats o no, han de guiar l'exercici d'una determinada professió o altres activitats humanes.¹⁸

Així entesa, la Deontologia és una part o aspecte de l'Ètica, i les qüestions deontològiques són, en definitiva, expressions concretes d'una sèrie de preocupacions ètiques de caràcter general. La justificació última dels principis i els valors deontològics s'hauria d'anar a buscar en les teories sobre la fonamentació moral, i la seva plasmació pràctica participa dels trets que en l'apartat anterior s'han atribuït a l'ètica actual. En aquesta perspectiva el terme deontologia és equivalent al d'ètica professional, i parlar de deontologia professional és, en determinats contextos, una redundància.

La deontologia s'inscriu bé en les tendències de l'ètica contemporània, que busca objectes determinats. Tot i això, no falten els pensadors que, des de la mateixa perspectiva de la filosofia de la moral, posen en dubte que la deontologia serveixi com a sistema de construcció ètica, precisament pel seu caràcter parcel·lari. L'ètica, argumenten, ha de tenir una projecció de caràcter plural, però aquest mateix pluralisme requereix que hi hagi instàncies comunes de reflexió més que una atomització individual o grupal. En aquest sentit s'ha expressat recentment Norbert Bilbeny, a qui la defensa de la unitat de la substància ètica el porta a mirar amb reticència la singularització de les seves aplicacions: "La deontologia pot ser útil, però ni substitueix l'ètica, de la qual és purament una derivació cap al particular, ni és aplicable, de fet, sense pressuposar una ètica per part del seu usuari, que el faci finalment

---

¹⁸ DERIEUX, Emmanuel: *Cuestiones ético-jurídicas de la información* EUNSA. Pamplona, 1983

decidir-se a respectar el codi que té al davant. És útil, doncs, però limitadament: pressuposa l'ètica que es proposa descobrir-nos de cap i de nou".¹⁹ Es desprèn d'aquestes paraules una acceptació concessiva de la deontologia com mer instrument efímer de la pràctica moral: "La deontologia -adverteix Bilbeny en un altre moment- és un cilici del qual tard o d'hora ens haurem de despendre".²⁰ Un altre tipus de reserves que s'expressen a la deontologia des de la reflexió filosòfica van en el sentit de posar en dubte que l'experiència moral sigui compartible. Totes les tendències de la filosofia de la moral que -seguint poc o molt Kant- s'han fonamentat en la raó, han donat una importància cabdal al "jo moral" com a subjecte de l'Ètica. Moltes de les preguntes i de les vacil·lacions de la filosofia de la moral tenen alguna cosa a veure amb la tensió entre el concepte d'individu i el de societat. I això es complica encara una mica més si entre aquests conceptes s'hi interposa el de grup social (en el cas que aquí ens ocupa, el grup professional). La primera pregunta que podem fer-nos a aquest respecte és si la deontologia és una projecció que es fa de la moral individual al camp de l'activitat professional.²¹ Però seguir aquesta línia implica tot un seguit de preguntes de difícil resposta: ¿és transferible l'experiència moral personal a l'àmbit col·lectiu?, ¿quins trets deontològics són propis d'una professió i quins de l'individu?, ¿com es conjuga la responsabilitat individual que implica tot fet moral amb les prescripcions normatives generades en un grup social? Obviament aquestes qüestions no són privatives de l'àmbit de la deontologia professional. Les podem fer extensives a qualsevol instància social que s'interposi entre l'individu considerat aïlladament i la societat en un sentit ampli.

A les anteriors consideracions es podria objectar que l'ètica quedaria reduïda a un exercici solipsista si no se la pogués reconèixer a través de les seves manifestacions col·lectives, entre les quals en el món actual hi té especial rellevància la que es genera en el si de les professions. La societat és una matriu d'interaccions humanes i grupals de les quals precisament emergeix el fet moral: és a partir de l'experiència d'interactivitat que l'individu esdevé subjecte ètic. Els grups de referència (família, colla d'amics,...) tenen un paper primordial en la formació de la consciència ètica individual. I no hi ha dubte que el lloc de treball i la professió ocupen en la societat actual un paper primordial de la socialització.

---

¹⁹ BILBENY, Norbert: *Ètica i Comunicació Social*. III: Converses a la Pedrera. Centre d'Investigació de la Comunicació. Generalitat de Catalunya. Barcelona, 1993 (p. 50)

²⁰ BILBENY, Norbert: *op.cit.*, p. 119

²¹ Com defensa, per exemple Emmanuel Derieux: *op.cit.*, p.39

Precisament va ser en la mesura que la societat es va estratificar i va anar aprofundint la divisió social del treball (amb la conseqüent diferenciació psicològica dels individus) que l'Ètica va anar agafant autonomia del Dret, i tots dos ensems respecte a la Religió.²² L'activitat professional i sobre tot la relació de pertinença a la professió entesa com a grup social tenen en la societat actual un important caràcter definitori de l'individu com a ésser moral.

Però no és aquest el lloc per entrar a fons en la discussió sobre el caràcter substantiu de l'ètica i sobre la fortalesa i la durabilitat de la seva adjectivació deontològica. En qualsevol cas, existeixen prou evidències empíriques de l'existència d'un espai deontològic obert des de molt diverses instàncies socials. La construcció d'aquest espai es manifesta, sobre tot, en la vigència d'uns sistemes de deures més o menys explícits que certs grups socials estableixen envers ells mateixos, envers aquells sobre qui es projecta directament el rol o l'activitat que exerceix el grup i envers la societat en general.

La deontologia, doncs, és fidel a les seves arrels etimològiques en el sentit de que sol concretar-se en una sèrie de deures. En la mesura que aquests deures es tipifiquen en normes de conducta (a través de codis) la deontologia és susceptible de ser posada en relació amb el Dret. D'una altra part, la deontologia es circumscriu, com s'ha dit, a determinats grups humans definits per l'exercici comú d'unes mateixes funcions o rols socials. Això vol dir que no li són alienes certes perspectives pròpies de les ciències socials. Sobre un i altre aspecte se'n fan algunes consideracions en els epígrafs següents.

---

²² És Max Weber qui de forma més precisa va explicar el procés d'emancipació de les professions respecte a l'esfera religiosa i que va posar aquest procés en relació amb la formulació d'una ètica professional. Vegi's *La ètica protestante y el espíritu del capitalismo* Península. Barcelona (pp.233 i ss.)

Versió original: *Die protestantische Ethik un der Geist des Kapitalismus*, (1904-1905)

2.2.1. Deontologia i Dret

En els règims polítics democràtics, tant l'ordenament jurídic com les prescripcions deontològiques poden ser vistes com expressions i concrecions d'uns valors ètics compartits. En l'estat de dret, l'ordenament jurídic plasma un conjunt de deures que la col·lectivitat s'imposa -com resultat de les forces que hi operen- per tal d'organitzar i defensar la vida social. La deontologia estableix també -de forma més o menys explícita- uns deures que afecten determinats grups socials i que no tenen caràcter imperatiu en el mateix grau que els reflectits a les lleis.

La connexió entre Dret i Ètica ha estat motiu de reflexió tant per part de juristes com de moralistes: "El Dret entès en el seu sentit més formal té la particularitat de ser estàtic; el procés normatiu és relativament lent i sempre avança més poc a poc que la realitat, que és el que l'arrossega. En canvi l'ètica té una flexibilitat i dinamisme importants, que poden servir al Dret".²³ Alguns autors, com José Maria Desantes, han "visualitzat" aquesta relació entre Ètica i Dret com dos cercles concèntrics, el major dels quals, el corresponent a l'Ètica, conté l'altre, que és el Dret.²⁴ Però, en qualsevol cas, hi ha una interrelació, perquè també el dret positiu -malgrat la seva estaticitat- alimenta la pràctica ètica a través dels usos socials, com assenyala Radbruch: "El Dret, distint de la moral pel seu contingut, es troba (...) unit a ella per un doble vincle: la moral és el fonament sobre el qual descansa la validesa del Dret, perquè el fet de fer possible la moral constitueix una meta de l'ordre jurídic"²⁵ És en aquest flux de doble sentit on cal buscar l'espai deontològic.

¿Quin és doncs el terreny de la deontologia? Certament no és el del Dret: quan es parla de deontologia és fa sempre per referir-se a un àmbit normatiu que se situa al marge del dret positiu (encara que no necessàriament en oposició amb ell). Però tampoc no resultaria gaire satisfactori dir que la deontologia equival a l'ètica, sense més, si donem a aquesta un caràcter substantiu, és a dir, si l'equiparem a la filosofia moral. "Les normes deontològiques -diu González Bedoya- estan a mig camí entre la moral i el dret. No són morals en tant que tenen

---

²³ BEL MALLÉN, Ignacio / CORREDORA, Loreto / COUSIDO, Pilar: *Derecho de la información (I)* Colex. Madrid, 1992 (p.61)

²⁴ DESANTES, José María: *Fundamentos del Derecho de la Información* Madrid, 1977

²⁵ RADBRUCH, Gustav: *Introducción a la Filosofía del Derecho* Fondo de Cultura Económica. Mèxic, 1985 (pp. 53) Primera edició en alemany: 1948

un cert caràcter positiu (estan promulgades, formen part d'una "declaració" acordada per tots els membres d'un col·lectiu) i àdhuc són sancionables (amb una revisió pública, amb una multa, amb una inhabilitació)²⁶; no són jurídiques en tant que no han estat promulgades per un poder civil i no són aplicables per un òrgan judicial, ni sancionables per un poder aliè al col·lectiu professional".²⁷

La deontologia es situa en un nivell que és emergent de la moral, com el Dret, però que és previ al del Dret. El reflex que l'ètica troba en l'ordenament jurídic no és sempre perfecte ni immediat. Hi ha matèries que es resisteixen a ser regulades jurídicament, ja sigui perquè comporten problemes nous sobre els que la societat necessita madurar una resposta col·lectiva, ja perquè presenten conflictes entre drets. La societat, variada i complexa, deixa un espai ampli a l'autoregulació de certs grups i col·lectius que la componen, entre altres els professionals. És precisament l'espai deontològic, al qual els filòsofs de la moral atribueixen actualment una creixent importància. No és pel fet que una societat tingui institucions altament qualificades o un sistema jurídic molt elaborat que podrà ser considerada una societat de major qualitat moral. Aquesta qualitat vindrà donada per l'estil de vida dels seus ciutadans i per la capacitat d'aquests (en la vida política, en la vida econòmica, en la vida professional...) per nodrir el seu camp d'acció d'uns valors autènticament i eficaçment morals. En aquest sentit la deontologia pot ser considerada, d'una part, com un territori experimental de l'ètica i, d'una altra part, com un estadi pre-jurídic.

Els continguts deontològics complementen i en moltes ocasions prefiguren el règim jurídic que regula l'exercici d'una professió. La llei no sempre expressa de manera prou perfecta les conviccions morals imperants en el conjunt de la societat. Allò que en podríem nomenar "osmosi" moral entre els criteris majoritaris i la legalitat vigent es dona molt difícilment en el cas d'estats amb règims polítics autoritaris, però també pot no donar-se, o donar-se amb dificultats, en règims democràtics. Gairebé sempre succeeix que l'ordenament jurídic reflecteix aquelles conviccions morals amb retard, ja sigui perquè les relacions de poder establertes bloquegen la comunicació o, senzillament, perquè el cos social genera mecanismes de reflexió i que obliguen a "assegurar-se" de quins deures (i quins drets) han de ser tipificats per la llei. En qualsevol cas, a més, diverses circumstàncies d'ordre polític, econòmic, etc. poden generar un biaix més o menys gran entre el consens moral i la seva concreció a nivell

---

²⁶ En el concepte de sanció, com es veurà més endavant, fa reposar Durkheim la seva delimitació factual de l'ètica professional, però comprènent accepcions molt més àmplies que les aquí expressades.

²⁷ GONZÁLEZ BEDOYA, Jesús: op.cit., p.7

legal. La deontologia ocupa un lloc intermedi i actua com element connector entre la moral i el Dret.

En un sentit ascendent, descobreix, planteja i normativitza nous problemes ètics que potser algun dia seran regulats legalment. Els col·lectius professionals poden conèixer més d'a la vora aquests problemes i ser-hi més sensibles que ningú (tot i que també és cert, com veurem, que no estan exempts de possibles desviaments generats per la defensa dels seus interessos corporatius). Es dona freqüentment (i és desitjable que sigui així) que els continguts de les deontologies professionals són assumits progressivament per l'ordenació jurídica o, en altres termes, que el conjunt de la societat fa seves les propostes que, com a fruit de l'experiència, provenen de la reflexió deontològica de les diverses professions. És en aquest sentit que la deontologia pot il·luminar el dret positiu i li brinda nous continguts; i, de fet, així ha succeït històricament.²⁸ En un sentit descendent, la deontologia pot assumir i fer seus els preceptes que ja han passat a formar part del règim jurídic i, si s'escau, les legitima moralment amb la seva posada en pràctica.

Però, alhora, cal tenir presents possibles de divergències o asintonies entre el dret positiu i les propostes de caràcter deontològic. Precisament perquè l'ordenament jurídic no recull d'una manera perfecta els criteris morals imperants a la societat, la deontologia pot esdevenir, en determinades circumstàncies polítiques, un espai d'exercici de la crítica del sistema legal o d'algun dels seus aspectes. Sovint succeeix que els col·lectius professionals, erigint-se en intèrprets dels interessos majoritaris, mantenen una actitud reivindicativa respecte a la plasmació legal de la moral imperant. De vegades, l'asintonia entre les normes legals i les normes deontològiques es perllonga molt en el temps; de vegades la reivindicació deontològica propicia una més ràpida absorció de uns criteris morals per part del règim jurídic.

S'ha afirmat més amunt que la deontologia es configura com un estadi pre-jurídic. També s'ha argumentat en un altre moment que la deontologia discorria al marge de l'ordenament jurídic, tot i que ambdues coses tenen en comú el ser expressions o concrecions de l'ètica. Aquestes consideracions podrien prestar-se a abonar certes reticències que s'expressen envers la deontologia des del camp del Dret, segons les quals la deontologia es configura com una pràctica (o una disciplina) de caràcter para-jurídic. Aquesta expressió, però, no s'ajustaria a la realitat, perquè podria donar a entendre que entre la norma

---

²⁸ Un cas molt clar d'aquest transvasament del terreny deontològic al de l'ordenament jurídic és el que es va donar a Espanya amb el secret professional i la clàusula de consciència dels periodistes, en el seu moment incorporats a la Constitució gràcies a una predisposició generada en el món professional quan s'estava redactant la Carta Magna.

deontològica i la llei s'estableixen unes relacions d'oposició o fins i tot d'exclusió mútua, i no és pas així, o al menys no és sempre així. La deontologia es planteja, a partir de l'experiència dels diferents àmbits professionals, tot un seguit de qüestions que incumbeixen a la societat i que tenen relació amb els criteris ètics imperants. Aquesta idea d'incumbència ha de ser entesa en el sentit que la pràctica professional contribueix a identificar uns determinats problemes i planteja, de manera hipotètica, uns tractaments o solucions que semblen els més justos o els més adients per al conjunt de la societat. Si la pròpia experiència demostra que no és així (si demostra, per exemple, que els tractaments o solucions només afavoreixen els interessos gremials contra els interessos generals, o que són simplement irrelevantes) la matèria en qüestió deixarà de ser objecte deontològic en la mesura que haurà deixat de ser objecte ètic. Pel contrari, si l'experiència demostra que efectivament els esmentats tractaments o solucions afavoreixen els interessos generals, els continguts deontològics tendiran necessàriament a incorporar-se a l'ordenament jurídic. Aquesta tendència es produeix no sense conflicte, perquè ocasionalment pot haver-hi discordança entre l'ordenament jurídic i els continguts deontològics. I es pot resoldre amb una considerable dilació en el temps (una dilació que pot ser tan gran com es vulgui però mai infinita, i per això parlem de tendència). Aquesta dilació i aquella discordança són precisament el que genera l'espai propi de la deontologia.

Hi ha una altra raó, aquesta formal, que abona la idea que la deontologia és una pràctica pre-jurídica, i és la seva tendència a plasmar-se en codis. Efectivament, la concreció més visible de la deontologia són codis de conducta que es refereixen a determinats aspectes de l'activitat professional. De fet, molts tractats de deontologia professional prenen, com a matèria bàsica, aquests codis. Es tracta, generalment, de codis generats per les corporacions professionals (o pels àmbits empresarials o laborals en els quals es desenvolupa l'activitat professional) que recullen aquells aspectes de la deontologia que l'experiència ha consolidat suficientment com per ser formulats de manera explícita i per ser proposats com a corpus vàlid per a un general compliment. Formalment són assimilables als codis jurídics en el sentit que estan presentats de forma articulada. En ells s'hi troben sempre dos dels elements que caracteritzen els codis jurídics o lleis: hi ha definits uns actors (els professionals, la societat, les empreses, etc.) i una matèria d'acompliment (per exemple, el secret professional). No sempre hi apareixen, en canvi -almenys d'una manera explícita- els altres dos elements característics del text jurídic, és a dir, el sistema de sancions i l'autoritat sancionadora. Això és degut a que, precisament pel seu caràcter pre-jurídic, moltes vegades aquests codis només tenen una força

moral, i no coercitiva. En alguns casos les corporacions que els impulsen estableixen o tracten d'establir pel seu compte aquests dos elements (per exemple a través dels famosos tribunals d'honor professional), però aleshores sí que s'entra en un delicat terreny para-jurídic. Si, essencialment, la deontologia ha de mantenir-se en un estadi pre-jurídic, difícilment podria ser acceptable que els codis que l'expliciten abastessin funcions sancionadores que, en la pràctica habitual del dret, es reserven a l'estat. Ara bé, com és obvi, aquesta consideració només és pertinent si efectivament es reconeix a l'estat la capacitat exclusiva de generar lleis i, per tant, d'interpretar el comú denominador ètic de la societat, la qual cosa està subjecta a interpretacions ideològiques i no es desprèn necessàriament de la base ètica que té tota deontologia.

Altrament, els codis de conducta no esgoten ni de bon tros els continguts deontològics. No totes les professions posseeixen un codi deontològic. N'hi ha que tenen part del seu bagatge deontològic ja reconegut en el rang jurídic. I, d'altra part, no tot el corpus ètic d'una professió està explicitat en els codis: hi ha àmbits professionals en els quals no hi ha res escrit però on existeix una forta tradició de moralitat definida pel costum. La deontologia, com ha quedat dit, beu en les fonts de l'experiència i, en conseqüència, té el seu límit inferior en la reflexió sistemàtica sobre els problemes ètics de la pràctica professional. En aquest sentit sí que es pot parlar d'una deontologia de totes i cadascuna de les professions, tot i que cal reconèixer que aquest límit inferior és borrós: no és gens fàcil determinar quan es deixa d'estar en el terreny de l'ètica personal i quan s'entra en el de la deontologia. En qualsevol cas si l'experiència comença a compartir-se i a sistematitzar-se entre els que exerceixen una mateixa activitat podem parlar ja amb propietat de deontologia. Però aquesta sistematització pot passar per diferents fases abans de ser recollida en codis. I pot no arribar-se mai a aquesta fase. Cada col·lectiu professional té una experiència comuna sobre la pràctica professional, que crea un pòsit de sabers i de principis que es comuniquen en el frec a frec social. Obviament aquest corpus deontològic pot estar condicionat i "contaminat" per relacions de poder i per interessos espuris o gremials. Però això no invalida la seva consideració com a matèria ètica.

2.2.2. Aportacions i límits d'una sociologia de les professions

La majoria de les consideracions fetes fins aquí estan basades en el supòsit ideal de que hi hagi una coincidència bàsica o un "continuum" entre els valors imperants de la moral i les propostes deontològiques. Això no succeeix sempre així. En realitat és difícil, per no dir impossible que succeeixi per complet. En primer lloc, perquè l'ètica no és una bassa plena de valors en repòs que estiguin esperant ser transferits a la deontologia. Ja hem vist anteriorment que les actuals concepcions de l'ètica no es deslliguen de les interpretacions que les ciències socials fan dels fenòmens humans i de la constatació de l'existència de conflictes. En segon lloc, perquè el mateix espai deontològic no és tampoc un receptacle neutral. Els grups socials que la construeixen estan ells mateixos subjectes a múltiples influències exògenes i endògenes, de manera que no s'ha de pensar que sempre siguin uns intèrprets fidels de l'interès comú. Més encara, les propostes deontològiques, en la mesura que sorgeixen de grups socials amb interessos corporatius molt definits, poden constituir-se en elements de pressió que tractin d'impedir o condicionin la plasmació legal d'interessos més generals. Cal no oblidar que les finalitats de les conductes dels individus i dels grups poden ser contradictòries. No només les unes respecte a les altres: un mateix acte o una mateixa norma poden ser moralment positius en funció d'unes finalitats i negatius en funció d'unes altres finalitats. Pot succeir que, de forma explícita o implícita, els plantejaments i les propostes deontològiques d'una professió siguin funcionals per l'interès comú en determinats aspectes però resultin enormement disfuncionals en un altre sentit (per exemple, en nom de la llibertat d'expressió es pot produir una situació tal que, donades les circumstàncies polítiques i econòmiques de desenvolupament dels mitjans de comunicació de masses, es tendeixi a uns oligopolis informatius que de fet acabin menyscabant la mateixa llibertat d'expressió).

Evidentment l'estudi dels continguts deontològics pot ser fet des de punts de vista diferents que els de l'Ètica. És més, fins a temps relativament recents els filòsofs de la moral no havien mostrat un excessiu interès per la deontologia professional (o, potser per ser més precisos hauríem de dir que la filosofia moral havia passat per les seves hores més baixes quan les professions varen adquirir rellevància com a objecte d'estudi). L'ètica professional havia estat abordada més aviat des de l'angle sociològic, i el cert és que sense sortir-ne gaire ben parada. Una actitud típica de la Sociologia davant dels codis deontològics i de l'autoreglamentació professional és fer-ne una interpretació amoral: tot plegat seria

l'instrument o la manifestació d'una voluntat conjuntiva dels membres dels col·lectius professionals per tal d'adquirir o de mantenir un status social; o, en els casos de les professions més joves, un simple mecanisme imitatiu de les més antigues i consolidades. En aquest plantejament hi té molt de pes la influència de Max Weber, qui estableix una tipologia de les professions d'acord amb el grau d'emancipació dels qui les exerceixen i que, en els seus escrits, sempre planteja l'ètica professional més com un element d'atribució de status que com un aspecte substantiu de l'activitat.²⁹ Així es desprèn, per exemple, de la seva definició de la professió com "la peculiar especificació, especialització i coordinació que mostren els serveis prestats per una persona, fonament per a la mateixa d'una probabilitat durable de subsistència o de guany" i que comporta "l'existència d'una sèrie de coneixements fermament prescrits que gairebé sempre requereixen una activitat intensa durant un temps llarg, així com de proves indispensables per a l'ocupació del càrrec". Aquestes apreciacions contempnen cinc elements bàsics que són els que configuren el fet professional des de la perspectiva de les ciències socials: capacitació, habilitació, activitat, durabilitat, remuneració. S'hi pot apreciar la manca d'una dimensió que resulta imprescindible des del punt de vista de la filosofia de la moral: la idea de servei a la col·lectivitat, de contribució al bé comú. Això no ha d'estranyar si es té en compte que Weber nega l'existència d'uns valors permanents que puguin explicar l'esdevenir del món, i nega també que la persecució d'uns fins últims en pugui ser la clau. Pensa, al contrari, que la necessària irracionalitat del món ve donada per una multiplicitat de valors i de fins canviants que actuen de forma antagònica i complexa.

Seguint aquesta estela, les ciències socials sempre han posat més l'accent en els factors econòmics i polítics que han determinat els comportaments professionals que no pas en els ètics que, si han estat valorats, ha estat com a dependents o subsidiaris d'aquells. Així, Andrew Abbott, ha explicat com les professions aparegudes amb l'emergència d'un nou ordre econòmic i social van generar un "ethos" basat en el coneixement científic, la instrucció tècnica i el prestigi.³⁰ El caràcter integrador dels oficis es donava ja a l'Edat Mitjana i als estats europeus dels segles XVII i XVIII: totes les ocupacions eren definides com part d'una fàbrica social orgànicament organitzada i la feina de cadascú era un deute essencial per mantenir un ordre social i una expressió de les obligacions envers Déu. A partir dels grans canvis industrials

---

²⁹ WEBER, Max: *Economía y sociedad* Fondo de Cultura Económica. Mèxic, 1964 (pp. 111 i ss.)

³⁰ ABBOTT Andrew: "Professional Ethics", *American Journal of Sociology* 88:5, març, 1983 (pp. 871 i ss.). Citat per Robert A. White a "Social and Political Factors in the Development of Communications Ethics", a COOPER, Thomas W. (ed.): *Communications Ethics and Global Change* Longman. Nova York, 1989 (pp.40-65)

operats el segle passat, els nous professionals es revelen contra els controls externs i busquen la manera d'aconseguir crèdit social: l'imperatiu ètic del professionalisme deriva, sobre tot, de la necessitat d'administrar l'ús d'un coneixement científic relativament esotèric al qual el professional té un accés privilegiat. A finals del segle passat i començaments del present, es consolida una "cultura del professionalisme" des de les professions liberals que passa per la constitució de corporacions, l'homologació dels nivells d'instrucció que es consideren definitoris dels coneixements necessaris per al seu exercici i, en alguns casos (el més característic dels quals és la Medicina), per la formulació de codis ètics al darrere dels quals s'hi amaga la intenció de legitimar els interessos corporatius.

La Sociologia ha interpretat aquest procés a través de diferents teories. El funcionalisme per exemple, atribueix la consolidació d'unes pautes deontològiques per a les professions a les demandes del sistema social. Segons les aportacions fetes per Talcott Parsons a l'estudi de les professions liberals, els codis d'ètica són mers instruments de control social, una forma d'ajustament a les necessitats dels "clients" dels professionals. I ell mateix caracteritza la professió amb aquests trets: singularitat dels objectius, pretensió de racionalitat (establiment de mètodes de treball), competència (en el sentit de domini de la matèria) i especificitat funcional (la relació dels professionals amb el seu entorn es mou dins d'uns límits pre-establerts). A aquests trets se'ls ha d'afegir, segons Parsons, el reconeixement de les professions com un mecanisme de control social³¹ Altres explicacions incideixen més en l'argument economicista: el discurs professional (incloent-hi els aprenentatges, la titulació, la cohesió corporativa, etc.) no serien més que formes de limitar l'accés a un reducte tancat que vol mantenir una situació altament competitiva en el mercat de treball.

Independentment del grau d'encert o de precisió que hagin aconseguit els diferents enfocaments sociològics de l'estudi de les professions, certament tenen en comú la absència (o, si més no, el caràcter dependent) del factor moral, que sol entendre's per part dels científics socials com propi d'uns plantejaments idealistes dels quals pretenen allunyar-se. Aportacions com les de Weber i Parsons, tan divergents en altres aspectes, comparteixen aquesta actitud. Quan l'ètica apareix en el discurs sociològic sol ser per presentada com una superestructura, com una construcció ideològica o, simplement, com l'embolcall dels factors socials, econòmics o polítics que es consideren determinants. Abbott, després de descriure el procés constitutiu

---

³¹ PARSONS, Talcott: "Professions", a *International Encyclopedia of the Social Sciences* Macmillan. Nova York, 1968.

També: *Essays on Sociological Theory* The Free Press. Glencoe, 1954 (pp. 35-49)

d'una cultura de les professions contemporànies, delimita cinc característiques de l'ètica professional que tenen com factor comú una base socio-econòmica: 1) Quasi totes les professions tendeixen a desenvolupar alguna classe de codis formals que poden variar en el grau en què són explícits i escrits i que són un dels símbols més visibles d'un status. 2) La major fe en els codis professionals i el desig de controlar les competències estan associades amb un status intraprofessional més alt. L'existència de codis professionals d'ètica serveix per distingir el professional amb autoritat dels xerraires o de noves extensions de la professió que volen beneficiar-se de la identificació amb professions de status més alt però que són considerats marginals per tots aquells que contemplan la seva pròpia competència com més basada científicament. 3) La disciplina generalment és imposada a través de pressions socials informals, donat el fet que les actuals professions prefereixen tractar les violacions internament sense la intervenció d'una força governamental coercitiva. El nivell de disciplina, formal o informal, té una correlació amb l'evidència pública de la transgressió, un fet que té relació amb la idea que una de les principals funcions dels codis d'ètica és mantenir el status de la professió davant de l'opinió pública. 4) El compromís amb l'ètica professional s'aplica a la conducta individual i a una fórmula "cas per cas" més que no pas col·lectiva. Més encara, els codis d'ètica generalment impliquen una obligació envers la pròpia professió i els col·legues més que envers la societat. 5) Existeix una particular divisió, rang i equilibri dels preceptes que són inclosos en els codis deontològics. Per exemple, en la majoria de les professions hi predominen les normes que regulen la competitivitat per aconseguir clients.³²

Davant d'això, ¿queda lloc per als plantejaments de rel moral en l'estudi de la deontologia professional? No totes les definicions que s'han donat de professió es limiten als elements incorporats per Weber. Aquesta és, per exemple, la que ofereix el catedràtic d'Ètica i Sociologia José Todolí: "Una activitat humana, habitualment dirigida cap a una tasca concreta, útil i exigida, amb la qual l'individu, degudament preparat, col·labora al bé comú de la societat en la qual viu, al mateix temps que hi troba els mitjans de subsistència adequats, sempre sota el control de la llei o els controls propis del seu treball específic".³³ Hi destaca en aquesta definició un element que és estrany a l'aproximació sociològica: la contribució al bé comú (un concepte aquest que, a reserva de majors matisos, podem prendre en principi com

---

³² ABBOTT, Andrew. op.cit., pp. 857-863

³³ TODOLÍ, José: *Nivel ético del profesional español* Confederación Española de Cajas de Ahorros. Madrid, 1975. Citat per BARROSO, Porfirio: *Códigos deontológicos de los medios de comunicación* Edicions Paulinas / Editorial Verbo Divino. Pamplona, 1984 (p. 14)

identificable amb el d'interès comú a què ens havíem referit a 2.1.2.). S'ha de considerar com lògic que les ciències socials no acostumin a prendre en consideració aquest element, que efectivament és de difícil còmput des d'una perspectiva que es vulgui dir cientista. Però la qüestió pertinent a plantejar-se aquí és fins a quin punt és possible fer una aproximació a les expressions de la deontologia que, sense ignorar els punts de vista sociològics, incorpori els ingredients ètics d'una manera substancial. Una resposta encoratjadora en aquest sentit és la que ofereix Salvatore Privitera, director de l'italià Istituto di Etica Sociale: "Fer l'anàlisi dels codis deontològics des del punt de vista moral significa examinar el missatge moral contingut en ells, veure si a partir d'aquella o aquella altra causa genètica evidenciada pel sociòleg s'ha generat una reglamentació moralment vàlida i, més exactament, determinar quines regles són plantejades a partir dels comportaments del professional individual."³⁴

Una de les preguntes que sorgeixen en fer l'anàlisi dels codis és si hem d'esperar o no una substancial convergència entre les preses de posició deontològiques de les diverses professions. La resposta pot donar algunes pistes sobre el grau de substància moral que hi ha en aquest "aparador" de la deontologia que són els codis. Però, alerta, tant la coincidència com la no coincidència pot tenir lectures diferents per part del sociòleg i del moralista. Si hi ha coincidència, el moralista pot veure-hi una prova de l'assumpció per part de la deontologia d'uns continguts morals de caràcter bàsic. I el sociòleg pot observar-hi la repetició estructural d'una sèrie d'elements que abonarien la tesi de que els codis són, abans que cap altra cosa, la manifestació d'un corporativisme més o menys disfressat.

Privitera ha procedit a contrastar de manera sistemàtica l'actitud de la Filosofia de la Moral i de la Sociologia davant de les expressions deontològiques. Per fer el seu recorregut discursiu utilitza un mètode socràtic. Exposa algunes tesis o afirmacions del sociòleg A. Febbrajo, que considera prou representatives dels punts de vista sociologicistes, i les posa en contrast amb les seves apreciacions com a estudis de l'Ètica.³⁵

La primera tesi de Febbrajo és que "cada deontologia professional resumeix i exalta al màxim les peculiaritats de la corresponent professió i presenta un contingut específic que tendeix a caracteritzar aquesta professió respecte a qualsevol altra". El sociòleg posa de manifest que les convergències més rellevants entre les deontologies de les diverses

---

³⁴ PRIVITERA, Salvatore: "Per una analisi etica dei codici deontologici", a *La professione fra ideale e realtà. Per una rilettura etica dei codici deontologici* Actes del segon seminari (6-10 de juny de 1988) Istituto di Etica Sociale. *Collectio Ethica*, n.7 (pp. 9-30)

³⁵ Les cites que Privitera fa de Febbrajo estan extretes de "Struttura e funzioni delle deontologie professionali", a TOUSIJN, N. (ed.): *Le libere professioni in Italia* Bologna, 1987

professions es donen a nivell de les estructures més que dels continguts, i assenyala que cada deontologia s'ocupa fonamentalment d'alguns temes recurrents: a) l'associació professional i els seus membres; b) els destinataris de les prestacions professionals; c) la societat, sobre tot en el sentit d'indicació de la utilitat social del paper professional; d) institucions diverses i grups concurrents o subordinats. Davant d'això Privitera afirma que l'anàlisi ètic dels codis deontològics haurà d'anar necessàriament més enllà de les revelacions de convergència des d'un punt de vista estructural. Haurà d'examinar si s'han pres en consideració els problemes professionals més significatius, els més escampats, els més complexos o aquells més fàcilment solubles. El cert és que la majoria dels codis deontològics ofereixen matèria per a aquesta anàlisi més aprofundida, tot i que val a dir que això també depèn d'àmbits professionals, d'àrees geo-polítiques i d'èpoques.

En base a la descoberta de l'esmentada convergència estructural, Febbrajo afirma en segon lloc que "la deontologia professional representa temptatives d'imposar a la societat un model ideal del professional, inevitablement ideològic, que està primàriament orientat a legitimar els privilegis de la pertinença a la professió abans que a dirigir i regular els seus comportaments". El sociòleg admet que alguns codis plantegen compromisos morals dels professionals, però en fa una lectura unidimensional: aquests compromisos serien només justificacions o coartades per validar allò que, en el fons, persegueixen els codis. D'acord amb aquesta tesi, la suposada concordança d'interessos entre una part del cos social i el seu conjunt no seria cap altra cosa que una manera d'emascarar la manipulació del conjunt per part de la part. Es tracta d'una qüestió certament delicada i que, sens dubte, es presta a simplificacions excessives en tots els sentits. En fer-ne la lectura crítica, Privitera es pregunta en primer lloc si ha de ser titllada d'ideològica la tendència a legitimar els "privilegis" d'una categoria. De fet, la catalogació com a privilegis de certs aspectes dels codis deontològics no deixa de ser un perjudici. ¿Ha de ser, per exemple, considerat un privilegi el secret professional?

Possiblement, hi ha una lectura possible -i no necessàriament ingènua- dels continguts dels codis: els suposats "privilegis" són els drets d'una determinada categoria professional, i les suposades "justificacions morals" són els deures. "En el si d'una societat democràtica -afegeix Privitera- la referència, potser fins i tot conflictiva, dels drets-deures de la pròpia categoria o del ciutadà individual respecte als drets-deures de la resta de la societat és un joc no només necessari sinó indispensable des del punt de vista social i també legítim des del punt de vista moral."

La tercera tesi de Febbrajo a propòsit la matèria que ens ocupa ve formulada així: "la deontologia professional constitueix, en el seu conjunt, moments estabilitzadors en la dinàmica de cada professió presentant-se com un instrument apte per excloure o, si més no, per reduir tensions i transformacions futures". En alguns aspectes, aquesta tercera tesi -que s'arreglera amb el funcionalisme de Parsons- sembla no seguir la línia de les anteriors. Privitera considera fins i tot que entra en contradicció amb allò que s'ha afirmat anteriorment a propòsit de la dimensió ideològica i sobre l'afirmació dels privilegis per a una categoria professional. Com a mínim sí que es pot dir que resulta força més ambigua: d'una part, inclou conceptes tan vagues com "moments estabilitzadors" i, d'una altra part, fa referència a uns futuribles que escapen de tota possibilitat de comprovació empírica. Probablement manca una perspectiva històrica que permeti calibrar el paper jugat per la deontologia professional en el sistema de valors morals de la societat.

Actualment es solen admetre les limitacions que tant la filosofia com les ciències de l'home han trobat per explicar d'una manera satisfactòria la major part dels fenòmens socials. No hi hauria d'haver, doncs, majors problemes en acceptar que hi ha una diversitat de punts de vista que poden contribuir a explicar la deontologia professional i les seves manifestacions.³⁶ És significatiu assenyalar que el generalment considerat com un dels grans pares de la Sociologia, Emile Durkheim, ja havia fet, en certa manera una superposició dels punts de vista sociològic i moral. Entre les obres que es poden considerar claus per copsar el conjunt de la seva aportació a les ciències socials, una que ha estat estranyament negligida és precisament la titulada *Ética profesional i moral cívica*.³⁷ És prou conegut que si Durkheim és reconegut com a un dels fundadors del cientisme sociològic en propugnar que els fets socials siguin contemplats com coses, és a dir, com objectes del món exterior. Però això no li impedeix creure que els individus que componen una societat obren impulsats per una "consciència col·lectiva", que resumeix els "valors" i els "ideals" del grup. És a dir, introdueix en el seu discurs conceptes ben intangibles i que són propis de la Filosofia Moral. És més, ell mateix parla d'una "ciència de la moral i dels drets" que haurà de basar-se en l'estudi dels fets morals i

---

³⁶ Notables aportacions de caràcter eclèctic són, per exemple:

- BARBER, Bernard: "Is American Bussines Becoming Professionalized?", a TIRYAKIAN, E.A.: *Sociological Theory, Values and Sociocultural Change* Harper and Row. Nova York, 1967 (veure especialment p.131)

- GOLDMAN, Alan H.: *The Moral Fondations of Professional Ethics* Rowman and Littlefield. Totowa, N.J., 1980.

³⁷ DURKHEIM, Émile: *Professional Ethics and Civic Morals* Routledge. Nova York, 1992 (Els primers tres capítols de l'obra -pàgines 1-41 a l'edició citada- constitueixen un assaig monogràfic sobre l'ètica professional)

jurídics, fets que consisteixen en regles de conducta que són objecte de "sancions". Aquestes, que són enteses per Durkheim en un sentit molt ampli (n'hi pot haver de penals, de civils i també de morals), representen un dels aspectes constitutius d'una moral col·lectiva que pugui superar la tendència dels éssers humans a deixar-se portar pels seus propis desigs i ambicions no regulades. En aquest sentit mostra la seva oposició a un sistema moral que es bases en un utilitarisme egoista que conduiria a allò que en uns altres contextos -a les seves obres *La divisió del treball social* i *El suïcidi*- anomena l'anomia. Durkheim s'arreglera així amb les ètiques teleològiques que fonamenten l'existència dels deures en l'acompliment d'uns objectius comuns i propugna per als diversos grups humans uns sistemes de normes ben definits.³⁸

L'individu -argumenta- no pot tenir present més que un petit fragment de l'horitzó social; així doncs, si les regles no prescriuen què ha de fer per conduir les seves accions d'acord als fins col·lectius, és inevitable que aquests fins esdevinguin anti-socials: per aquesta raó cap activitat professional no pot deixar de tenir la seva pròpia ètica. D'una altra part Durkheim creu que és factible abordar científicament els fets morals i resoldre problemes com aquests: 1) com les normes són establertes en el curs del temps, és a dir, quines són les causes que les generen i els fins als quals serveixen; 2) la manera com aquestes normes operen a la societat; és a dir, com són aplicades pels individus. A aquests efectes planteja com vàlids dos tipus de mètodes: d'una part, la història i l'etnografia comparatives, que ens permet situar-nos en l'origen de les normes i que ens ensenya els seus elements, primer dissociats i després acumulant-se gradualment; i en segon lloc, les estadístiques comparatives, que ens permeten computar el grau d'autoritat amb què la regla és instal·lada en la consciència individual i descobrir les causes que fan variable aquella autoritat. En definitiva, doncs, Durkheim abans de que la Sociologia acabés excloent els fets morals dels seus objectius i de les seves explicacions de la realitat social ja havia fet una integració que, avui, torna a considerar-se vigent.

Fent atenció precisament a l'evolució històrica dels sistemes de normes, el ja citat Salvatore Privitera ha fet notar que en els orígens de les deontologies professionals hi ha unes expressions de compromís moral que són els juraments. Algunes de les professions clarament

---

³⁸ Talcott Parsons va retreure a Durkheim, molt significativament, que veies la ciència no només com una forma d'accedir al coneixement sinó com un instrument de millora humana i que identificà l'element social amb el d'obligació moral envers les regles normatives. Suposant que sigui correcte el seu anàlisi general del paper de l'obligació moral en l'acció, -considera Parsons- ¿es segueix d'això que les normes a les quals les persones de fet s'ajusten, per motius morals desinteressats o, amb legitimitat ètica, poden ajustar-se, han de ser normes socials, han de ser compartides amb la majoria, fins i tot, dels altres membres de la comunitat? Al cap i a la fi, els modes principals d'acció moral admirats pels filòsofs són, sovint, aquells que impliquen un desafiament al codi general de la comunitat. La identificació del moral i del social sembla comportar el perill d'elevat la conformitat social a la categoria de virtut moral suprema. Vegi's *La estructura de la acció social I* Guadarrama. Madrid, 1968 (pp. 460-468 i 485-496)

delimitades i universalment reconegudes com a tal comptaven amb aquestes fórmules -entre les quals la més antiga i emblemàtica és el jurament hipocràtic dels metges-, que d'una part poden ser vistes com un element més de reforç corporatiu però que sens dubte representen el símbol i l'expressió d'una voluntat de dotar l'activitat professional d'una dimensió ètica. El mateix Privitera fa una anàlisi del contingut dels textos dels juraments d'algunes professions on es demostra clarament la seva dimensió moral.³⁹ D'altra part és pot veure com una circumstància quelcom més que casual el fet que fos pocs anys després de que Bentham comencés a parlar de la Deontologia com a disciplina filosòfica que aparegués, el 1845, el llibre *Ciència dels deures professionals del metge* de Max Simon, considerada com la primera obra que, d'una manera sistemàtica, estableix i analitza el corpus de deures d'una professió.⁴⁰

El procés de desacralització de la moral ha anat deixant de banda la fórmula del jurament, però el seus continguts morals van ser substituïts per altres formes d'expressió dels deures professionals. Sigui a través d'uns codis escrits o a través de la tradició oral, moltes professions constituïdes mantenen un corpus ètic essencial (en el sentit que, d'una manera explícita o tàcita, aquest corpus ètic és un dels elements singularitzadors de la professió). La imatge social que es té d'algunes professions antigues incorpora clarament el conjunt de normes morals que comporta el seu exercici, fet que es veu reforçat per la capacitat que algunes corporacions professionals tenen fins i tot per inhabilitar els seus membres en base a l'incompliment d'alguna d'aquelles normes. I pel que fa a professions més noves, la deontologia apareix com un factor important de la seva delimitació, precisament quan alguns elements dels brindats convencionalment per la perspectiva sociològica es mostren insuficients per fer-ho. En el cas del periodisme, per exemple, la capacitació, l'habilitació i l'activitat es desdibuixen com a elements definitoris degut a que es tracta d'una tasca oberta (en nom de la llibertat d'expressió) i de contorns no gaire definits respecte a altres activitats (com la literatura, la publicitat o les relacions públiques), de manera que el bagatge deontològic es constitueix -encara que no sense casuística- en element singularitzador. Ho fa internament en el si del col·lectiu professional, que hi troba certament, un ciment de cohesió grupal; però ho fa també -i això és el que és més significatiu des del punt de vista moral- de portes enfora, respecte el conjunt de la societat que sancionarà amb la seva acceptació o el seu rebuig l'activitat professional.

---

³⁹ PRIVITERA, Salvatore: op.cit., pp. 20-21

⁴⁰ La referència està manllevada de VAZQUEZ, Francisco, op.cit., p.124

És interessant aturar-se a pensar quines són les professions que, de forma més continuada i sistemàtica han mostrat una preocupació deontològica. ¿Perquè es parla de l'ètica o de la deontologia dels polítics, dels metges, dels advocats, o dels periodistes, i no es parla en canvi -o se'n parla molt menys- de la dels enginyers, dels bibliotecaris, dels sociòlegs...? No és tan senzill com a primera vista sembla treure un factor comú. Luka Brajnovic considera que les primeres són activitats que poden beneficiar o danyar física i espiritualment a la persona humana.⁴¹ Evidentment, es tracta d'una qüestió de grau de responsabilitat respecte a als interessos de tercers o respecte al conjunt de la societat. Però és evident d'altra part que no es pot defensar una correlació entre preocupació deontològica i grau de responsabilitat, perquè la reflexió simètrica no s'aguantaria: és obvi que no podríem defensar que a una major preocupació deontològica s'hi correspon una major responsabilitat. Del fet que es parli més de la deontologia de l'arquitecte que de la del pilot d'avió no se'n podria inferir que el primer tingui major responsabilitat que el segon pel que fa a la integritat de les persones. I, en el terreny dels danys "espirituals", és també evident que el fet que no s'acostumi a apel·lar a la deontologia del mestre d'escola no significa de cap manera que les seves responsabilitats siguin mínimes. Es fàcil descartar també altres línies d'explicació. Així, la preocupació ètica no està vinculada (encara que aquest pugui ser un factor intervingent) amb la creació de status: hi ha professions que solen portar aparellada una alta consideració social i sobre les quals no s'han plantejat mai d'una manera específica qüestions deontològiques, i viceversa. Tampoc sembla que la reflexió sobre les conductes professionals vagi necessàriament associada amb el grau de vulnerabilitat ètica (de corruptibilitat) que plantegen les característiques de cada professió. Cal concloure, a reserva d'anàlisis més profundes, que l'explicitació d'un terreny deontològic és un tret independent en el ventall professional. Sembla que està associat, senzillament, a la casuística que, de fet, genera l'exercici professional, la qual cosa no fa sinó confirmar el caràcter necessari i pràctic de la deontologia. És necessària en el sentit que la deontologia no és un artifici del discurs sinó que neix a partir de la realitat social; i és pràctica en tant que s'apuntala en l'experiència i es desenvolupa amb aquesta.

Una altra consideració a fer és que la majoria dels codis deontològics estan elaborats exclusivament des de les corresponents instàncies professionals. D'això se'n poden fer lectures molt diferents si no diametralment oposades. Des d'una perspectiva crítica, el fet que siguin els metges els autors dels codis de deontologia mèdica, els periodistes els autors dels codis de

---

⁴¹ BRAJNOVIC, Luca: op.cit., p.66

deontologia informativa i així successivament és una prova fefaent dels interessos corporatius que s'amaguen en els continguts dels codis. Si pretesament aquests han de servir per regular les conductes professionals més vàlides per al conjunt de la societat, ¿no hauria de ser doncs aquest conjunt el que determini quins són els deures professionals, quins són els comportaments més acceptables per part dels individus que exerceixen el que se suposa que és una pura funció social? El raonament sembla impecable. Però a aquesta línia argumental se n'oposa una altra que justifica el fet que els mateixos professionals dels diversos àmbits estableixin els seus propis codis de conducta. Quan la societat té molt clares algunes de les pautes ètiques que ha de seguir una professió, aquestes ja solen ser recollides a l'ordenament jurídic. És a dir, superen la fase deontològica per entrar de ple en el terreny de la legalitat. Si parlem de deontologia és precisament perquè ens movem en un espai incert i que, en un món complex com és l'actual, està ple de replecs i subtileces. És difícil que des de fora de l'àmbit professional es pugui acumular i processar tota l'experiència adquirida per les persones que exerceixen en l'àmbit i que hi estan immersos. Segons aquest raonament, un codi deontològic que estigués configurat a partir d'una superposició de punts de vista, difícilment serviria al conjunt de la societat i estaria mancat de les suficients garanties per que la corresponent professió tingués un sistema de drets i de deures ajustat a les circumstàncies del seu exercici. Una via intermedia entre les dues argumentacions és la que s'està obrint camí en alguns sectors: els codis de conducta naixen en el si del col·lectiu professional, però s'estableixen uns mecanismes de control on hi ha elements exògens a la professió. És el cas dels consells de premsa que poden tenir com a missió vetllar per l'observança dels codis deontològics periodístics, i que, en alguns països, compten amb una representació important dels usuaris dels mitjans (veure 3.2.3.).

En qualsevol cas, sembla inqüestionable que la dimensió ètica o moral del fet professional emergeix en la mesura que l'activitat duta a terme té reconeguda la seva funció social. Des de la perspectiva ètica, és quan la societat reconeix en l'activitat professional una finalitat operativa per al conjunt del cos social, que es delimita el concepte de professió. En aquest sentit seria discutible si pot contemplar-se la figura del professional "amoral". Algunes professions, per les característiques de l'activitat que els és pròpia, poden arribar a tenir una imatge que les allunya de qualsevol preocupació deontològica. És més, certs professionals podran fins i tot vantar-se d'exercir la seva tasca posant entre parèntesi tota preocupació moral, i esgrimiran precisament això com un signe de professionalisme. Però no és aquest el

pla en què ara ens movem. El rellevant és si existeix un consens social que reconeix aquella activitat en el marc ètic que li escau, i si l'activitat en qüestió a compleix els mínims ètics per tal de ser reconeguda com a positiva per a l'interès comú. En aquesta perspectiva, ser professional implica ser un "bon" professional: l'exercici de la professió i la competència tendiran a fusionar-se, precisament en l'eticisme. És quan l'ésser i l'haver d'ésser es superposen que estem movent-nos en el pla de l'ètica.

2.3. El dret a la informació, base de l'ètica periodística

S'ha vist a l'apartat anterior que l'espai deontològic es situa en un lloc intermedi entre l'ordenament jurídic i el marc moral d'una societat. Així succeeix efectivament en l'àmbit periodístic però amb la particularitat -potser més acusada que en cap altre àmbit de l'activitat professional- de que les fronteres jurídiques i ètiques de la deontologia són poc definides i clarament inestables. L'activitat periodística es produeix en un context de canvis accelerats que fan extraordinàriament difícil assentar un corpus deontològic suficientment acceptat i respectat.

Convencionalment es parla de Dret de la Informació per fer referència al conjunt de normes de caràcter jurídic-positiu que regulen l'activitat periodística dels mitjans de comunicació social. En la major part dels estats democràtics aquest conjunt de normes, que és força dispers, està subjecte a processos reguladors i des-reguladors que depenen en gran manera de les successives interpretacions polítiques que es fan de les necessitats socials i dels criteris predominants sobre el paper dels mitjans de comunicació. Si en algun camp es veu clara la relació de doble direcció que hi ha entre el Dret i la realitat, és en l'informatiu. Els mitjans de comunicació interrelacionen una sèrie de subjectes -les empreses, els grups socials amb major ascendència política o econòmica, els professionals, i el públic consumidor i alhora protagonista de la informació- que constitueixen la societat mateixa. És prou evident que les normes que regulen la comunicació són un reflex clar del tipus d'interrelació que hi ha entre tots aquests subjectes, així com que les mateixes normes realimentaran d'una manera directa i eficaç aquesta interrelació.

El Dret de la Informació ha anat veient reconegut i eixamplat l'àmbit en la mesura que s'ha pres consciència del paper que la comunicació social juga en el món d'avui. Comprovada la importància del control de la comunicació per part del poder polític, s'han establert les regles del joc pel que fa a la titularitat dels mitjans i l'accés als mateixos; vista la complicació tecnològica que té la transmissió de senyals, s'ha anat posant un cert ordre en l'ús dels espais ràdio-elèctrics; i es busquen noves respostes legals als problemes que planteja la continua aparició de suports informatius impensables fa uns anys. Però tot això s'ha anat fent sobre la

marxa, amb un apressament i una manca de reflexió global que eren inèdites en la història jurídica de la humanitat. El Dret de la Informació es mostra encara balbucient en molts aspectes, i pertot apareixen esquetxes imprevisibles quan no grans esvorancs que estan encara per explorar. Les revolucions tecnològiques dels últims anys han creat una situació d'intercomunicació planetària que sobrepassa els límits polítics i geogràfics dels estats. Però, sobre tot, l'impacte dels mitjans actuals és tan gran i els seus efectes tan imprevisibles que els legisladors es troben constantment superats per les circumstàncies i la jurisprudència segueix línies insegures i vacil·lants. "Hi ha -escriu Carlos Soria- un cercle de fluxos i refluxos entre l'ethos informatiu i l'ordenament del Dret de la Informació, la dinàmica del qual està presidida, en últim terme, pel postulat de la realització de la justícia. La interacció significa, en termes tècnics, que hi ha un procés continu de positivització de normes ètiques i també una fase d'experimentació ètica dels nous problemes, abans d'arribar a la seva positivització en el Dret de la Informació".⁴²

Reapareix, doncs aquí, la idea de la deontologia com un estadi prejurídic. Però és tant gran el cúmul de nous problemes i de dubtes morals que genera el desenvolupament exponencial dels mitjans de comunicació, que l'ordenament jurídic no dona l'abast per assumir-los i donar-hi resposta. Això pot portar a un desànim deontològic, a pensar que al marge de la llei l'única norma vàlida és la de les conviccions morals individuals. O, pel contrari, pot ressaltar el caràcter quasi positiu de la deontologia periodística, en tant que configuració de facto d'una normativa que el Dret es resisteix a incorporar o que, per diferents raons, no acaba de fer seva. En aquesta línia, Soria cita un pioner de la matèria, com és Terrou, qui ha arribat a afirmar que l'àmbit del Dret de la Informació no inclou només les regles establertes pel poder públic, legislatiu, executiu o judicial, sinó que està format també -en tant que ordenament- per totes les regles professionals d'origen convencional o que hagin estat establertes i sancionades -d'acord amb la llei- per institucions lliurement establertes per la professió o amb el seu concurs. Es el cas dels codis d'ètica professional o dels anomenats "consells de premsa".⁴³ En canvi, el primer catedràtic de Dret de la Informació que hi va haver a Espanya, José María Desantes, tot i ser un dels autors que més arguments ha aportat a propòsit de l'acoblament entre l'esfera del Dret i la de la deontologia, s'ha esforçat molt a aportar arguments a favor de la distinció acadèmica entre el Dret de la Informació i la

---

⁴² Nota preliminar de l'edició espanyola de DIRIEUX, Emmanuel: op.cit., p.17

⁴³ La referència correspon a TERROU, Fernand: "Sociologie juridique et droit de l'information", a *Sociologie de l'information. Textes fondamentaux* Paris, 1973

Deontologia de la Informació que tenen, com és obvi, un bagatge important de qüestions comunes.

En qualsevol cas, la frontera que separa l'espai jurídic del deontològic és oberta en les dues direccions. Les normes que va consolidant la deontologia periodística tendeixen a buscar una assumpció jurídica en la mesura que compten amb el fonament moral i el consens necessaris. I, inversament, moltes de les llacunes que presenta el Dret de la Informació són omplertes, en part, per la deontologia periodística que, si té tendència a estructurar-se com un sistema normatiu és, possiblement, pels déficits que presenta el mateix Dret. Així mateix, la dinàmica de la deontologia periodística opera també en sentit descendent: en la mesura, que contínuament treu a la llum nous problemes que planteja la comunicació social, desvetlla en la societat una nova preocupació ètica. Perquè cal fer també esment de les suspicàcies que l'ordenament jurídic suscita en els sectors que actuen com a actors del procés de la comunicació social. La informació té un reconeixement generalitzat com a saba de l'estructura política i social, i és prou conegut que el seu control es considera clau com a ressort del poder. Això equival a dir que l'àmbit deontològic opera com a sobreexidor de les insuficiències i de les contradiccions que presenta l'ordenament jurídic en aquest camp en tant que resultant de les lluites pel poder econòmic i polític. Els actors més actius del procés comunicatiu -bàsicament els professionals i les empreses de la comunicació- estan en condicions privilegiades per detectar les disfuncions que el mateix poder (el poder executiu, però també els poders legislatiu i judicial) genera en la dinàmica informativa i per reintroduir en la societat la demanda d'uns comportaments ètics. Carlos Soria escriu a aquest respecte: "L'estat de fluïdesa en que pot trobar-se el dret positiu de la informació, i que determina la necessitat de l'ethos informatiu, és fruit, de vegades, de la particular pressió política que suporta la creació i interpretació del Dret de la Informació. Per afectar a una matèria amb tant de relleu social com és la informació, i per afectar igualment un dret humà fonamental com és el dret a la informació, constitueix una cruïlla de posicions polítiques o de plantejaments ideològics, de vegades divergents, de vegades contraposats, que posen en evidència les diferents interpretacions de fons que es mantenen sobre el fonament i l'exercici del dret a la informació".

En la cita anterior surt hi apareix el concepte del "dret a la informació", que s'inscriu en la família de drets i de valors que configuren la base ètica d'aquest camp. Hem dit anteriorment que tant l'ordenament jurídic com la deontologia emergeixen, a diferents nivells, d'una base ètica. Aplicant aquesta idea al camp que ara ens ocupa, podem dir també que tant el Dret de la

Informació com la deontologia periodística es recolzen en una mateixa plataforma ètica, una plataforma que està configurada genèricament pel conjunt de conviccions morals imperants a la societat i, d'una manera més específica, per tot allò que en la "constitució" moral que són els Drets Humans fa referència al fet informatiu.

La llibertat d'expressió -reconeguda per molts com un dels pilars de l'edifici deontològic i jurídic de la informació- té un reconeixement progressiu en els diversos textos que en els últims dos segles han perfilat els Drets Humans. La seva acta de naixement data de la Independència americana (1776). El Dret XII de la Declaració de Drets de Virginia diu que "la llibertat de premsa és un dels grans baluards de la llibertat i no pot ser restringida mai, més que per governs despòtics". Però als Estats Units la llibertat de premsa va quedar eficaçment garantida per mitja de la Primera Esmena de la Constitució de 1791, segons la qual el Congrés no pot fer cap llei que restringeixi la llibertat de paraula o de premsa. De forma quasi paral·lela, la Declaració dels Drets de l'Home i del Ciutadà del 26 d'agost del 1789, proclamava a l'article 11 que "la lliure comunicació de pensaments i opinions és un dels drets més preuats de l'home: tot ciutadà pot, per tant, parlar, escriure, imprimir lliurement, amb la condició de respondre per l'abús d'aquesta llibertat en els casos determinats per la llei". La llibertat d'expressió s'expansiona per tot el món com a element clau d'una nova frontera ètica de la humanitat, però també a cavall de l'onada liberal que impregna l'economia i l'expansió del capitalisme. Dins del sistema dels Drets Humans és una peça clau però no més que altres que passen més desapercebudes. Si es veu impulsada és perquè la llibertat d'expressió juga a favor dels interessos d'una immensa indústria emergent, la de la comunicació, i dels nuclis de poder polítics i econòmic que hi tindran fàcil accés. Els aspectes incòmodes de la llibertat d'expressió ja seran convenientment limitats per legislacions restrictives (pròpies, com advertia la declaració americana, de règims polítics autoritaris) i per la necessitat d'harmonitzar aquest dret amb altres drets considerats bàsics.

L'article 19 de la Declaració Universal de Drets Humans proclamada per l'ONU el 10 de desembre de 1948 diu: "Tot individu té dret a la llibertat d'opinió i d'expressió; aquest dret inclou el de no ser molestat a causa de les seves opinions, el d'investigar i rebre informacions i opinions, i el de difondre-les, sense limitació de fronteres, a través de qualsevol mitjà d'expressió". Com podem veure, la llibertat d'expressió té també un lloc preeminent en aquesta declaració, que és la que d'una manera més solemne consolida els Drets Humans com a sistema ètic prevalent en el món. Però en aquest article hi ha un element molt important, tan o

més important que la llibertat d'expressió. Hi és clau la paraula "rebre". Aquesta paraula consolida un dret que havia estat flotant en l'esfera dels drets humans durant molt de temps, però que fins aleshores no havia estat objecte d'una explicitació: el dret a la informació. Aquest va ser refermat a l'article 10 del "Conveni Europeu per a la Salvaguarda dels Drets Humans i de les Llibertats Fonamentals" signat l'any 1950 a Roma i va començar així el camí cap al seu reconeixement positiu en diferents estats.⁴⁴

En el dret a la informació s'assenta, molt més encara que en la mateixa llibertat d'expressió l'edifici deontològic del periodisme. És en la mesura que la informació és concebuda com a patrimoni de la societat i no només com una mercaderia que es compra i que es ven que es pot parlar d'ètica professional en un sentit autèntic, és a dir entesa com a una formulació de les obligacions del grup professional respecte als interessos comuns i no només com l'inventari d'uns privilegis corporatius. Com veurem, la major part dels codis deontològics (i podria dir-se que la totalitat dels que mereixen tal nom) tenen com a base i punt de partida el reconeixement que la informació és un bé social i que la seva difusió ha de ser considerada com un servei públic. A partir d'aquest es fan derivar altres elements claus de la deontologia periodística, com són la veracitat i la integritat de la informació, el dret de rectificació, el dret d'obtenció d'informació per part de les administracions públiques, etc.

Malgrat formar part del mateix clima ètic (i fins i tot d'anar "empaquetats" en el mateix article de la Declaració), els conceptes de llibertat d'expressió i de dret a la informació no han tingut la mateixa fortuna pel que fa a la seva assumpció per part dels poders estatals. Com ja s'ha dit, la llibertat d'expressió, encara que amb limitacions i entrebancs, ha esdevingut un dels estandards de les llibertats formals pròpies dels estats democràtics i, consegüentment, eix del Dret de la Informació. En canvi el dret a la informació ha topat amb moltes més dificultats. D'una part, és un concepte que no queda definit per uns paràmetres gens clars (com succeeix, val a dir-ho, amb altres drets humans reconeguts, com ara el dret a una vida digna, a una justa retribució, a l'honor, etc.) i és perfectament opinable el grau i la forma de gaudiment. D'altra part, aquest és un concepte que tradicionalment ha estat vist amb un gran recel pels poders factuais, que sempre han entès que la informació, precisament per la importància que li atribueixen, és un bé la distribució del qual cal controlar. Més encara quan del text de l'esmentat article 19 i del context en que aquest s'insereix se'n pot induir clarament la característica d'universalitat del dret a la informació. Els avenços tecnològics juguen a favor

---

⁴⁴ El reconeixement de la llibertat de premsa i del dret a la informació seran tractats més extensament a 4.2.

d'aquesta universalitat, però en canvi la compartició política del món ha actuat com un fre. No en va el debat sobre el lliure flux de la informació ha tingut protagonisme en les relacions internacionals dels últims anys; i, a una altra escala -en el dia a dia de la feina periodística- és prou conegut que la manipulació i la desinformació són el problema fonamental de tota preocupació ètica. En aquest sentit, si la llibertat d'expressió és, dèiem, l'eix del Dret de la Informació, el dret a la informació ho és de la deontologia periodística.

Un altre dels drets humans que ocupa un ampli espai a la base ètica de la deontologia periodística és el dret a l'honor i al bon nom, dret que ha entrat en l'ordenament jurídic d'alguns estats signants de la Declaració universal acompanyat del dret a la intimitat. Aquest és un cas clàssic d'assumpció per part del Dret de noves realitats conformades pels avenços tecnològics i els nous estils de vida. D'aquesta família de drets se'n deriven normes omnipresents en els codis deontològics, tal com el respecte escrupolós del principi de presumpció d'innocència, la salvaguarda de la pròpia imatge de les persones, la no intromissió en situacions de dolor o aflicció, etc. Els drets a l'honor i a la intimitat apareixen sovint com a contraposats del binomi llibertat d'expressió/dret a la informació. És evident que en l'exercici d'aquests drets hi ha una limitació mútua, i l'ordenament jurídic ha tingut sempre problemes per compaginar-los o jerarquitzar-los. La jurisprudència ha trobat dificultats per establir unes bases fermes de discerniment, i la casuística generada ha retopat cap al camp deontològic.

I cal esmentar encara la llibertat de consciència, que és un dret universal que troba en el camp de la comunicació social algunes aplicacions ben característiques. D'una part connecta amb la llibertat d'expressió en el sentit d'encoratjar la lliure producció d'idees i la lliure comunicació de les mateixes. I d'una altra part dona peu a que siguin establertes les garanties degudes per als periodistes i en general per als professionals que intervenen com a mediadors en el procés informatiu per tal que aquest no violenti les pròpies conviccions. Aquest aspecte deontològic sembla circumscrit, en principi a la relació que s'estableix entre el professional i l'empresa difusora, però també té com a teló de fons el dret a la informació veraç i objectiva donat que aquesta difícilment podria arribar al públic a través d'un mitjà en que es produís una clara distorsió entre els plantejaments informatius i la particular opinió dels seus periodistes.

Com es pot veure, doncs, els Drets Humans -a través de les declaracions que els han anat proclamant- ens proporcionen un entrellat moral relativament ample sobre el qual fer descansar la deontologia i del qual emergeix també l'ordenament jurídic de la informació en els estats de dret. Aquest ordenament té alguns factors comuns en la majoria de les constitucions

democràtiques, però deixa nombrosos serrells. I precisament perquè el terreny de la deontologia és més difús que el de la normativa jurídica, una de les seves característiques és la complexitat. Com ha indicat José María Desantes, la creixent complexitat tècnica de la informació porta a la complexitat dels coneixements i de l'activitat de l'informador i, en conseqüència, la complexitat de les normes per les quals es regeix. Si les normes jurídiques són complexes, més ho poden ser les deontològiques, que afinen fins abastar gammes de drets i deures que la llei, en la seva generalitat, no pot abastar. L'anàlisi de les noves situacions que presenta cada dia la realitat informativa i l'aprofundiment en la reflexió sobre les solucions pragmàtiques que s'hi troben permet arribar a la creació d'un corpus deontològic -inimaginable fa alguns anys- que és, d'altre part, molt més obert i mal·leable que l'ordenament jurídic.

Tant si atenem als continguts dels mitjans de comunicació com si ho fem a les tècniques de difusió dels mateixos, no hi ha dubte que el periodisme és una activitat cada vegada més complicada. Giannino Piana ha senyalat que les majors dificultats que trobem avui en plantejar-nos el problema de l'ètica professional del periodista, especialment a nivell normatiu, van unides d'una part a la situació de fluïdesa que caracteritza la identitat del professional de la comunicació i d'una altra a aquesta complexitat dels procediments a través dels quals es realitza la comunicació.⁴⁵ En el fenomen de la informació hi concorren fets i processos d'ordre molt divers. Pensem, per exemple, en categories com la llibertat d'expressió, la lliure competència en el mercat, la veracitat, la idea de servei públic, el dret a la intimitat... Diferents drets o valors -considerats tots ells com a trets bàsics del sistema moral imperant- il·luminen el procés informatiu des de diferents angles i generen, alhora, àmplies zones de penombra. Això és el que fa extraordinàriament difícil dibuixar un marc ètic generalment acceptable: o ens haurem de conformar amb la definició abstracta d'uns valors, o haurem d'admetre que les normes deontològiques continguin -com de fet succeeix- una sèrie d'elements de caràcter molt heterogeni. La tendència a sobredimensionar l'un o l'altre d'aquests elements produeix formes consistentes de desequilibri, amb risc de provocar grans distorsions de l'activitat informativa. Els mateixos codis deontològics difereixen en alguns aspectes i ocasionalment poden entrar fins i tot en contradicció en algunes parcel·les. Però, com succeeix amb l'ordenament jurídic, tenen una quantitat considerable d'elements comuns que formen un "corpus" bàsic cada vegada més consistent. Un corpus que es complementa, d'altre part, amb

---

⁴⁵ PIANA, Giannino: "Etica e deontologia professionale del giornalista", a *La professione fra ideale e realtà. Per una rilettura etica dei codici deontologici* Actes del segon seminari (6-10 de juny de 1988) Instituto di Etica Sociale. Collectio Ethica, n.7 (pp. 71 i ss.)

allò que en podríem dir la deontologia oral, aquell cúmulo d'experiències i de normes pràctiques de conducta que no han estat en general objecte de codificació però que han anat passant a formar part d'allò que en podríem nomenar la cultura democràtica de la professió periodística.

2.3.1. Ètica periodística: perquè?

Qualsevol periodista que es trobi en un moment de vacil·lació sobre la conducta a seguir en un determinat episodi de la seva vida professional pot fer-se aquesta pregunta elemental: i, finalment, perquè actuar èticament? La veritat és que quan el periodista pren consciència de formar part d'un engranatge, de no ser més que una peça d'una indústria en la qual la seva pròpia consciència no deixa de ser una anèdota, sent la temptació de desprendre's de qualsevol preocupació deontològica. No li falten ocasions i estats d'ànim que el conviden a fer-ho. Al gran mercat de la comunicació hi ha molts productes que s'han desfet de -o que han tingut mai- el valor de la informació entesa com a bé públic. Productes que, senzillament, es posen a la venda amb l'únic objectiu de satisfer les apetències d'uns empresaris que, d'acord amb la lògica del sistema econòmic, no busquen altra cosa que la maximització del benefici. O productes respecte als quals els seus promotors mantenen un altre tipus d'expectatives, d'ordre ideològic, polític, religiós, etc. En altres temps els periodistes, o almenys la majoria dels periodistes, es sentien molt identificats amb el producte que contribuïen a elaborar. Els sistemes de producció de la premsa singularitzaven molt la seva aportació a través de l'estil literari i de la firma. Però la professió de periodista ha estat sempre -i és cada vegada més- una professió assalariada: el periodista ven el seu treball -que ara, amb la sofisticació dels processos productius dels mitjans audiovisuals i de la mateixa premsa, és en molts casos perfectament anònim- a canvi d'una remuneració. ¿En què es diferencia això d'altres treballs industrials, ja siguin de caràcter manual o de caràcter intel·lectual? ¿A què treu cap la preocupació ètica?

Hi pot haver raons d'ordre molt divers per justificar el seguiment per part del periodista d'unes normes de caràcter deontològic. La primera d'aquestes raons no té una fonamentació moral. Es tracta de l'assumpció conscient o inconscient de que l'adequació a uns determinats models de conducta contribueix a assolir un status professional. Aquests tipus de motivacions són, com s'ha vist anteriorment (2.2.2.), les que diferents corrents sociològics subratllen en les seves anàlisis dels fenòmens deontològics i, evidentment no s'ha de descartar que tinguin un pes més o menys gran en les conductes dels periodistes. Robert White, autor d'un documentat estudi sobre els factors que han determinat el desenvolupament de l'ètica periodística, és de l'opinió que l'obtenció de status no és un dels que té major incidència en el cas d'aquesta professió. Ho atribueix a la diversitat de rutes d'accés al seu exercici i també a les ambigüitats

ètiques derivades del marc econòmic en què es desenvolupa l'activitat informativa.⁴⁶ D'una part, es produeix una constant instigació als periodistes com a grup a l'observança de les normes i a l'extensió d'aquestes a noves àrees de conducta; però també hi ha un enaltiment social del periodista o del productor de programes que són més creatius i més crítics respecte a allò que està establert política o culturalment, encara que això comporti una situació de conflicte respecte als editors o fins i tot una violació de les normes deontològiques convencionals; Costa doncs establir correlacions entre el seguiment d'unes pautes ètiques i l'augment del status. És important subratllar que els periodistes majoritàriament no exerceixen la professió de forma liberal sinó en un règim de salari i que, en conseqüència, no han de "vendre" una determinada imatge professional a una potencial clientela. Per la mateixa raó, la lleialtat envers els col·legues i envers la professió, element central en altres deontologies, no té gairebé cap presència en els codis d'ètica periodística. White és del parer que l'ethos dels professionals dels mitjans de comunicació tendeix a estar relacionat amb les filosofies públiques de la comunicació i amb el paper que el periodisme té en el procés cultural i polític d'una nació.

Una altra raó per al capteniment deontològic que tampoc no té unes autèntiques arrels morals és de caràcter comercial. La feina del periodista no es contractada directament pel públic sinó que s'aboca en un producte que col·loca en el mercat una empresa o una organització. Aquesta, com qualsevol altra entitat subjecta a la llei de l'oferta i la demanda, procurarà adaptar els continguts informatius als gustos del potencial públic consumidor. En la mesura que el públic demana un producte que ofereixi determinades garanties, les empreses tendeixen a homologar aquest producte amb uns estàndards que, almenys en part, poden quedar definits per unes normes coincidents amb les que dicta la deontologia professional dels periodistes. En altres paraules, hi ha situacions de mercat en què es produeix una confluència d'interessos entre els consumidors dels productes periodístics, els professionals i les empreses. Independentment de quines siguin les motivacions autèntiques que poden guiar a cadascun d'aquests grups, les respectives actituds poden generar un terreny de confluència ben abonat per a la deontologia. En aquest sentit, els interessos dels professionals i de les empreses poden ser coincidents, i existeixen exemples de codis deontològics d'àmbit exclusivament empresarial que són modèlics per als corresponents sectors de la comunicació. Aquest tipus de situacions

---

⁴⁶ WHITE, Robert: "Social and Political Factors in the Development of Communications Ethics", a COOPER, Thomas W. (ed.): op. cit., p. 50-51

es dona, sobre tot, en empreses amb molta tradició i solera que -per convenciment o per raons estratègiques- basen la seva penetració en el mercat en oferir una informació amb les degudes garanties d'observança ètica i de qualitat (dos atributs que, com veurem més avall van indestriablement units). Tot i això, una anàlisi en profunditat dels codis i de les seves interpretacions pot posar al descobert matisos significatius. Així, el concepte d'objectivitat, lloc comú de la deontologia informativa, pot ser entès com una pura adequació a unes regles formals o com la pretensió d'aconseguir un reflex d'aspectes ocults de la realitat social (veure 4.2.1.). A la pràctica es fa molt difícil destriar fins a on arriben les motivacions de rel moral i les de caràcter comercial en la formulació de normes deontològiques que es produeix en el si de les empreses que controlen els mitjans de comunicació. No es pot dubtar que aquestes poden estar guiades també per raons de caràcter essencialment ètic i, de la mateixa manera, els periodistes poden assumir unes normes no tant per la valoració moral que en facin sinó com una manera d'adherir-se a les conveniències de les empreses a les quals presten els seus serveis i d'adquirir amb imatge pública respectable. D'una altra part, periodistes i empreses informatives poden coincidir també en una motivació de caràcter pragmàtic per propugnar la formació d'un corpus deontològic, que és la defensa comú davant de la perspectiva de regulacions no desitjades per part del poder polític. Es donen situacions en què aquest, amb el pretext de salvaguardar uns determinats drets, insta el poder legislatiu perquè emfasitzi en l'ordenament jurídic de l'activitat periodística uns determinats drets en detriment d'uns altres que els periodistes i les empreses consideren prioritaris. L'anomenada autoregulació ha tingut de vegades el mòbil de fer de barrera davant de l'"amença" d'una legislació restrictiva per a la llibertat d'expressió.

Les motivacions exposades fins aquí per a la formulació i el seguiment d'una deontologia periodística tenen en comú el seu caràcter exogen respecte als valors morals, independentment de que aquests hi puguin ser també reconeguts i de que circumstancialment puguin ser útils per defensar la mateixa causa. Però evidentment, si no ens conformem amb les explicacions de caràcter sociològic o econòmic, hem de contemplar un altre tipus de mòbils que sí que tenen el seu origen en les conviccions morals dels professionals. Dins ja d'aquesta esfera s'ha de prendre en consideració l'adequació personal de cadascun dels professionals als valors ètics que considera prioritaris a títol individual. La relació entre la moral de caràcter personal i la deontologia d'un grup social és un tema àmpliament debatut. Justament, com ja s'ha vist abans, un dels arguments que solen esgrimir els detractors de les deontologies parcel·làries és el de la

unicitat de l'ètica: segons aquesta línia discursiva, si el professional s'até a les seves pròpies conviccions, ja no queda lloc per a una deontologia que, eventualment pugui violentar-les. És evident que el fet d'exercir una determinada professió no uniformitza necessàriament les creences ni les conviccions morals dels individus com a tal i independentment de la seva condició professional. I no hi ha cap raó per pensar que en el cas del periodisme hagi de ser així d'una manera especial: si alguna vegada la professió periodística havia estat definida com una mena de "sacerdoci", és ben clar que aquesta descripció ha deixat de ser vàlida en l'estructura professional actual, on trobem una gran varietat d'extraccions socials, ideològiques i polítiques i on, a més, l'exercici professional queda més i més desvinculat de les pròpies percepcions. Els periodistes, en tant que persones morals, aporten moralitat a l'exercici professional, però no més ni menys, ni d'una manera gaire diferent que ho puguin fer els tomers, els químics o els traductors. Aquests arguments es poden rebatre, en part, apel·lant al caràcter necessàriament intersubjectiu de l'ètica (veure 2.1.1.), però tot i així, subsisteixen esculls difícils de superar quan el sistema de normes que regeixen la conducta individual entren en confrontació amb els que pretenen guiar les conductes col·lectives. Alguns tractadistes de la deontologia han tractat d'obviar aquestes dificultats per diferents vies. Així Klaidman i Beauchamp consideren que el periodista ha de conrear d'una manera especial un determinat tipus de virtuts morals. Les que posseïa Sant Francesc, admirat per la seva tendresa i per les seves mostres d'afecte envers als altres, no són les que els venen al cap a aquests autors quan pensen en les que semblen més apropiades per als reporters i per als editors dels mitjans de comunicació. Però segons ells, cap sistema ètic pot proveir abastament solucions fetes a mida per tots els problemes morals que ens deixen perplexos tant a la vida com a la feina periodística, de manera que tot el que pot demanar-se és una aproximació raonada i sistemàtica a totes les qüestions però deixant un ampli marge als plantejaments pràctics i al sentit comú.⁴⁷ Davant del relativisme ètic al que aboca quasi necessàriament aquesta posició, altres autors justifiquen l'existència d'uns sistemes de normes més definits encara que puguin entrar en conflicte obert amb valors morals de caràcter més general. Així Daniel ressaltava les contradiccions que hi ha en avaluar l'excel·lència periodística i els estàndards que la defineixen segons que ho facin membres de la mateixa comunitat professional o els membres de la comunitat del llenguatge ordinari. Segons aquest autor, els periodistes, en la seva condició de tal, no estan implicats per les regles de la moralitat ordinàries; però, al mateix temps, són

---

⁴⁷ KLAIDMAN, Stephen / BEAUCHAMP, Tom L.: "The Virtuous Journalist: Morality in Journalism", a COHEN, Elliot D. (ed.): op.cit., pp. 39 a 49

persones ordinàries i en aquest sentit la definició d'ésser moral pot militar contra aquells actes fets segons la capacitat professional.⁴⁸ En qualsevol cas, tant si la deontologia periodística es veu com la hipertròfia d'unes predisposicions morals com si es basa en un sistema de valors autònom, és ben clar que el seu bagatge doctrinal ha de mantenir un difícil equilibri entre el respecte a la moral individual (concretat, per exemple, en la clàusula de consciència) i l'establiment d'una sèrie de deures i de drets específics. Aquest equilibri és, tanmateix, fràgil i experimenta els seus punts més dèbils en situacions límit com per exemple quan el reporter ha d'optar entre fer una cobertura informativa que jutja d'interès o donar prioritat a salvar una vida (veure 4.5.1.).

La justificació ètica de la deontologia professional, més enllà de les exigències de la moral individual, ha de buscar-se, com ja s'ha dit anteriorment, en la projecció social de la tasca realitzada. En el cas del periodisme aquesta projecció ve donada per la consideració de la informació com un bé públic, com un patrimoni social. Fa molts anys que se sent dir que sense una premsa que funcioni no hi ha democràcia. Aquesta frase pot ser ampliada ara, òbviament, per referir-nos al conjunt dels mitjans de comunicació. Però, ¿què es vol dir exactament quan es parla de la informació com un bé públic? Doncs que, al costat de l'interès dels receptors individuals en rebre la informació específica que reclamen per al seu consum, hi ha una demanda col·lectiva per assegurar un tipus d'informació que, independentment dels interessos individuals, és funcional per al conjunt de la societat. En aquest sentit, la informació seria un tipus de bé equiparable als que van ser definits com "merit goods" per part dels economistes responsables de la "teoria dels bens públics".⁴⁹ La informació -la informació de qualitat, segons els criteris que repassarem després- seria en aquesta perspectiva un tipus de bé comparable a l'educació o la sanitat, encara que per raó de la seva novetat com a fenomen massiu, no hagi estat habitualment inventariada com a tal. Òbviament aquí es topa amb la dificultat clàssica de les ètiques utilitaristes: definir i arribar a un consens verificable sobre el concepte d'interès públic (tema al qual ja s'ha fet referència a 2.1.2.), i més si es té en compte que el producte de la tasca periodística està construït amb missatges carregats de significació i que, per tant, l'avaluació de la seva pertinència és difícilment deslligable de les interpretacions ideològiques i de les relacions de poder que s'estableixen entre els usuaris dels signes.

---

⁴⁸ DANIEL, Stephen H.: "Some Conflictin Assumptions of Journalistic Ethics", a COHEN, Elliot D. (ed.): op. cit., pp.50-57

⁴⁹ MUSGRAVE, Richard A.: *The Theory of Public Finance* McGraw-Hill. Nova York, 1958

A la pràctica el que succeeix és que totes o algunes de les citades motivacions interactuen de forma entremesclada i confosa. En l'acceptació per part d'una empresa d'un codi deontològic hi pot haver una part de pacte amb els periodistes que hi treballen, una part de motivació comercial, una part de convicció personal d'alguna de les persones amb ascendència en la presa de decisions. I pel que fa als professionals, no sempre és fàcil destriar les motivacions corporativistes de les de caràcter filantròpic. Però, en qualsevol cas, la recerca d'una certa identitat professional pot no ser, al cap i a la fi, quelcom tant negatiu com s'ha pretès des de les posicions més escèptiques. Es podrà discutir indefinidament sobre les fonamentacions morals que té o que ha de tenir l'exercici professional; es podrà debatre la conveniència de definir més o menys les normes que ha de regir les conductes del periodista. Però, si més no, cal admetre que allò que no és possible és que la seva vida professional pugui ser completament "amoral", donat que el periodista es troba contínuament comminat per la dinàmica de la seva feina a prendre decisions que tenen indubtables conseqüències per a terceres persones o per al conjunt de la societat. "Ser informador -escriu Carlos Soria- és principalment, una manera de ser. La responsabilitat pròpia dels informadors rau en la seva identificació amb els fins de la informació; en el seu criteri per discernir la veritat; en el seu esperit de llibertat per actuar sempre d'acord amb una consciència ben formada; en el seu sentit de la responsabilitat per fer front a les conseqüències de la seva actuació. La veritable qualificació d'un periodista resideix, doncs, en les seves motivacions".⁵⁰ Des d'aquesta perspectiva, es pot fer una relectura del concepte de competència professional.

---

⁵⁰ SORIA, Carlos: op.cit., p.96

2.3.2. El repte de la qualitat

En parlar genèricament de deontologia (veure 2.2.2.) ja s'avançava la idea de que en certa manera es pot dir que el bon professional és aquell que actua d'acord amb unes bases ètiques compartides pels components de la professió. La possessió d'una sèrie de coneixements o d'habilitats i el domini d'unes tècniques més o menys innovadores situen sens dubte al periodista en millors condicions per executar la seva feina. Però allò que li és essencial, allò que el fa realment periodista i "bon" periodista és pensar i actuar d'acord amb el bagatge deontològic propi de l'ofici.

Aquesta apreciació sobre la qualitat que acabem d'aplicar a la figura del professional el podem projectar també cap al producte informatiu. No es pas cap casualitat que, mentre es reclama més ètica als mitjans de comunicació, el periodisme que es fa sigui tan durament criticat des de molt diversos fronts socials. Se li retreu un excessiu nivell d'inexactitud, un seguidisme acomodaticí de les fonts oficials d'informació, una manca quasi total de defenses davant de les filtracions interessades i les manipulacions més barroeres, una tendència a convertir en banals les qüestions importants i una falta de recursos pedagògics per fer comprendre les coses complicades... Hi ha, en paral·lel, una demanda d'una major qualitat de la informació i una demanda de majors dosis d'eticitat. Això no s'ha de considerar estrany, donat que en el fons es tracta de la mateixa demanda. Aquesta identificació s'ha de fer sobre la base de defugir tota temptació fonamentalista en l'exercici del periodisme i acceptar sense reserves que la informació no ha de ser un instrument posat al servei de cap mena de poder sinó un bé de domini públic i que ha de ser, efectivament, un servei públic. Sobre aquesta base és ben clar que parlar d'ètica de la informació (o de deontologia periodística) és parlar d'informació de qualitat, és a dir, d'informació que sigui allò que ha de ser: no una trivialització de la realitat, no una deformació sistemàtica dels fets, no un relat del món impregnat de continguts ideològics i de missatges coercitius.⁵¹

Cal reconèixer que no resulta gaire fàcil definir positivament què és o què ha de ser el periodisme de qualitat. Tant el públic com els mateixos professionals de la informació

---

⁵¹ La identificació entre periodisme ètic i periodisme de qualitat és una constant de nombrosos tractats sobre deontologia professional. Vegi's, per exemple:

- KLAIDMAN, Stephen / BEUACHAMP, Tom L.: op.cit.
- BELSEY, Andrew / CHADWICK, Ruth: *Ethical issues in journalism and the media* Routledge. Londres, 1988 (pp. 1-14)

acostumen a exercir una crítica severa sobre els missatges que circulen a la comunicació pública dels actuals mitjans, però rares vegades s'assenyala un producte concret i es diu "això és bon periodisme". De fet el que succeeix és que se'n fa molt de bon periodisme, però els indicadors per assenyalar el dolent són molt més clars i el que, simplement, respon a les normes ètiques apreciades per la societat passa desapercebut com a tal. Stephan Russ-Mohl s'ha plantejat recentment la necessitat de fer i de reconèixer el periodisme de qualitat com a fet constitutiu d'una societat més cohesionada.⁵² El punt de partida és aquí també el deteriorament observat en la qualitat del periodisme i del discurs públic en general, però l'autor intenta avançar en la recerca d'uns paràmetres de la qualitat així com també en la definició d'unes estratègies empresarials per aconseguir-lo, unes "polítiques del periodisme" que no s'han de confondre amb les "polítiques dels media" que tenen com a missió principal assegurar un ampli ventall de continguts de tota mena per tal de garantir un espectre plural d'opinió pública.

Per començar la seva reflexió, Russ-Mohl planteja l'aplicació d'un "polígon màgic" similar al que ha esdevingut una part de la saviesa clàssica en les discussions sobre polítiques econòmiques. I és que les polítiques sobre periodisme tenen en comú amb les polítiques econòmiques que han d'actuar sobre un nombre molt grans de magnituds i de variables que estan interrelacionades en una atapeïda i inextricable xarxa, de manera que és molt difícil actuar sobre una d'elles sense que les altres se'n ressentin de manera imprevisible i, possiblement, en un sentit disfuncional. Aquest polígon pot estar constituït, en una primera aproximació, pels següents elements:⁵³

REDUCCIÓ DE COMPLEXITAT

- Factualitat
- Simplicitat
- Comprensibilitat

---

⁵² RUSS-MOHL, Stephan: "Regulating Self-regulation: the Neglected Case of Journalism Policies", *Communications*, 18:2, 1993.

Aquest article té com a punt de partida la consideració del paper que la informació ha de jugar en el procés d'integració europea, però una bona part del seu contingut és una reflexió sobre els elements constitutius d'una informació de qualitat.

⁵³ Tot i que alguns elements d'aquest "polígon" podrien ser discutibles (com és el d'objectivitat, que molts autors substitueixen pel de cura), s'ha optat per respectar la relació proposada per Russ-Mohl. Tan sols s'hi han fet algunes modificacions per tal que els ítems no es referissin exclusivament a la premsa i fossin generalitzables a tots els mitjans informatius. Així, s'ha substituït el terme "llegibilitat" pel de "comprensibilitat", i "incentius per llegir" per "estil atractiu". Així mateix s'ha d'advertir dels riscos de que en la traducció de l'anglès s'hi produeixin algunes variacions dels matisos conceptuals.

OBJECTIVITAT

- Precisió factual
- Adequació als nous valors
- Equitat, imparcialitat
- Documentació
- Varietat de perspectives
- Separació de fets i opinions

TRANSPARÈNCIA

- Identitat de les fonts
- Condicions d'obtenció del material

NOTICIABILITAT

- Immediatesa
- Importància del tema

ORIGINALITAT

- Estil atractiu
- Grau d'investigació pròpia

Aquesta relació està feta atenent al criteri "qualitat", però com es pot comprovar molts dels ítems que s'hi proposen (com ara els relatius a la cura o a les fonts) solen aparèixer amb certa freqüència en els codis deontològics de la professió periodística. I altres hi podrien ser: constatem, encara que sigui de passada, que rares vegades els codis inclouen normes a propòsit del plagiarisme (autèntica plaga de l'exercici professional) o de l'esforç que cal fer per que la informació resulti comprensible (qüestió que sembla clau, fins i tot des d'una perspectiva deontològica, si realment l'ètica periodística s'ha de fonamentar en la idea que la informació és un servei públic).⁵⁴ Observem, doncs, per una via inductiva, que quan comencem a fer un esforç per definir la qualitat en termes positius, aquest concepte tendeix a superposar-se al de l'ètica professional.

El problema com dèiem és que aquest "polígon", per més que se'l bategi com "màgic" no ens ofereix solucions senzilles ni receptes meravelloses. Alguns dels objectius es solapen; altres no poden ser perseguits simultàniament. Per exemple, la immediatesa -tan reclamada pel mercat i tan mitificada per la mateixa professió- no es pot maximitzar més que a expenses de la

---

⁵⁴ En el llibre ja citat *La notícia, dret humà* de Llorenç Gomis, aquest catedràtic i periodista li dedica a la qüestió de la comprensibilitat un capítol amb aquest suggestiu títol: "El dret a entendre les notícies" (pp.85-91)

documentació i de l'exactitud. I sovint succeeix que el preu que s'ha de pagar per l'originalitat és l'ús de procediments si més no dubtosos per obtenir la informació. Òbviament si el nostre objectiu és augmentar la qualitat el problema -no pas petit- consisteix en trobar la manera d'optimitzar les magnituds que intervenen en aquest polígon. Això variarà en cada cas depenent de quins siguin els mitjans de comunicació de què es tracti i quins els actors del procés comunicatiu: és evident que l'atractiu estilístic no ens haurà de condicionar de la mateixa manera en una televisió d'àmplia audiència que en una publicació especialitzada, i que la identitat de les fonts tindrà un pes específic diferent si estem parlant de corrupció política o de l'últim gadget de l'estiu. La variabilitat dels criteris encara tendirà a ser més gran si pensem en la dimensió deontològica, on s'hi projecten les pròpies conviccions dels periodistes i on els "microclimes" morals poden fer variar amb força facilitat la importància relativa que s'atorgui a cada ítem del polígon.

Vista la correlació que hi ha entre qualitat i deontologia, hi ha una discussió bizantina a emprendre: ¿quin d'aquests aspectes fonamenta l'altre? Aquesta discussió podria començar en el pla professional -i hi trobaríem reflectides maneres diferents d'entendre i de viure la professió- i podria acabar en el pla filosòfic: aniríem a parar un altre cop al problema de la fonamentació de la moral. Però ara ja la passarem per alt, i serà més operatiu avançar en l'aprofundiment dels mecanismes que poden contribuir a millorar ensems la qualitat del periodisme i la resposta ètica als problemes que presenta el treball informatiu.

Sembla clar que, no havent-hi solucions universals i generalitzables, aquests objectius s'han d'anar aconseguint sobre la marxa, d'una part a partir de l'experiència acumulada pels mateixos professionals i per les empreses i d'una altra a través de l'establiment de polítiques de comunicació i de la recerca de noves formes de participació social. Això passa per una multiplicitat d'iniciatives i d'institucions que intervenen, des de posicions i perspectives diferents, en el mercat informatiu.⁵⁵

---

⁵⁵ Aquesta relació està també inspirada en una llista proposada per Russ-Mohl, però en aquest cas s'hi han fet considerables modificacions estructurals. De tota manera no pretén ser exhaustiva.

Instàncies**Instruments**

INSTRUCCIÓ	<ul style="list-style-type: none"> - Formació de periodistes - Reciclatge professional - Investigació sobre els media - Publicacions sobre els media
POLÍTIQUES GOVERNAMENTALS	<ul style="list-style-type: none"> - Contenció de les tendències a la concentració dels mitjans - Afavoriment de les noves tecnologies de la comunicació - Foment de nous valors socials
ACTIVITAT PROFESSIONAL	<ul style="list-style-type: none"> - Comunicació interprofessional - Qüestionament de la credibilitat de les fonts - Secret professional - Treball d'investigació i comprovació - Control de qualitat del producte
MARC EMPRESARIAL	<ul style="list-style-type: none"> - Polítiques de formació i reciclatge - Definició dels nivells de responsabilitat - Clàusula de consciència - Codis de conductes i polítiques informatives - Estatuts de Redacció - Auditories ètiques - Defensor dels lectors/espectadors
CORPORACIONS PROFESSIONALS	<ul style="list-style-type: none"> - Diverses fórmules associatives - Codis deontològics
INTERVENCIÓ SOCIAL	<ul style="list-style-type: none"> - Ordenament jurídic - Síndics (ombudsmen/ombudswomen) - Consells de Premsa - Accés a espais participatius en els mitjans

Aquesta relació dona a entendre per sí mateixa que les responsabilitats sobre la qualitat i la deontologia periodístiques estan repartides entre diversos nuclis de decisió. En realitat, molts dels elements que hi són presents tenen un caràcter recurrent. El quadre, doncs, es podria construir de moltes maneres. Així, la formació de periodistes podria ser considerat com un aspecte de la intervenció social; i és evident, per posar un altre exemple, que la investigació sobre els mitjans és un tema que interessa a la indústria de la comunicació i que, efectivament, cada vegada és més assumit des d'instàncies empresarials. Tots els sectors implicats estan intensament interrelacionats i, a través de relacions de cooperació o de competència, conformen una xarxa complexa i descentralitzada. "Mirant el procés pragmàticament -diu Russ-Mohl- no hi ha cap manera de compaginar les necessàries competències en una única simple organització. Des d'un punt de vista normatiu, qualsevol organització que assumís totes les tasques seria altament indesitjable. Més aviat o més tard, podria començar a semblar-se al "Big Brother" orwellià. L'ideal de la llibertat de premsa en una societat plural i multicultural determina que el procés del control de qualitat ha de ser organitzat de manera descentralitzada i plural".⁵⁶

A partir d'aquí apareixen dos temes que es situen al nucli mateix de la deontologia periodística, i que en realitat -com no podria ser d'altra manera- són el reflex d'assumptes de molt de gruix en la base filosòfica de tot aquest panorama. Es podria dir, que en certa manera, es tracta dels dos grans pilars de tot l'edifici de l'ètica informativa: llibertat i responsabilitat.

---

⁵⁶ Russ-Mohl proposa una metàfora curiosa per il·lustrar la idea de complexitat en el control informatiu: "El sistema pot, fins a cert punt, ser comparat amb el sistema de regulació del trànsit. Hi ha un passadís de circulació lliure. Hi ha senyals d'avertiment, pistes marcades i barreres de contenció que serveixen per preservar-nos dels accidents (codis ètics). Però hi ha senyals blaus que ens indiquen què és el millor que es pot fer (per exemple, dictàmens professionals, llibres d'estil). De vegades, la profusió de senyals pot portar a la confusió. Per reduir-la i per resoldre certs conflictes, s'estableixen policies per controlar la fluïdesa del trànsit i per castigar possibles violacions a les regles (consells de premsa, ombdusmen). Finalment, hi ha escoles de conducció que ensenyen els estudiants a entendre els signes i els proveeixen dels coneixements que han de tenir per participar en el sistema. Però hem de reconèixer, tanmateix, que la gran varietat de plantejaments i la gran gradació de diferències qualitatives entre els mètodes educatius són comparativament menys homogenis que a les escoles del camp de la conducció. En la preparació de periodistes per a la seva feina les nostres societats tenen un grau de negligència que es consideraria políticament intolerable per al sistema del trànsit."

2.3.3. Llibertat i/o responsabilitat

Difícilment pot optar entre diferents línies de conducta qui no té la necessària informació per fer-ho. Aquesta òbvia constatació ha fet que els conceptes de llibertat i d'informació hagin anat estrictament units al llarg de la història del pensament. Però en fer eclosió la informació com a fenomen social de primer ordre és quan es reconeix pragmàticament la importància que té el lliure flux d'informació perquè la societat es realitzi com a tal i pugui tendir a la consecució dels seus fins. En el panorama ètic contemporani, la llibertat d'expressió ha estat reconeguda universalment com un dels drets fonamentals. Com s'ha indicat anteriorment, això és expressat ja en els textos de la Independència nord-americana i en la Declaració dels Drets de l'Home i del Ciutadà promulgada per l'Assemblea Constituent francesa el 1789. La llibertat d'informació, alimentada per l'auge de la ideologia liberal i de la seva expressió econòmica, va ser durant molts anys el motor de l'ètica informativa. Mai no havien faltat veus que recordessin, des de determinades actituds moralistes, que el revers de la medalla de la llibertat és la responsabilitat, i que havien subratllat les limitacions que ha de tenir la llibertat d'expressió, com qualsevol llibertat, perquè pugui ser exercida com cal. Però, en general -i a favor dels vents de la història i de l'economia- s'imposaven les opcions que es rendien de forma incondicional al pes de la llibertat.⁵⁷

La deontologia periodística va assumir la responsabilitat com un dels seus conceptes claus en la mesura que es va entendre la informació com un dret de la societat i no només com una mercaderia posada al seu abast. Encara que aquesta idea ja existia de forma incipient en obres pioneres de la deontologia professional, va quedar reforçada mitjan el present segle. Una fita clau és la Declaració Universal de Drets Humans feta per les Nacions Unides l'any 48, i a la que ja s'ha fet referència anteriorment. La van precedir per poc temps els treballs de l'anomenada "Comissió per la llibertat de premsa", dirigida per Robert Hutchins (i coneguda comunament pel seu cognom). La formació d'aquesta comissió va ser induïda per Henry R.Luce, president del grup Time, amb la intenció de engruixir els arguments en favor de la llibertat informativa. Però ell mateix va criticar agraument els resultats dels treballs dels prestigiosos intel·lectuals que la formaven (Lasswell, Schlesinger, Maritain, etc.) un cop es va lliurar l'informe final.⁵⁸ En aquest s'advertia que la llibertat no estava tan amenaçada per les

---

⁵⁷ La gènesi i l'abast dels conceptes de llibertat d'expressió i llibertat de premsa s'expliquen amb major deteniment a 4.4.

restriccions legals com pel fet que els mitjans estiguessin cada cop en mans de menys persones. A més, a la defensa de la llibertat de premsa se li posava un contrapunt amb la crida a la responsabilitat i es capgiraven així les pautes de la llibertat i de l'individualisme cap als seus contraris; les normes ètiques supremes havien de ser la rellevància informativa i la veracitat, entesa aquesta no només com la narració verídica de fets sinó també de la veritat que s'amaga al darrere d'ells en un context que els dona significat.⁵⁹

Durant aquells anys els esforços d'alguns investigadors dels nous fenòmens de la comunicació social es van adreçar a compaginar la defensa del quefer periodístic emparat en la llibertat empresarial (sòlidament basada per la seva part en les conviccions liberals) amb un toc d'alerta als abusos dels mitjans controlats per la iniciativa privada. Va sorgir així la formulació de l'anomenada "teoria de la responsabilitat social". L'any 1956 Schramm, Siebert i Peterson varen publicar una obra que va exercir una considerable influència entre els estudiosos de la comunicació en general i el periodisme en particular.⁶⁰ Aquests autors nord-americans exposaven quatre teories o models sobre el control de la premsa (i que eren, òbviament extensius als altres mitjans de comunicació de masses): la teoria autoritària, la teoria comunista, la teoria liberal i la teoria de la responsabilitat social. Ells es proposaven fer una exposició de quatre models existents i no els jerarquitzaven ni els classificaven en cap sentit. Però la perspectiva del temps fa entendre que dos d'aquests models són els que concorren dins de l'òrbita democràtica i en el marc ètic dels Drets Humans. Efectivament, el model liberal i el de la responsabilitat social s'han vist freqüentment confrontats en moltes obres sobre la matèria i, en el terreny pràctic, aquesta confrontació ha tingut molts reflexos en les discussions sobre el comportament professional dels periodistes.

Mentre és evident que hi ha una línia que separa els postulats liberals dels dirigismes estatals de qualsevol signe, no sembla que es pugui dir que la teoria de la responsabilitat, almenys com era habitualment plantejada, representés un model realment diferent de sistema de comunicació. El que feia era, això sí, proposar uns límits o uns frens a una aplicació

---

⁵⁸ HUTCHINS, Robert M. et al.: *A Free and Responsible Press* Chicago University, 1947

⁵⁹ Una exposició més detallada del contingut de l'informe de la Comissió Hutchins es pot trobar a CHRISTIANS, Clifford G.: "Ethical Theory in a Global Setting", a COOPER, Thomas W. (ed.): op.cit.

⁶⁰ SIEBERT, F.S./ PETERSON T. / SCHRAMM, W.: *Four Theories of the Press* University of Illinois Press. Urbana, 1956 Aquesta obra va ser publicada a Argentina amb el títol *Tres teorías sobre la prensa en el mundo capitalista* Ediciones de la Flor. Buenos Aires, 1967. Aquesta edició, en la qual hi faltava la "teoria comunista soviètica -la part escrita per Schramm- va ser la que va tenir una àmplia difusió a les escoles de Periodisme espanyoles a finals dels anys 60 i començaments dels 70.

sospitosa del principi de llibertat: aquella que entenia la llibertat de premsa només com un "tot s'hi val" empresarial i que oblidava, en canvi, que la llibertat d'expressió és un patrimoni de tota la societat. Però a un nivell més profund del que poguéu tenir de real o de fictici l'oposició entre la teoria liberal i la de la responsabilitat social, el que sí que és evident és que els principis de llibertat i de responsabilitat tenen friccions entre ells. "És un fet comprovable -argumenta González Bedoya- que entre els informadors ha anat sorgint en els últims temps una major consciència de la necessitat d'adoptar en la seva feina una autèntica actitud de responsabilitat. D'això n'existeixen exemples pràctics com ara els codis d'honor, les juntes professionals, els consells de redacció... Tanmateix, i fent una anàlisi més profunda de la situació, podem arribar a la conclusió de que, malgrat tot, la llibertat de Premsa no augmenta impulsada per la major responsabilitat informativa, sinó que, pel contrari, sembla restringir-se en els últims temps. Aquesta disminució de les cotes de llibertat ¿s'haurà de considerar un efecte d'aquesta major consciència de responsabilitat social? Inquietant qüestió, sens dubte, però no oblidem les causes que hem assenyalat com limitadores de la llibertat de Premsa: la tendència creixent a la concentració d'empreses informatives i a la creació de grups potents que posen en perill l'existència de mitjans més dèbils que també treballen en pro del pluralisme".⁶¹

Hi ha qui interpreta, efectivament que la relació entre llibertat i responsabilitat constitueixen un "joc de suma zero", és a dir, que el que es guanya de l'un es perd irremissiblement de l'altre. Els liberals a ultrança es compten entre els qui pensen així i, per descomptat, es mostren convençuts de que el que no ha de cedir ni un pam és la llibertat. En conseqüència opten per ignorar la responsabilitat com a principi ètic (la qual cosa no vol dir, naturalment, que actuïn irresponsablement de manera sistemàtica). Altres punts de vista, en canvi, consideren que el fet que la llibertat i la responsabilitat tinguin friccions no vol dir que siguin mútuament exclusives o irreconciliables. De fet, les filosofies del contracte social que donen llum al liberalisme (Locke, Rousseau,...) consisteixen precisament en admetre que és possible un espai d'entesa entre els que volen gaudir de la llibertat i els que volen exercir un control sobre la llibertat dels altres. El problema rau en discernir qui ha d'exercir aquest control i quines són les motivacions que puguin tenir per fer-ho. Un dels primers candidats és l'estat. Fent-se intèrpret del que és l'interès comú, l'estat limita o condiona la llibertat i assegura sempre que ho fa per responsabilitat. Però això és precisament el que suscita

---

⁶¹ GONZALEZ BEDOYA, Jesús: op.cit., p.30

crítiques ferotges a la teoria de la responsabilitat social. John Merrill és un dels seus més destacats portaveus en assegurar que és molt difícil de definir què és socialment responsable (o irresponsable), i especialment quan la definició es fa des dels cercles governamentals. Merrill creu que si l'élite del poder defineix el que és i no és responsable, ni tan sols la Primera Esmena de la constitució nord-americana impedirà que els editors perdin la seva llibertat respecte al govern. Aquest autor interpreta des d'una òptica política i econòmica la formulació de la doctrina de la responsabilitat: la crisi del 29 hauria donat pas, amb el "new deal", a un afany d'instrumentalitzar la comunicació de masses sota un pretext populista i amb l'embolcall de l'utilitarisme ètic. Davant d'això Merrill -tot i que defensa la formulació explícita d'unes normes deontològiques- adverteix que la pretesa responsabilitat pot ser un last per a la llibertat d'expressió i sosté que una autèntica responsabilitat envers la societat implica més aviat l'autonomia, la pluralitat d'idees i d'opinions.⁶²

No cal dir que moltes empreses de comunicació han defensat i seguit amb entusiasme els postulats del model liberal. A l'empara del mateix han prosperat imperis empresarials que s'han fet forts en el sector de la comunicació i que en els darrers anys han practicat la diversificació multimediàtica obtenint també, de retruc, ampli domini econòmic en altres sectors així com influència desmesurada en el terreny polític. Però no han estat només les instàncies empresarials les que han enarborat fervorosament la bandera de la llibertat d'expressió. També des d'alguns sectors professionals s'ha propugnat el model liberal en el convenciment de que qualsevol entrebanc que es vulgui posar a la llibertat d'expressió serà, a curt o a llarg termini, perjudicial per a la societat democràtica. Els professionals que així s'han pronunciat, en general, s'han mostrat reticents a les corporacions professionals i molt més encara a tota mena de lleis, disposicions i codis que compartimentin o condicionin la llibertat tant dels individus com de les empreses per difondre els seus missatges.

Al plantejament liberal, en canvi, se li ha retret el ser, en realitat, la cobertura d'una intemperància informativa que acaba afavorint només els sectors poderosos de la societat i limitant, en conseqüència, allò que teòricament tracta de defensar: la llibertat d'expressió. "La llibertat d'expressió -explica eloqüentment González Bedoya- apareix com una conquesta de

---

⁶² Merrill és un autor prolífic, però l'obra on exposa d'una manera més sistemàtica la seva defensa irreductible de la llibertat de premsa és: MERRILL, John C.: *The Imperative of Freedom: A Philosophy of Journalistic Autonomy*, 2ª ed., Freedom House. Nova York, 1990 (1ª ed: Hastings House Publishers. Nova York, 1974)

Veure també:

- MERRILL, John C.: *The Dialectic in Journalism. Toward a Responsible Use of Press Freedom* Louisiana State University Press. Baton Rouge, 1989

- MERRILL, John C./ODELL, C.Jack: *Philosophy and Journalism* Longman. Nova York, 1983

l'individu davant del poder despòtic, i no com un dret de tots a la informació, del qual derivarà el dret polifacètic a investigar, difondre i rebre. L'afirmació d'aquesta llibertat individual, no arrelada en un dret universal a la informació, obre la porta a un nou despotisme: la llibertat d'expressió acabarà segrestada per uns quants poderosos, mentre que a la massa li quedarà una pura "llibertat formal", sobre el paper, segons la fórmula encertada de la crítica marxista al liberalisme. En definitiva, la llibertat afirmada per la Declaració⁶³ és la "llibertat d'exercici" (per usar la vella terminologia escolàstica) del dret a expressar; però sense el deure correlatiu a rebre, al dret a expressar li falta el sentit de la responsabilitat, el seu correlatiu inseparable que és el deure; en conseqüència, els emissors tendeixen irresponsablement a exigir llibertat per un dret sense la contrapartida d'un deure".⁶⁴ És per això que hi ha també molts sectors professionals que estan convençuts que han d'enfortir les seves instàncies associatives. També ells consideren la importància de la llibertat d'expressió, però la sospenen conjuntament amb la necessitat de defensar el dret social a rebre i a difondre la informació. Això els porta a dissenyar fórmules de salvaguarda d'uns principis deontològics que procuren defensar tant davant dels poders públics com de les empreses que, dutes per criteris exclusivament mercantils, poden estar temptades d'oblidar l'entorn ètic del procés informatiu. El perill, aleshores, és que siguin aquestes instàncies associatives les que mistifiquin les seves finalitats amb altres més obscures: també els professionals poden ser instrumentalitzats per opcions ideològiques regressives respecte als Drets Humans o poden buscar ells mateixos indeguts privilegis corporatius.

La dicotomia entre aquestes dues doctrines o models bàsics es situa, com dèiem, en el centre mateix del debat deontològic. En realitat, però, l'oposició radical entre l'actitud liberal i la "responsable" és artificial. Si acceptem -encara que només sigui a efectes "contractuals"- la base ètica dels Drets Humans, cal assumir que entre aquests drets hi ha mútues limitacions. La discussió sobre quins drets poden ser preponderants en cas de conflicte entre ells ens retrotreu cap al problema de la fonamentació moral, sobre el qual la filosofia va donant voltes des de fa segles. Cal convenir que el sistema ètic imperant es basa en un equilibri, certament inestable, entre aquests drets. Una consideració pragmàtica de l'ètica ens porta quasi necessàriament a acceptar el binomi llibertat-responsabilitat. "Sense llibertat -escriu Ignacio Bel- no hi ha

---

⁶³ Com ja s'ha indicat, la Declaració dels Drets de l'Home i del Ciutadà feta a França l'any 1789 es refereix només a la llibertat d'expressió (opinió i impremta); en canvi la Declaració de Drets Humans de l'ONU sí que inclou dins del concepte de llibertat d'expressió la de "investigar i rebre informacions i opinions".

⁶⁴ GONZALEZ BEDOYA, Jesús: op.cit., p.24

informació, no hi ha activitat informativa en sentit estricte o, si més no, no n'hi ha amb l'amplitud i rotunditat que es deriva del dret a la informació. Sense responsabilitat no pot portar-se a terme adequadament l'ús d'aquesta llibertat, en qualsevol camp, i potser menys en l'informatiu per la repercussió pública que la informació té". I una altra mostra de les moltes que existeixen sobre la recerca d'aquest compromís la trobem en aquesta asseveració de la Comissió Real Britànica per a la Premsa (1947-49): "Si la premsa no es conscient de la seva responsabilitat davant del públic, no pot acomplir el seu paper de forma satisfactòria; però si no és lliure, no pot acomplir-lo de cap manera".⁶⁵

Depenent de contextos polítics i econòmics, o simplement de les oscil·lacions del pèndul de la història, trobarem posat major èmfasi en un o altre aspecte. No hi fa res. Els periodistes amb conviccions democràtiques tendiran al cap d'avall a situar-se, quasi necessàriament, en un punt pròxim al de l'equilibri entre els dos pols. Tornem doncs al nostre desllorigador, que és el concepte d'informació de qualitat, i continuem fent-ho seguint el fil discursiu de Russ-Mohl.⁶⁶ Cal reconèixer que les forces del mercat acaben sent sempre un factor decisiu per determinar la qualitat del periodisme. Però la lògica de l'oferta i la demanda presenta aquí certs matisos que convé tenir molt presents. Un element bàsic és que l'accés a molts mitjans no el paguen (o el paguen només en part) els consumidors d'informació. El paguen, en primera instància, els anunciants. Això no es tradueix necessàriament en desinterès per la informació de qualitat, però sí que aquesta serà valorada com un pretext, com una manera d'arribar als "targets" de públic pretesos. Cal comptar, doncs, amb un interès relatiu de les empreses per assegurar la qualitat en certs sectors del mercat i en certes condicions. Al costat d'això, a la informació de qualitat se li reconeix comunament aquell caràcter de bé públic, que obliga al conjunt de la societat a fer algun tipus d'esforç per assegurar el seu subministrament. Això fa concebible -sempre respectant la "vaca sagrada" que és la llibertat de premsa a les societats democràtiques- que hi hagi uns intents benintencionats de millorar la qualitat de la informació per la via legal o per mitjà de subsidis i suport financer. El perill, aleshores, es situa en unes polítiques governamentals que restringeixin el pluralisme informatiu: l'experiència acumulada en molts llocs i en moltes situacions polítiques deixa ben clara la tendència a la instrumentalització dels mitjans de comunicació per part dels poders polítics. Per tant, també es pot comptar -però només fins a cert punt- amb les actuacions que provindran d'aquesta

---

⁶⁵ BEL MALLEEN, Ignacio / CORREDORA, Loreto / COUSIDO, Pilar: op. cit., p.201

⁶⁶ RUSS-MOHL, Stephan: op.cit., p.159 i ss.

font de decisions. "En els sistemes complexos -conclou Russ-Mohl- la qualitat no pot ser assolida només a través dels incentius del mercat, ni a través de la coerció, amb l'aplicació de controls i sancions. El primer mitjà a través del qual es pot aconseguir la qualitat és la professionalització i, en conseqüència, l'auto-regulació. La professionalització passa per la formació i l'establiment d'uns certs estàndards. Principis ètics i procés constant de reflexió."

A unes conclusions semblants arriba Dominique Wolton, director d'investigació del CNRS francès, qui ha subratllat en diferents llocs el problema de que el concepte d'informació -producte i alhora element estructurador del model fràgil de la democràcia- quedi diluït en el gran cabdal de la comunicació pública, que quedi trivialitzat progressivament en el gran triturador dels mitjans de comunicació, amb la seva varietat de continguts, gèneres i registres.⁶⁷ Aquest és un problema de caràcter estructural -que té la seva rel en la lògica del sistema socio-econòmic i que es tradueix en una sèrie de paradoxes a les que cal fer front. Segons Wolton, el creixement del periodisme en totes les seves formes, incloses aquelles que voregen (quan no hi entren de ple) en el camp de la informació publicitària o de la publicitat pseudo-informativa, plantegen un problema de redefinició de l'ofici. La professió periodística s'ha vist sotmesa en els últims anys a una expansió formidable, i fora impensable i contra tota lògica del mercat sotmetre-la a allò que l'investigador francès n'anomena "un comportament malthusià". D'altra part, els avenços tecnològics experimentats pels nous mitjans informatius ha diversificat d'una manera extraordinària les tasques que intervenen en el procés i ha mistificat enormement el sistema de responsabilitats i de deures dels diversos subjectes que intervenen en els processos productius. En els nous mitjans el periodista forma part d'un sofisticat engranatge, una gran màquina d'informar, en el qual es fa difícil d'identificar i singularitzar quins són els principis que l'afecten com a professional.

Tanmateix, s'imposa la necessitat d'un treball rigorós i restrictiu en la definició del periodisme si aquest no vol perdre una part de la seva identitat i de la seva legitimitat en l'eixamplat espai de la comunicació. És va a parar, doncs, allà mateix: si en nom de la "vaca sagrada" de la llibertat d'expressió es fa difícil de posar límits a la identitat professional, cal fer-ho per la banda dels principis deontològics. "Durant molt de temps -escriu Wolton- l'atribució del carnet [de periodista] per una comissió d'iguals va assegurar aquest control. Però avui el creixement dels efectius dels posseïdors del carnet demostra que s'ha acabat el moviment de selecció [...] Tanmateix l'autocontrol d'una professió és determinant per al seu

---

⁶⁷ WOLTON, Dominique: "Le journalisme, victime de son succès", *Medias Pouvoirs* n.13, 1989

futur, com succeeix d'altre part amb totes les professions basades en un treball individual que han experimentat en trenta anys un fort creixement demogràfic (professors, metges, investigadors,...) però que no han acabat de pagar els efectes negatius d'una manca de coratge. Ha estat massa fàcil titllar de malthusians i de conservadors aquells que denunciaven els riscos de desestabilització que es derivarien d'una pèrdua de control de la professió sobre els seus propis criteris de reclutament i de qualificació. Hi ha una dimensió demagògica disfressada de progressisme en fer creure que era preferible no controlar res. A les professions en les quals la responsabilitat és sobre tot personal i poc quantificable els correspon fer aquest treball de definició i de control, doncs cap reglamentació podrà assegurar mai la qualitat del reclutament d'un medi com el periodístic necessàriament obert a l'exterior".⁶⁸

Però la delimitació de la figura professional del periodista no és pas una qüestió senzilla. En tots els processos industrials de la informació moderna hi tenen cabuda i hi interactuen responsabilitats l'abast de les quals és difícilment identificable. És així des del punt de vista legal⁶⁹, i ho és també des del punt de vista deontològic. El periodista exerceix la seva activitat en unes estructures on hi concorre una pluralitat de subjectes que participen des d'angles molt diferents a la producció d'informació: des de la propietat de l'aparell emissor, constituït per tècniques cada cop més sofisticades, fins a la investigació dels mercats destinataris, passant per l'aportació del documentalisme i de les noves formes gràfiques de presentació de les dades que han esdevingut inseparables dels mateixos continguts informatius.

Les dificultats que es presenten per delimitar els perfils professionals del periodisme posen de relleu la necessitat de dibuixar-los a través del producte del seu treball, la informació, que és a fi de comptes allò que confereix a l'activitat una dimensió deontològica. Això s'ha anat definint a través dels codis de conducta que els informadors han anat elaborant en el si de les seves instàncies associatives i també en els codis elaborats per empreses interessades en difondre informació de qualitat.

---

⁶⁸ WOLTON, Dominique: op.cit., p.57

⁶⁹ Veure a aquest respecte BEL/CORREDORA/ COUSIDO: op.cit., pp.202 i ss.